

**9 VE 10. SINIF TÜRK EDEBİYATI İLE DİL VE ANLATIM
DERS KİTAPLARINDA DEĞER ÖĞRETİMİ**

Rabia Aslan

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ, 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 ay sonra tezdten fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Rabia
Soyadı : Aslan
Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
İmza :
Teslim tarihi : ... / ... / 2019

TEZİN

Türkçe Adı: 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında Değer Öğretimi.

İngilizce Adı: Values Education In 9 And 10th Grades' Books Of Turkish Literature With Language and Expression.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Rabia ASLAN

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Rabia Aslan tarafından hazırlanan “9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Kitaplarında Değer Öğretimi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

(Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Prof. Dr. Halil ÇELTİK

(Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Gazi Üniversitesi)

Üye: Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM

(Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 22 / 08 / 2019

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma Yel

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Oğlum Ahmet Emin'e

TEŞEKKÜR

Lisans döneminden itibaren yetişmemde büyük emekleri olan saygıdeğer hocalarıma ve Eğitim Bilimleri Enstitüsünün kıymetli hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman arkamda duran aileme; özellikle kız kardeşim Hatice Rumeysa ALAGÖZ'e teşekkür ederim.

Çalışmamın her anında beni daima destekleyen eşim Mehmet ASLAN'a sevgilerimi sunarım.

Çalışmanın yürütülmesi esnasında birçok kişinin desteği olmuştur. Öncelikle çalışmanın gerçekleştirilmesi ve bu düzeye gelmesinde, katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN'e sonsuz saygı ve teşekkürü borç bilirim.

**9 VE 10. SINIF TÜRK EDEBİYATI İLE
DİL VE ANLATIM DERS KİTAPLARINDA DEĞER ÖĞRETİMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Rabia Aslan

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2019

ÖZ

Bu çalışmada; TTKB kararıyla 2005 programının gözden geçirilip birtakım düzeltmeler yapılarak 2011 yılında yayımlanan Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programına göre hazırlanmış olan 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarındaki değişik metin türleri içerisinde yer alan değerler tespit edilmiştir. Tezin ilk bölümünde; problem durumuna bağlı olarak araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, varsayımlar, tanımlar belirlenmiş ve ilgili çalışmalara yer verilerek; kuramsal temelde, değer kavramı, tanımı, özellikleri, sınıflandırılması, işlevleri ve öğretimi; edebiyat eğitiminde metinlerle değer aktarımı; Millî eğitimin, öğretim programlarının ve ortaöğretimin genel amaçlarında değerlerin yeri belirtilmiştir. Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programına göre hazırlanmış olan tüm 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitapları; örneklemini ise MEB Yay. Türk Edebiyatı 9. sınıf ders kitabı, MEB Yay. 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabı, MEB Yay. Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı, MEB Yay. Dil ve Anlatım 10. sınıf ders kitabı oluşturmaktadır. Değer tespitinde; belirtilen kitaplardaki, tamamı verilen metinlerin yanı sıra metin parçaları da esas alınmıştır. Elde edilen veriler nitel açıdan sınıflandırıldıktan sonra SPSS kullanılarak nicelik analizi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Temel Değerler, Değer Öğretimi, Ders Kitabı.

Sayfa Adedi : xvi+157

Danışman : Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

**VALUES EDUCATION IN 9th AND 10th GRADES' BOOKS OF
TURKISH LITERATURE WITH LANGUAGE AND EXPRESSION
(MASTER'S THESIS)**

Rabia Aslan

GAZI UNIVERSITY

INSTITUTE OF EDUCATION SCIENCES

July, 2019

ABSTRACT

In this study; the values in the different kinds of texts in the lesson books of 9th and 10th Grades' Turkish Language and Language and Expression which were prepared according to Turkish Literature Teaching Program published in 2011 by reviewing and making of a number of corrections of the 2005 program were detected. In the first phase of the study; the aim of the researcher based on the problem, importance of the study, its boundedness, assumptions, descriptions were stated. By ranking relevant researches; is is expressed that ,on theoretical basis, the value concept and its definition, features, classification, functions and teaching; value expression in literature education with texts; the function of values in National education, education programs and secondary education's aims. In the research the general survey model which is a kind of figurative research methods was used. The lesson books of all 9th and 10th Grades Turkish Literature and Language and Expression forms the extent of the research and National Education Ministry Publishing Turkish Literature 9th Grade Lesson Book, National Education Publishing 9th Grade Language and Expression Lesson Book, National Education Ministry Publication 10th Grade Turkish Literature Lesson Book, National Education Ministry 10th Grade Language and Expression Lesson Book constitutes the sample. In value determination it was also predicated the units of texts along with fullest extents in the stated books upon. After the acquired data had been classified ,by using SPSS, quantity analyse were done.

Key Words: Basic Values, Values Education, Lesson Book.

Page Number: xvi+157

Supervisor: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
ABSTRACT.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	xvi
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.1.1. Alt Problemler.....	3
1. 2. Araştırmanın Amacı.....	4
1. 3. Araştırmanın Önemi	5
1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1. 5. Varsayımlar	6
1. 6. Tanımlar	6
1. 7. İlgili Araştırmalar	7

II. BÖLÜM	9
KURAMSAL TEMEL	9
2.1. Değerler.....	9
2.1.1. Değer Kavramı.....	9
2.1.2. Değer Öğretimi.....	10
2.1.3. Değerlerin İşlevleri ve Özellikleri	12
2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması.....	14
2.1.4.1. Spranger'ın Değer Sınıflandırması	15
2.1.4.2. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması.....	16
2.1.4.3. Schwartz'ın Değer Sınıflandırması	17
2.2. Değer Öğretiminde Yaklaşımlar	18
2.2.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi.....	18
2.2.2. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı.....	19
2.2.3. Değer Analizi Yaklaşımı.....	21
2.2.4. Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları	22
2.2.5. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Program	23
2.2.6. Karakter Eğitimi.....	25
2.3. Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçlarında Değerler.....	27
2.4. Orta Öğretimde Değer Öğretimi	28
2.4.1. Orta Öğretimin Amaç ve Görevlerinde Değerler	28
2.4.2. Ortaöğretim Derslerinin Genel Amaçlarında Değerler.....	28
2.4.2.1. Türk Edebiyatı Dersinin Genel Amaçlarında Değerler.....	28
2.4.2.2. Dil ve Anlatım Dersinin Genel Amaçlarında Değerler	30
2.5. Edebiyat Eğitimi ve Değer Öğretimi.....	33
2.5.1. Metinlerle Değer Aktarımı ve Türk Edebiyatı Ders Kitapları.....	33
2.5.2. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı	36
2.5.2.1. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Hareket Noktası.....	37
2.5.2.2. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarının Yapısı	37

2.5.2.2.1. Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı	37
2.5.2.2.2. Onuncu Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı	39
2.5.2.2.3. Dokuzuncu Sınıf Dil ve Anlatım Öğretim Programı	41
2.5.2.2.4. Onuncu Sınıf Dil ve Anlatım Öğretim Programı	42
III. BÖLÜM.....	45
YÖNTEM	45
3. 1. Araştırmanın Modeli	45
3. 2. Evren ve Örneklem.....	45
3. 3. Verilerin Toplanması	46
3.4. Verilerin Analizi	46
IV. BÖLÜM.....	47
BULGULAR VE YORUM	47
4.1. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Kitaplarına Ait Bulgular .	47
4.1.1. Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular	48
4.1.2. Aile Kurumuna Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular.....	51
4.1.3. Alçakgönüllülük Değeri ile İlgili Bulgular	54
4.1.4. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular	56
4.1.5. Barış Değeri ile İlgili Bulgular	59
4.1.6. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular	62
4.1.7. Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgular	65
4.1.8. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular	67
4.1.9. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular.....	70
4.1.10. Doğruluk Değeri ile İlgili Bulgular	71
4.1.11. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	73
4.1.12. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular	75
4.1.13. Emanete Riayet Etme Değeri ile İlgili Bulgular.....	77
4.1.14. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular.....	78

4.1.15. Estetik Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	80
4.1.16. Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgular	82
4.1.17. Güven Değeri ile İlgili Bulgular	85
4.1.18. Güvenilir Olma Değeri ile İlgili Bulgular	87
4.1.19. Hakikat Değeri ile İlgili Bulgular	89
4.1.20. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular	92
4.1.21. Kanaat Değeri ile İlgili Bulgular	94
4.1.22. Kardeşlik Değeri ile İlgili Bulgular	95
4.1.23. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular	97
4.1.24. Namuslu Olmak Değeri ile İlgili Bulgular	99
4.1.25. Ölçülülük Değeri ile İlgili Bulgular	101
4.1.26. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular	103
4.1.27. Paylaşımçı Olma Değeri ile İlgili Bulgular	105
4.1.28. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular	107
4.1.29. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	109
4.1.30. Samimiyet Değeri ile İlgili Bulgular	111
4.1.31. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular	113
4.1.32. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular	115
4.1.33. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular	119
4.1.34. Sözünde Durma Değeri ile İlgili Bulgular	121
4.1.35. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular	123
4.1.36. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	125
4.2. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarına Ait	
Yorumlar	133
4.3. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İşlenen	
Değerlerin Frekans ve Yüzdelere Ait Yorumlar	140
V. BÖLÜM	147
SONUÇ VE ÖNERİLER	147
5. 1. Sonuç	148

5. 2. Öneriler.....	150
KAYNAKLAR	151

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Spranger'in Değer Sınıflandırması</i>	15
Tablo 2. <i>Rokeach'in Değer Sınıflandırması</i>	16
Tablo 3. <i>Schwartz'in Değer Sınıflandırması</i>	17
Tablo 4. <i>Türk Dili ve Edebiyatı Taslak Programında Değerler</i>	32
Tablo 5. <i>9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İşlenen Değerlerin Frekans ve Yüzdeleri</i>	140

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1.* 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı 142
- Grafik 2.* 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı 143
- Grafik 3.* 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı 144
- Grafik 4.* 10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı 145

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

TTKB: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

BTS: Büyük Türkçe Sözlük

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

Yay. : Yayınları /Yayıncılık/Yayınevi

C: Cilt

s. : Sayfa

vb.: Ve benzeri/ve benzerleri

vd.: Ve diğerleri

F/f: Frekans

bk.: Bakınız

çev.: Çeviren

akt.: Aktaran

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Dünyada meydana gelen yenilik ve değişimler her toplumu etkilediği gibi Türk toplumunu da çeşitli yönlerden etkisi altına almaktadır. Bu yenilik ve değişimler gençleri olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla toplulukları millet yapan, insanların tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde etkili rol oynayan en önemli unsurlardan biri olan değerler de olumsuz yönde etkilenmekte, bozulmaktadır. Çelikkaya (1996) değer kavramını, “Bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler” olarak tanımlamıştır (s. 138). Değer; sosyal hayatı düzene sokan hükümlerdir. Bu konuyla ilgili araştırmada yazar, görüşlerini şu sözlerle belirtir:

Kültürün ve sosyal yapının esasını oluşturan “değer”, “manevi değer” kavramları bir toplumda bireysel ve sosyal hayattaki düzeni sağlayan unsurlardır. Bu yönüyle toplumu ayakta tutan, toplumun devamını sağlayan temel hükümlerdir. Dolayısıyla değerler sistemi, fertleri birbirine yaklaştırır, bir arada tutar, fertlerin bir arada yaşama iradesini sağlar (Çetin, 2010, s. 324).

İnsanlar değerleri öncelikle ailede öğrenmeye başlar. Aile, bireyin eğitim aldığı bir ilköğretim rolü üstlenir. Daha sonra değer aktarımı görevini örgün ve yaygın eğitim kurumları devralır. Bu değer aktarımı ve kazanımı edebî eserler yoluyla pekiştirilebilir. Nitekim okullarda da öğrencilere değer aktarımı kazanımları çoğunlukla edebî eserler yoluyla yapılmaktadır. Bu durumu Aydemir (2010) şu sözlerle ifade eder:

Kaldı ki eğitim okulda başlayıp okulda biten bir olay değil, insanı bir ömür boyu etkileyen, çekip çeviren aynı zamanda çekilip çevrilen dinamik bir olgudur. Yani görülüyor ki insanın eğitilmesinde, okulun fonksiyonunun bittiği yerde, edebî eserler eğitim görevlerini sürdürmeye devam etmektedir (s.52).

Edebî metinler, sanat zevki ve anlayışıyla kültür değerlerini hayatın gerçekliğinden hareketle somutlaştırır. Bunlar, insanın estetik zevkinin gelişmesine ve mensubu bulunduğu toplumun değerlerini benimsemesine hizmet eder. Bunun için edebiyat eğitimi; estetik zevkin gelişmesi, kültürel değerlerin somut olarak ifade edilmesi ve yorumlanması, sürdürülen hayatın farklı bir dikkat ve duyarlılıkla dile getirilmesi bakımından son derece önemlidir.

Ortaöğretim derslerinden biri olan Türk Dili ve Edebiyatı dersi aynı zamanda içinde değerler barındıran bir derstir. Bu değerlerin öğretimi, kitap içinde yer alan metinlerin işlenilmesi, 100 temel eserin okutulması, ders içinde uygulanan çeşitli yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'nda bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

Edebiyat derslerinde öğrencilere, her yönüyle bireysel, ulusal, evrensel değer, zevk ve anlayışın edebî metinlerde nasıl inceleneceği ve değerlendireceği hususunda beceriler kazandırılmalı; sanata özgü yaşantının özellikleri hissettirilmelidir. Öğrencilerin; her düzeydeki dil göstergelerinin nerede, niçin, nasıl ve neden kullanıldığını kavrayabilecek bir anlayışa ulaşmaları sağlanmalıdır (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 1).

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2005 programını revize ederek 2011 yılında yayımladığı Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Genel Amaçlarında değerlerle ilgili şu maddelere yer vermiştir:

“Ulusal ve evrensel değerlerin sanat eseri olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavratmak” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“Toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerın edebî metinlerde nasıl yansıdığını belirlemek” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“Edebî metinlerden hareketle öğrencinin Türk kültür hayatının, tarihinin ve edebiyatının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu kavramaları” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

TTKB 2005 programını gözden geçirip birtakım düzeltmeler yaparak, 2011 yılında programı yeniden yayımlamıştır. Yeni programın genel amaçlar kısmında değerlerle ilgili şu maddelere yer verilmiştir:

“(Öğrencilerin) Türk diliyle edebî zevk ve estetik değerler taşıyan eserler verildiğini kavramaları” (Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“(Öğrencilerin) Türkçenin millî birlik ve bütünlüğümüzün vazgeçilmez unsurlarının başında geldiğini benimsemeleri” (Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11, 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

Programda yer alan bu maddelerden de hareketle, ortaöğretim öğrencilerinin değer öğretimi kazanımı için edebiyat öğretiminin son derece önemli olduğu görülmektedir.

Değer öğretiminde Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım derslerinin diğer derslere göre farklı bir yeri vardır. Değer aktarımı gerçekleştirilirken estetik kaygıya da dikkat edilmesi değer öğretimine farklı bir boyut katmaktadır.

Araştırmamız; 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım ders kitaplarındaki temel değerleri ortaya koyarak Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin değer öğretimindeki yerine ışık tutacaktır.

1.1.1. Alt Problemler

1. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerler öğretilir mi?
2. 2005 Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerler öğretilir mi?
3. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerler öğretilir mi?
4. 2005 Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerler öğretilir mi?
5. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında, *adil olma, aile kurumuna önem verme, alçak gönüllülük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duyarlılık, dürüstlük, emanete riayet etme, estetik, estetik duyarlılık, fedakârlık, güven, güvenilir olma, hakikat sevgisi, hoşgörü, kanaat, kardeşlik, misafirperverlik, namuslu olma, ölçülülük, özgürlük, paylaşımcı olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet,*

saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durma, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, yumuşak huyluluk değerlerine ne kadar yer verilmiştir?

6. 2005 Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında, *adil olma, aile kurumuna önem verme, alçak gönüllülük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duyarlılık, dürüstlük, emanete riayet etme, estetik, estetik duyarlılık, fedakârlık, güven, güvenilir olma, hakikat sevgisi, hoşgörü, kanaat, kardeşlik, misafirperverlik, namuslu olma, ölçülülük, özgürlük, paylaşımcı olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durma, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, yumuşak huyluluk* değerlerine ne kadar yer verilmiştir?
7. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında, *adil olma, aile kurumuna önem verme, alçak gönüllülük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duyarlılık, dürüstlük, emanete riayet etme, estetik, estetik duyarlılık, fedakârlık, güven, güvenilir olma, hakikat sevgisi, hoşgörü, kanaat, kardeşlik, misafirperverlik, namuslu olma, ölçülülük, özgürlük, paylaşımcı olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durma, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, yumuşak huyluluk* değerlerine ne kadar yer verilmiştir?
8. 2005 Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında, *adil olma, aile kurumuna önem verme, alçak gönüllülük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duyarlılık, dürüstlük, emanete riayet etme, estetik, estetik duyarlılık, fedakârlık, güven, güvenilir olma, hakikat sevgisi, hoşgörü, kanaat, kardeşlik, misafirperverlik, namuslu olma, ölçülülük, özgürlük, paylaşımcı olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durma, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, yumuşak huyluluk* değerlerine ne kadar yer verilmiştir?

1. 2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarındaki değişik metin türleri içinde yer alan değerleri tespit etmek ve Türk Dili ve Edebiyatı dersinin değer öğretimindeki yerini ortaya koymaktır.

Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi şu şekilde tespit edilmiştir:

“2005 programını gözden geçirilip birtakım düzeltmeler yaparak; 2011 Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım ders kitaplarında yer alan temel değerler nelerdir, Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım ders kitapları aracılığıyla değer öğretimi yapılabilir mi?”

1. 3. Araştırmanın Önemi

Türk Edebiyatı dersinde değerler, öğrencinin karşısına doğrudan çıkarılmayıp edebî metinler aracılığıyla öğrencilere sunulmaktadır. Metnin yorumundan ve verdiği mesajdan hareketle ortaya çıkarılan değerlerin, öğrenciye benimsetilmesinin daha etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bir varlık olan insanın toplumsallaşmaya ihtiyacı vardır. Bu süreçte, bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul gören davranış örüntülerini benimsemeli, kendisine verilen rollere uygun hareket etmelidir. Bireyin bu özelliklere sahip olabilmesi için, toplumun mevcut değerlerinin bireye eğitim yoluyla özümsetilmesi ve tutumlarının bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekir. Bu durum, toplumun devamlılığı için de kaçınılmazdır. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için, toplumun ortak hissiyatını yansıtan dilin, etkin şekilde kullanılması bir zorunluluktur. Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersinde; Türk dilinin inceliklerini öğrenirken aynı zamanda kültürü ile de tanışan öğrencinin, değerleri öğrenmesi ve içselleştirmesi değer eğitimi açısından büyük önem arz etmektedir.

Araştırmamız, değer eğitiminde “Türk Edebiyatı” ile “Dil ve Anlatım” dersinin önemini belirterek, (Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım) ders kitaplarının değer eğitimine önemli katkıları olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Tezin kapsamını, TTKB kararıyla 2005 programının revize edilerek 2011 yılında MEB’in yayımladığı, Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitapları oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı TTKB'nin 17.12.2010 gün ve 231 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Türk Edebiyatı 9. sınıf ders kitabı, 17.12.2010 gün ve 233 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabı, 17.12.2010 gün ve 232 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı 17.12.2010 gün ve 234 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Dil ve Anlatım 10. sınıf ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada; incelenecek metin çeşitliliğinin bu iki sınıf düzeyinde daha yoğun olması sebebiyle 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitapları ele alınmıştır.

1. 5. Varsayımlar

1. “Türk Edebiyatı” ile “Dil ve Anlatım” ders kitaplarında yer alan metinler yoluyla temel değerlerin aktarıldığı ve pekiştirildiği varsayılmaktadır.
2. Ders kitaplarında (Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım) temel değerlere farklı oranlarda yer verildiği varsayılmaktadır.

1. 6. Tanımlar

- a. Tutum: Bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir nesne, toplumsal konu ya da olaya yönelik olarak deneyim, motivasyon ve bilgilerine dayanarak örgütlediği zihinsel, duyuşsal bir tepki ön eğilimidir (İnceoğlu, 1993, s. 15).
- b. Değer: Bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetlerdir (Çelikkaya, 1996, s. 36).
- c. Değerler Eğitimi: Toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir yere sahip olan değerlerin bireylere kazandırılması aşamasıdır. Değer Eğitimi; sorumluluk, sevgi ve karakter eğitimini desteklerken girişimciliği, temel insani değerleri kazandırmayı, kendisi ve çevresiyle barışık bireyler yetiştirmeyi, etkili bir okul kültürü yaratmayı, toplumsal düzeni korumayı kapsar (Aydın ve Gürler, 2014, s. 15).
- d. Öğretim Programı: Belli bir öğretim basamağındaki, derslerin amaçlarını, içeriğini (konu), süresini, eğitim yaşantılarını ve değerlendirme süreçlerini kapsayan çalışmaları öğretim programı olarak tanımlayabiliriz (Güleryüz, 2001, s. 17).

- e. Ders Kitabı: Eğitim programlarında belirlenen amaçlar doğrultusunda, öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan öğretim materyalleridir (Toprak, 1993, s. 6).

1. 7. İlgili Araştırmalar

Literatür taraması sonucunda ulaşılmış bilgilerden hareketle, araştırmamızı ilgilendiren konularda yapılmış bazı çalışmalara bu bölümde yer verilecektir.

Güngör (2000), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* ismini verdiği çalışmada, ahlaki değerleri temel almıştır. Ahlak ve diğer -sosyal, iktisadi, estetik vs.- değerler arasındaki muhtemel ilişkiler araştırılmış, her davranışın belli bir sahaya ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Sezer (2005), *İlköğretim 1. Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Değerlerin İncelenmesi* ismini verdiği bir çalışma yapmıştır. Ders kitapları, Millî Eğitimin genel amaçlarında ifade edilen tanımların değer hâline dönüştürülmesi ile elde edilen “Değerler İnceleme Formu” ile tetkik edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda ders kitaplarında yalnızca birkaç değere ağırlık verildiği, belirlenen değerlerin çoğuna ders kitaplarında %1- 5 arasında değişen oranlarla rastlandığı görülmüştür.

Akbaş (2004), *Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* isimli çalışmada ilköğretim okulları 8. sınıf öğrencilerinin, ilköğretim okulları genel hedeflerinde belirtilen değerlere ulaşma düzeylerini, öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirmiş ve öğretmenlerin değer öğretimi konusundaki görüşlerini almıştır.

Akkutay (2006), *Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Değerlere Bakışlarının İncelenmesi* adını verdiği çalışmada lise son sınıf öğrencilerinin sosyal değerlerine bakış açısını anket yöntemiyle belirlemeye çalışmıştır. Anket soruları; ailevi değerlere bakış açıları, entelektüel değerlere bakışları, bireysel değerlere bakışları, dinsel değerlere bakışları, maddi değerlere bakışları, cinsler arasındaki ilişkiler, evlilik, çocuk konusundaki bakışları, öğrencilerin otorite konusundaki bakışları, devlet konusundaki bakışları, gelenek konusundaki bakışları, devletin kurumları ve kurumsal değerlere bakışları başlıkları altında hazırlanan sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri, gençlerin bireysel ve toplumsal değerlere katılımlarının yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.

Ulusoy (2007), *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi* adlı çalışmasında lise tarih programlarında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumları ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirmesini yapmıştır. Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan tarih programlarının amaç ve açıklamalarında yer alan değer ifadeleri bulunarak çalışma bu doğrultuda sürdürülmüştür.

Şen (2007), *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma* adını verdiği çalışmada, 100 temel eserde Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarıyla kazandırılmak istenen yirmi değeri tespit etmiş ve Türkçe öğretiminde edebî eserler yoluyla değer öğretiminin uygunluğunu ortaya koymuştur.

II. BÖLÜM

KURAMSAL TEMEL

2.1. Değerler

2.1.1. Değer Kavramı

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) değer kavramı; “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlanmıştır (s. 607).

Aydın (1991)'a göre; “nesne, birim ve davranış kalıplarına yüklenmiş bir şey, nispi bir kıymettir” (s. 164).

Güngör (1993), “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise o hâlde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır”, ifadeleriyle tanımlamıştır (s. 18).

Tarhan (2013)'in değer tanımı, “toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlardır”, şeklindedir (s. 20).

Kültürel açıdan değerleri incelediğimizde; toplumun tavır, davranış ve düşünce sistemini anlamakta bir ayna görevi görür, diyebiliriz. Silah (2000) değeri; “kültürel açıdan değerler, toplumun nasıl davrandığını, hissettiğini ve düşündüğünü anlamamıza yardım eder. Bir kişi ya da toplum için yararı olan her şey bir değer olarak düşünülür. Kavramsal olarak değerler, arzu edilen değil, arzu edilebilir olanı içermektedir” sözleriyle tanımlar (s. 319).

Sosyal bilimler literatüründe farklı tanım ve yaklaşımlar bulunmakla birlikte, değer, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği, eylemlerini yönlendirdiği kalıcı bir yargı ve standart olarak tanımlanabilir (Aydın & Gürler, 2012, s. 2).

Değer kavramı farklı alanlar için farklı anlamlar ifade eden oldukça geniş bir kavramdır. Ulusoy (2007) bu konuda der ki:

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı niteliktir. Değer kavramı felsefe, psikoloji, sosyoloji başta olmak üzere; matematik, iktisat, dinî bilimler ve tarih gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Sosyal bilimler açısından değerleri bu kadar önemli kılan insan davranışlarını ele alıyor ve yorumluyor olmasıdır (s. 210).

Değerlerimiz; günlük yaşamımızda sergilediğimiz çeşitli davranışların, içinde yer aldığımız toplum tarafından uygun karşılanıp karşılanmayacağı konusunda bizlere yol gösterir. Bu yönüyle değerler, toplumsal hayatta düzenleyici bir rol üstlenir. Buradan da değerler hakkında, toplumun kabul ettiği genel geçer kurallardır, kanısına varabiliriz. Bu konuda Aydın ve Gürler (2012) değerlere aşağıdaki cümlelerle dikkat çekmiştir:

Değerler toplumdaki sosyal kontrol sistemine kaynaklık eder, bireyler arası bağlılığı artırır. Birlikte yaşayan insanların hangi değerleri merkez alacakları konusunda konuşmaları, fikir birliğine varmaları gerekir. Aynı kültüre sahip olmayan toplumlarda, farklı değerlerden kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkabilir (s. 3).

Değer kavramı, hem bireyi hem de içinde bulundukları toplumu ideal olana ulaştırması yönüyle önemlidir. Olması gerekeni, olması isteneni yansıtmaları bakımından sosyal hayat için bir ölçüttür. Bu konuda İmamoğlu, Karakitapoğlu ve Aygün (1992)'ün görüşleri şu doğrultudadır:

Sosyal bilimler alanındaki yaygın kullanıma göre değerler, insanların davranışlarını yönlendirmede ve belirlemede, kendileri de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları ölçütler; ideal ve arzu edilen davranış ve yaşam biçimlerini ifade eden belirli somut koşulları ve nesneleri aşan üst seviye ve kavramlar veya doğru kararlara varılmasında bireylere yardımcı genel ilkeler gibi çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Buna göre değerler tutumların, ideolojilerin, ahlaki yargıların ve çeşitli davranışların en önemli belirleyicileri olarak düşünülmektedir (s. 2).

2.1.2. Değer Öğretimi

Değerler, toplumsal düzeni oluşturan yapı taşlarıdır. İnsanların bu değerleri yaşamına yansıtmalarında ise eğitimin rolü büyüktür. Eğitimin amacı toplumu her yönden geliştirmek ve daha iyi hâle getirmektir. Daha özele inersek insanı tanıyıp özel yeteneklerini keşfederek, sağlıklı bir kişilik oluşturmalarına yardımcı olmak, millî ve manevi değerleri de aşılayarak uygun bir mesleğe yöneltmektir, diyebiliriz.

Sosyal hayatta birlik ve bütünlüğün devamı, topluluk olarak benimsenmiş ortak değerlerin gelecek nesillere de aktarımı ile mümkündür. Her geçen gün biraz daha değişen sosyal yaşantıda, değişen değerlerin yerine, uygun olacak yeni değerler koyarak davranış hâline getirilmelidir.

“Değer öğretimine ne zaman başlanmalıdır?” sorusu akla gelebilir. Bu konuda Turan ve Ulusoy (2014) görüşlerini şu cümlelerle ifade eder: “kişilik gelişiminin yüzde seksen oranında beş-yedi yaşlarında gerçekleştiğini düşünürsek bu yaşlarda değerler eğitiminin verilmesi daha uygun olduğu görülmektedir” (s. 7). Tabi her çocuk okul öncesi eğitimle eğitim öğretim hayatına başlayamayabilir. Bu sebeple “Bireyin ilk okulu içinde yaşadığı evi, ilk rol modelleri aileleridir.” denilebilir. Anne ve babaya bu konuda çok iş düşmektedir. Sağlıklı ve sağlam bir kişilik için düzgün birer rol model olmalıdırlar. Temeli ailede atılan kişilik tohumları, eğitim hayatı boyunca şekil almaya devam eder. Daha sonra bu değerler, bireyin iş hayatı ve özel hayatında davranış ve düşünce sistemi olarak kendini gösterir.

Değer dediğimiz kavram soyut bir kavram olduğu için bireylere değer öğretimi çeşitli etkinlikler, hikâyeler, oyun ve gösteriler yoluyla kazandırılabilir. Bu, kişinin yaş, ilgi, yetenek ve çevresine göre değişebilir. Okul çağındaki bireyler için öğretmenin de büyük bir rolü vardır. Doğru ve olumlu bir modelin, genç bireyler için değer öğretiminde büyük katkısı olacaktır.

Değerler bireyin bakış açısını belirleyen etkenler olduğu için bireyin gerekli değerleri kazanması, yeni değerleri benimsemesi, değerleri kişilik hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. Neredeyse yaşam süresince devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine değerler eğitimi denilmektedir (Yaman, 2012, s. 18).

Değerler eğitimi, pratik olarak yurttaşlık ve ahlaki değerlerdeki eğitime belirli bir vurgu yapan eğitim olarak görülür (Halstead & Taylor’dan aktaran Turan ve Ulusoy, 2014, s. 8).

Değer denilen kavram, bir toplumun sosyal, ahlaki gibi birçok yönünü etkileyen bir kavram olduğuna göre bireyleri bu yönde doğru şekilde eğitmekte eğitimciye büyük iş düşer. Okuldan önce bu eğitime ailede başlanır. İlk temeller ailede atılır. Burada da ebeveyne büyük iş düşmektedir. Önce ailede temeli atılan eğitim; okulda şekillenmeye başlar, daha sonra sosyal hayat ve iş hayatında da kendini gösterir. Anlaşıldığı üzere hayatımızın her alanında bu kavramla karşı karşıyayız. Bu kavramın önemini yitirmesiyle

toplumda çözümler başlayacaktır. Bu yüzden herkes üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekle mükelleftir.

2.1.3. Değerlerin İşlevleri ve Özellikleri

Değerler, bireye sosyal yaşamdaki davranışlarında olumlu sonuçlar alabileceği hedefler gösterir. Değerler için; sosyal hayat düzenleyicisidir, diyebiliriz.

Toplumda meydana gelen ahlaki çöküntüler, çeşitli alanlarda duyduğumuz şiddet içerikli haberler, değerleri hayatımıza doğru ve tam olarak uygulayamayışımızdan ileri gelir çünkü toplumları bir arada tutup, huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan en önemli etkenlerden biri de değerleridir.

Değerlerin işlevleri hakkında Gökçe (1994)'nin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değer(ler) bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atış noktası görevini görmektedir.

Değer(ler), kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır.

Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir (aktaran Özensel, 2003, s. 230-231).

Değerler, birey için yol göstericidir; yaşadıklarını, özümsemiği değerlerle yorumlar ve o doğrultuda davranır. İnsanlarla; özümsemiği değerler aracılığı ile iletişim kurup, bu iletişimi yine özümsemiği değerlerle yorumlar. Değerlerin işlevleri hakkında, Aydın ve Gürler (2014)'in görüşleri şu yöndedir: “insanlar değerler sayesinde mensubiyet bilincine ulaşır, bir olur ve birlikte yürür. Değerlerin aktarılması ve etkin olarak hayata geçirilmesi ne kadar güçlü olursa hedeflere ulaşma o oranda başarılı olur” (s. 5).

Değer soyut bir kavram olup gelişen sosyal hayatla değişim özelliği gösterebilir. Yani yeni düzene ayak uyduran toplum, kendince yine toplum genelinde kabul gören yeni kurallar yani yeni değerler edinebilir. Bu konuda araştırmacı şu görüşleri savunmuştur:

Ekonominin tarıma dayalı olmaktan çıkarak, sanayi üretiminin ağırlık kazanması, insanların çalışmaya bakışını, iş hayatının kurallarını, toplumsal yaşantıyı, maddeye karşı tutumları ve toplumsal değerleri değiştirmiştir. İş hayatında girişimcilik, daha fazla kazanç, hırslı olmak,

rekabet, akılcı olmak, ileriye planlama, geleneksel değerlerden az çalışmanın, kanaat etmenin yerine geçmiştir (TÜSİAD'dan aktaran Akbaş, 1991, s. 45).

Değerler, toplum üyeleri tarafından ortak kabul görür. Bunun sonucunda ortak düşünceleri olan insanlar arasında fikir çatışması ortaya çıkmaz bilakis birbirine benzer düşüncede oldukları için daha iyi anlaşılan, aynı şeylere üzüldüğü aynı şeylere sevinen, ortak duyguları olan bir toplum meydana gelmiş olur. Uyum ve ahengin hâkim olduğu böyle toplumlarda birlik ve beraberlik esastır.

Değerler eğitimi geçmişinin 1920'li yıllarda Amerika'da karakter eğitimi adı altında yapılan çalışmalara dayandığı görülür. Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar 1970'li yılların ortasından sonra yayımlanmıştır. Yapılan bu çalışmalarda Rokeach, Simon, How, Rath, Harmin, Kirschenbaum, Kohlberg gibi isimler ön plana çıkmaktadır (Turan, Ulusoy, 2014, s. 7).

Değerlerin özelliklerine değinecek olursak bu konuda çalışma yapan Schwartz ve Bilsky (1987) değerlerin özelliklerini şöyle belirtmiştir (aktaran Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60):

1. Değerler, inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
2. Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımlaşma gibi) ilişkilidirler.
3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkârlık değeri, işte ya da okulda aileyle arkadaşlarla ya da tanımadığımız ilişkilerle olan ilişkimizin tümünde geçerlidir.
4. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
5. Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler. Bu noktalara ek olarak değerlerin değişime açık yapılar olduğunu belirtmek gerekir; özellikle de zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir.

Sonuç olarak değerlerin işlevi için; toplum düzenini ve kontrolünü sağlayan soyut bir ölçüttür; insanların tutum ve davranışlarında, davranış yorumlamasında etkisi vardır; davranışları etkiler, kişilerin bakış açılarını belirler; bütünleştirici ve birleştirici görevi vardır; durağan değil değişebilir, olayların hangi şekilde seyredeceği üzerinde etkili rolü vardır, diyebiliriz.

2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramı farklı dallarda bilimlerin ilgilendiği bir kavramdır. Dolayısıyla her alan için farklı bir anlam ifade eder, tanım ve kapsamı farklıdır. Konu hakkında Wngland (aktaran Silah, 2000)'ın görüşleri şu doğrultudadır:

Değer konusu davranış ve toplum bilimiyle ilgilenen, çok geniş alanda yer alan bilim adamları tarafından incelenmiştir. Değerlerle ilgilenen bilim adamlarının başında felsefeciler, ilahiyatçılar, antropologlar, siyasal bilimciler, sosyologlar, ekonomistler ve psikologlar gelmektedir. Bu yaklaşımlar arasında değerlerin tanımları, değerlere ilişkin ölçüm problemleri ve değerlerin ölçülme araçları bakımından büyük farklılıklar vardır (s.320).

Sosyal hayatı şekillendiren birçok değer türü vardır. Bu değerler kimi zaman öznel ya da nesnel (iyi-kötü, güzel-çirkin...), kimi zaman mantıksal (doğru-yanlış) kimi zaman da dinî (günah-sevap) gibi farklı başlıklar altında olabilir. Bu konuda çok çeşitli görüşler mevcuttur. Kluckhohn'un (1951) ölçütleri şunlardır:

1. Tür: Olumlu ve olumsuz olma durumuna göre sınıflama
2. Kapsam: Allport'unkine benzer şekilde kapsama göre sınıflama (estetik, kavramsal ve ahlaki)
3. Amaç: Değerlerin bir davranış tarzı (durum değerleri), davranışın sonucu (aracı değerler) veya en son varılan sonuca (amaç değerleri) göre ayrılması
4. Genelleme: Değerin belli durumlarda ortaya çıkan (rol değerleri) ya da çeşitli durumlarda ortaya çıkan değerler, kültürel değerler (konusal değerler) olmasına göre ayrılması
5. Yoğunluk: Seçime bağlı değerler ve zorunlu değerler şeklinde sınıflama. Seçime bağlı değerler, "kesinlikle yanlış" olarak değerlendirilemeyecek değerlerdir.
6. Büyüklük: Özel durumla ilgili, özel bir gruba veya topluma ait, evrensel şeklinde sınıflama
7. Örgütlenme: Değerlerin önemine göre sınıflandırılması, bazı değerler diğerlerinden daha önceliklidir. Değerler arasında lineer bir hiyerarşi yoktur ancak kümeler hâlinde düzenlenir (Uyan, 2002; Lyons'dan aktaran Kubat, 2007, s. 6).

"Types of Men" kitabının yazarı Alman psikolog Edward Spranger değerleri altı temel gruba ayırmıştır. Spranger'in değer sınıflandırması estetik, teorik, ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî değer şeklindedir (Aydın & Gürler, 2014, s. 9).

Nelson değerler üzerine sınıflandırma yapan bir diğer isimdir. Onun sınıflandırması da: bireysel değerler, grup değerleri, sosyal değerler olmak üzere üç gruptur (Aydın & Gürler, 2014, s. 9). Sınıflandırmada değerleri açıklarken bireysel değerlerin kişisel tercihlerle ilgili olduğunu; grup değerlerinin grup üyeleri tarafından paylaşılan değerler olduğunu; sosyal değerlerin ise adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerler olduğunu ve bireyin mevcut toplumsal yapıda yaşamını sürdürmesini sağlayan değerler olduğunu vurgular.

Takiyettin Mengüsoğlu ise değerleri üç grup olarak tasnif etmiştir: yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleri (Aydın & Gürler, 2014, s. 10). Yüksek değerlerin içine sevgi, doğruluk, bilgi, adalet, güven, şeref gibi değerleri alırken araç değerlerin içine çıkar, kuşku, çekememezlik gibi maddesel değerleri almıştır. Davranış değerlerinde ise görgü kuralları ve ulusların geleneklerinde bulunan değerler vardır.

Değer sınıflandırması konusunda çalışan pek çok araştırmacı vardır fakat çalışmamızda en çok bilinip kabul edilen Spranger, Rokeach ve Schwartz sınıflandırmaları ele alınacaktır.

2.1.4.1. Spranger'ın Değer Sınıflandırması

Psikolojide değer testi ilk defa Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır. Spranger, deneklerini, her birinde hâkim olan değere göre şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışmış ve herkesin altı temel değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir (Güngör, 1998, s. 84).

Tablo 1

Spranger'ın Değer Sınıflandırması

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir, bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dinî Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dinî uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Kaynak: Aydın, M. & Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel.

Estetik, Teorik (Bilimsel), Ekonomik, Siyasi, Sosyal ve Dinî olarak belirlenen bu değer grupları daha sonraki yıllarda Allport ve arkadaşları tarafından bir ölçeğe dönüştürülmüştür (Akbaş, 2004, s. 55).

2.1.4.2. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Rokeach, değer sınıflandırması yaparken; değerleri, Amaç Değerler ve Araç Değerler olmak üzere iki grupta incelemiştir.

Rokeach'ın sınıflandırmasında her iki değer grubunda da 18'er değer bulunmaktadır (Rokeach' den aktaran Akbaş, 2004, s. 57).

Tablo 2
Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile güvenliği	Bağımsız olma
Barış içinde bir dünya	Bağışlayıcı
Başarılı olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dinî olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş görüşlü
Gerçek dostluk	Hırslı
Güzellikler dünyası	İtaatkâr
Heyecan verici bir yaşam	Kendini kontrol eden
İç huzur	Kıbar
Kendine saygı	Kendine hâkim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek dostluk	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat bir yaşam	Sorumluluk sahibi
Sosyal kabul	Temiz
Ulusal güvenlik	Yardımsever
Zevk	Yaratıcı olma

Kaynak: Akbaş, O. (2004). Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Tabloya göre; Amaç Değerlerin hayatın esas amaçlarını, Araç Değerlerin ise esas amaçlara ulaşabilmek için rehber davranış stillerini kapsadığını görmekteyiz.

2.1.4.3. Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Schwartz'a göre değer, insanı harekete geçiren düşünce, yaptıklarına yol gösteren ve rehberlik eden davranış kalıpları olarak tanımlanmaktadır (Schwartz' den aktaran Keskin, 2014, s. 128). Araştırmacıya göre herhangi bir tercih aşamasında, sahip olduğumuz değerler bizi yönlendirir. Kimi zaman da tek bir değer değil; birkaç değer kararları ve davranışları etkilemektedir.

Tablo 3

Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, Otorite sahibi olmak, Zengin olmak, Toplumdaki görüntümü koruyabilmek, İnsanlar tarafından benimsenmek	Etkileşim Grup
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin (muktedir) olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak, Zeki olmak.	Etkileşim Grup
Hazcılık: Bireysel zevke ve hazza yönelim	Zevk, Hayattan tat almak	Organizma
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Özyönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız olmak, Kendine saygısı olmak,	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik, Dünyaya barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük içinde olma, Çevreyi koruma, İç uyum	Grup Organizma
İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsaver olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak, Gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anamlı bir hayat)	Organizma Etkileşim Grup
Geleneksellik: Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, Ilımlı bir hayat (Dünyevi işlerden el ayak çekmek), Mahremiyet	Grup
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, İtaatkar olmak, Anne-Babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik: Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek, Bağlılık duygusu, Sağlıklı olmak	Organizma Etkileşim Grup

Kaynak: Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. Türk Psikoloji Dergisi, 15(45), 59-76.

Tabloya baktığımızda araştırmacının değerleri on grupta incelediğini görmekteyiz. Bu konuda Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) şu açıklamayı yapar:

Schwartz'ın (1992) kuramındaki temel varsayıma göre birey düzeyi değerleri birbirinden ayıran en önemli özellik, ifade ettikleri güdüsel amaç tipidir; dolayısıyla, tüm kültürlerde rastlanma olasılığı en yüksek olan değerler, insanın doğasının evrensel gerekliliklerini (biyolojik gereksinimler, uyumlu bir toplumsal etkileşim için gerekli olan koşullar gibi) bilinçli amaçlar biçiminde simgeleyen değerler olmalıdır. Psikoloji yazınının yanı sıra konuyla ilgili felsefi ve dinsel yazından da yararlanan Schwartz, belirlediği 56 değeri güdüsel yönden farklı on temel tipe ayırmıştır (s. 61).

Tabloya göre; herhangi bir tercih aşamasında karar verirken, kimi zaman bir değer değil; birkaç değer etkisinin olduğunu görmekteyiz.

2.2. Değer Öğretiminde Yaklaşımlar

İnsan davranışlarına yön veren pek çok faktör vardır. Bu faktörlerden biri de değerlerdir. Sahip olunan değerler bireylerin davranışlarını etkilemekle birlikte çevreden gelen tutum ve davranışları yorumlamada önemli bir unsur teşkil etmektedir. Bu sebeple değerlerin öğretimi büyük önem arz eder ve değer aktarımının sadece aile ve sosyal çevreyle kısıtlı kalmaması da gerekir. Böylelikle araştırmacılar çeşitli kuram ve yöntemler geliştirerek değer aktarımı konusunu okullarda da uygulamaya geçirmişlerdir. Ulusoy ve Dilmaç bu yaklaşımları araştırma konusu edinerek Değerlerin Doğrudan Öğretimi, Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı, Değer Analiz Yaklaşımı, Bütüncül Yaklaşım Kolhberg (2014)'in Adil Topluluk Okulları, Değerler Öğretiminde Gizil Güç: Örtük Program ve Karakter Eğitimi başlıkları altında işlemişlerdir (s. 68).

2.2.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi

Telkin ya da değer aşılama olarak da isimlendirilen bu yaklaşımda; öğretici, çocuklara neyin doğru olduğunu açıkça söyleyerek hedef olan değeri öğretmeyi planlar. Farkında olarak ya da olmayarak kullanılan bu yöntem, belki de en eski değer öğretme yöntemidir. Araştırmacı bu konuyla ilgili görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

İnsanlık tarih boyunca, insan davranışlarına şekil vermek amacıyla telkin, öğüt yöntemini kullanmıştır. Bu yaklaşımda yeterince söyler ve gösterirseniz insanlar sonunda sizin istediğiniz gibi davranacaktır varsayımı vardır. Veli ve öğretmenlerin “İyi bir kız böyle yapmaz, Çocuklar büyüklerine saygı gösterir.” gibi sözleri telkin yönteminin kullanımına örnektir (Welton ve Mallan'dan aktaran Akbaş, 2004, s. 96).

Değerleri doğrudan öğretmede amaç öğrenciye belirli değerleri aşılıp bunu içselleştirmeleridir. Bu sayede öğrenci, sahip olduğu değer yargılarını değiştirerek verilen değerleri daha iyi yansıtabilir. Öncelikle değerlerin nasıl kazandırılacağına planı yapılarak doğru bir metot belirlenmelidir. Bu yöntem doğrultusunda öğrenciye hedef değer/değerler aşılanmalıdır. Bu değerlerin öğretim aşamasında da öğrenciye çeşitli pekiştiriciler verilerek daha iyi bir öğrenme gerçekleştirilebilir.

Değerlerin doğrudan öğretiminde yetişkinler, çocukların neyi öğrenip öğrenemeyeceğini düşünmeksizin söylenenlerin öğrenilme sürecidir. Superka (Whitney'den aktaran Dilmaç, 2007), değerlerin öğretiminde telkin yaklaşımı için sistematik durumlarda kullanılan öğretim modeli geliştirmiştir. Bu modelin basamakları aşağıda verilmiştir:

- a. Telkin yaklaşımı olabilecek değerleri belirleme
- b. Değer seviyelerini belirleme
- c. Davranışsal amaçları belirleme
- d. Uygun metotları seçme
- e. Metotları uygulama
- f. Sonuçları değerlendirme (s. 36).

Değerlerin doğrudan öğretiminin telkinden sonra ikinci bir yolu da davranış değiştirmedir. Öğretilmesi istenen değerlerle tutarlı bir davranış göstermesi için bireylere, amacın belirlenmesi, ölçütün belirlenmesi, uygulanacak yöntemi seçme, seçilen yöntemin uygulanması ve seçilen yöntemin değerlendirilmesi ve gerektiğinde de tekrar etme şeklinde beş basamak işlem uygulanır (Sarı'dan aktaran Ulusoy & Dilmaç, 2014, s. 72).

2.2.2. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı

Bu yaklaşım bireyin kendi duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olmasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini ve hayat onuruna sahip olmasını sağlar (Aydın & Gürler, 2014, s. 83). Yaklaşımın temelinde birey için neyin önemli olduğu ve bunu nasıl belirlediği vardır.

Raths, Harmin ve Simon'dan aktaran Ulusoy ve Dilmaç (2014) bir değer kazanımının başarıya ulaşabilmesi için üç farklı basamağa ihtiyaç duyduğunu söyleyerek bu basamakları şu şekilde kategorize etmişlerdir:

- A. Seçme
 1. Çocukların özgürce değerleri seçimi için cesaretlendirme

2. Değerleri belirginleştirirken alternatif seçimler oluşturulurken yardımcı olmak
3. Belirginleştirilen alternatiflerin her birinin değerlendirilmesinde yardımcı olmak

B. Ödüllendirme

1. Yapmış olduğu seçimle ilgili olarak mutlu ve tatmin olma süreci
2. Seçmiş olduklarının başkaları tarafından onaylanması için fırsat verme

C. Davranmak

1. Seçilen değerlerle yaşanan değer yargıları arasında tutarlı davranmayı özendirme
2. Çocukların davranışlarındaki bu davranışları sonradan tekrar göstermeleri için yardımcı olmak (s. 72).

Değer belirginleştirme yaklaşımı dört madde üzerinden yürütülür. Bunlar:

1. Hayat üzerine bir odak: Yaklaşım insanların dikkatini kendi hayat yönlerine çeker. Bu da onların değerlerini belirtir.
2. Ne olduğunun kabulü: Değerleri açıklamak başkalarının kararsızlık durumlarını kabul etmektir.
3. Daha uzağı yansıtmaya bir davet: Hem başkalarının durumlarını kabul etmiş olmalı hem de onların durumları üzerine bazı şüpheleri teşvik etmiş olmalıdır.
4. Kişisel güçlerin bir gıdası: Değerler açıklaması hem ustalıkların aydınlanma çalışmasını teşvik eder hem de kendine hâkim olma duygusunu besler. Böylece, insanlar değerleri bilirse yaptıklarının sorumluluklarını alabilirler (Leming 1999; Aladağ'dan aktaran Aydın & Gürler, 2014, s. 84)

Değer açıklamanın temel ögesi cevap açıklamadır. Cevap açıklama öğrenciyi kendi fikirlerini denemesi konusunda onu cesaretlendirir. Öğretmen, öğrencinin verdiği cevabı açıklamasına yardım etmek amacıyla aşağıda verilen biçimde sorular sorabilir (Aydın & Gürler, 2014):

- Senin için bu önemli mi?
- Şu an mutlu musun?
- Diğer alternatifleri yapabileceğini düşündün mü?
- Gerçekten yapabilir ve konuşabilir misin?
- Aynı şeyleri tekrar yapabilir misin (s. 86)?

Bu uygulamada öğretmen, öğrenciye açık uçlu sorular sorarak onun cevaplarını açıklamasında yardımcı olur ve böylelikle çeşitli olumlu özellikler kazanmasına katkı sağlar. Bu sayede de eleştirel düşünme yeteneğini geliştir.

2.2.3. Değer Analizi Yaklaşımı

Bu yaklaşımın temelinde zihinsel süreçler vardır. Bu yaklaşımda birey, eleştirel düşünce yöntemini kullanarak mantıklı bir karar verir. Sorunlar çözülürken duygular olaya karıştırılmaz. Combs ve Meux (aktaran Ulusoy & Dilmaç, 2014) değerler analizi yaklaşımı için üç nesne sıralar:

1. Öğrencilerin mantıklı karar alabilmeleri için yardımcı olunması gerekir.
2. Öğrencilerin yetenek ve eğilimlerini geliştirmek için, mantıklı değer karar mekanizmalarını oluşturmak gerekir.
3. Grupta kendi aralarında ve diğer üyeler arasındaki değer çatışmalarının nasıl çözüleceği öğretilmelidir (s. 74).

Welton ve Mallan (Doğanay'dan aktaran Tahiroğlu & Çetin, 2015) ise değer analizi yaklaşımında kullanılan süreci sekiz aşama olarak belirlemiştir:

1. Değer sorunlarını belirleme
2. Karşılaşılan değer sorununu açığa kavuşturma
3. Sorun hakkında bilgi ve kanıtlar toplama
4. Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme
5. Olası çözüm yollarını belirleme
6. Çözüm yollarının her birinin olası doğurgularını belirleme ve değerlendirme
7. Seçenekler arasından birini seçme
8. Seçilen öneri doğrultusunda davranımda bulunma (s. 33).

Bireye doğru olanın ya da olması gerekenin ne olduğunu söylemek yerine hedef değeri kendisinin bulması sağlanırsa, birey değeri daha çabuk içselleştirir ve yaşamına uygular. Bulduğu bir cüzdanı sahibine iade eden bir öğrencinin davranışının doğru ve dürüst bir davranış olduğunun sınıf içinde belirtildikten sonra, cüzdan sahibinin parasını bulamasaydı neler olabileceğinin her yönüyle tartışılması “başkalarının eşyalarını almamalıyız” türünden öğütler verilmesinden daha etkilidir (Erden & Akman, 1997, s. 128).

Değer analizi birçok yönüyle desteklenen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın daha etkili olarak uygulanması ile ilgili olarak Akbaş (2004) şu örneği vermiştir:

Öğretmen 25 kişilik bir sınıfta öğrencinin biriyle meşgulken, diğer öğrenciler ilk başlarda dikkatlice dinleyecektir. Öğrenciyle diyalogun uzaması durumunda diğer öğrenciler ilgilenmemeye başlayacaklardır. Bu durumdan kurtulmak için aşağıda verilen çözüm yolları uygulanabilir:

1. Öğretmen öğrencinin ilgi seviyesine dikkat etmelidir. İlgi seviyesi düşük olan öğrenciler aktivitelere katmamalıdır.

2. Mümkin olduğu zaman yaklaşım küçük gruplar biçiminde uygulanmalıdır.
3. Öğrencinin dikkati dağıldığı zaman özetleme yapılmalıdır.
4. Değer analizini uygulamak için, çözüme ulaşmaya yetecek kadar zaman ve konunun yeterli içeriği olmalıdır (s. 103).

Bu yaklaşımla birlikte; sahip olunması gereken değerler ezberlenmesi gereken bir kavram olmaktan çıkar. Öğrenci kendi bilişsel yeteneklerini kullanarak karşılaştığı sorunlara, duygularını karıştırmadan çözümler bulur ve bu sayede kendi değerler sistemini kendisi oluşturur.

2.2.4. Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları

Bütüncül yaklaşımda değer öğretimi öğrencinin bilişsel seviyesiyle alakalıdır. Kişinin ahlaki gelişim seviyesine göre şekillenen akıl yürütmesiyle sonuçlar meydana çıkar. Bu yaklaşımda değer öğretimi örnek olaylar üzerinden yapılabilir. Ulusoy ve Dilmaç (2014) konuya şu yönüyle dikkat çeker:

Bu yeni ahlak eğitimi anlayışında temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümleme ve akıl yürütmeyi güdülemek, sorumluluğu eşit olarak paylaşmak, demokratik bir ortamda rol almayı sağlamak esastır (s. 75).

Ahlaki gelişimle alakalı ilk araştırmayı Piaget yapmış olup onun çalışmalarını Kohlberg geliştirmiştir. Kohlberg Piaget'nin yaptığı çalışmalarını baz alarak ahlaki gelişim sürecini incelemiş ve ahlaki gelişimi, evrensel ahlak ilkelerinin keşif süreci olarak görmüştür (Aydın & Gürler, 2014, s. 73).

Bu yaklaşımda okulda ve sınıflarda bir karar alınıp kural koyulurken öğrencilerin de demokratik bir şekilde katılımları sağlanarak sorumluluğun herkes tarafından paylaşılması esastır. Tahiroğlu (2014), bu yaklaşım için görüşlerini şu kelimelerle ifade eder:

Adil topluluk yaklaşımında toplum kavramı, haklara saygının yanı sıra fedakârlığı ve bireyin toplum ilişkilerine dâhil olmasının sorumluluğunu da kapsar. Felsefi olarak okulda adil bir topluluk oluşturma, katılımcı demokrasinin sağlanması ile olur. Öğretmen fikrini güce ve otoriteye güvenmeden rasyonel bir bakış açısı ile savunarak herkesin bir oya sahip olduğu demokratik toplumun bir üyesi olmalıdır (s. 344).

Kohlberg, ahlaki yapının, ahlaki düşüncenin üç ayrı seviyede ve altı evrede oluştuğunu ve her bir seviyenin diğer ikisiyle bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Bu evreler belirli bir sıra içerisinde oluşurlar ve bir sonraki evre, bir öncekinden nitelik olarak farklıdır. Her bir seviye, çocuk bir sonraki seviyeye ilerlemeden önce başlanmalı ve özümselemelidir (Temel & Aksoy, 2001, s. 67).

Lictona (aktaran Tahiroğlu & Çetin, 2015) okulun yanı sıra evde de adil topluluk oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanında on adımlık adil topluluk tartışması kuralı belirlemiştir. Bunlar:

A- Karşılıklı Anlayışı Sağlama

- 1- Tartışmanın amacını belirleyin (Adil bir çözüm bulmak için)
- 2- Problem hakkında birbirinizin hislerini anlamayı niyet ettiğinizi belirtin.
- 3- Problem hakkındaki hislerinizi belirtin.
- 4- Çocuğunuza problem hakkında ne hissettiğini sorun.
- 5- Anlayış göstermek için çocuğunuzun hislerini yorumlayın.
- 6- Çocuğunuzun sizin hislerinizi yorumlamasını isteyin.

B- Problemi Çözme

- 7- Probleme adil çözümler bulmak için birlikte beyin fırtınası yapın.
- 8- Herkesin adil olduğunu düşündüğü bir çözüme karar verin ve “Adillik Anlaşması” imzalayın.
- 9- Çözümün uygulamasını planlayın ve sonrasında tartışmayı değerlendirin.

C- Çözüm Değerlendirmesi

- 10- Çözümün nasıl çalıştığını değerlendirmek için bir takip tartışması yapın (s. 40).

2.2.5. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Program

Eğitim ve öğretim kurumlarında resmî olarak hazırlanmış eğitim programları uygulanır. Bunlar yazılı metinlerdir. Öğrenciler bu eğitim programını bitirdiklerinde, programın kazanımları yanında program dâhilinde olmayan çeşitli bilgi, beceri, tutum ve davranışlar da edinebilir. İşte bu kazanımlar, resmî programda yazılı bir şekilde belirtilmemiş olan “Örtük Program”ın ürünüdür, diyebiliriz. Ulusoy ve Dilmaç (2014) “örtük program terimi ilk olarak 1968’de kullanılmıştır ve örtük programın temelini oluşturan görüşler 20. yüzyılda ortaya konularak geliştirilmiştir”, der (s. 77).

Örtük program için ders dışı etkinlikleri de içine alan çok geniş bir kavramdır, diyebiliriz. Bu konuda Tahiroğlu ve Çetin (2015)’in görüşleri şu yöndedir:

Bu program resmî programda belirtilen amaç ve faaliyetlerin dışında, öğrencilerin ulaşmalarının istendiği, açıkça belirtilmemiş, yazılı olmayan, öğrenme-öğretme süreci içerisinde ortaya çıkan bilgi, fikir ve uygulamalardan oluşan bir programdır. Örtük program ders dışı etkinlikleri de içine alan bir kavramdır. Okullarda öğrenme sürecinin bir parçası olan, çoğu zaman farkına varılamayan veya istenerek verilmeyen bilgi, değer tutum ve inançları kapsamaktadır (s. 23).

Mariani (aktaran Yontar, 2014, s. 127) açık ve örtük programı bir buzdağına benzeterek; açık programın buzdağının üstte kalan, görünen kısmı olduğunu; örtük programın ise onun, alttaki görünmeyen kısmı olduğunu ileri sürer.

Tezcan'a göre (2003) örtük program ders dışı etkinlikleri de içine alır ve bu programın en büyük özelliği yazılı olmayışdır. Bu sebeple sosyolojik niteliğinin fazla olduğunu öne sürer. Bu geniş içeriğe okul içinde görev yapan öğretmen ve yöneticilerin davranışları, yaklaşımları, inançları, değer yargıları, okul atmosferinin niteliği, değerleri, okul içi ortamın öğrencilere sağladığı etkileşim örüntüsü, okul içi yazılı olmayan kuralları, rutinleri, disiplini, otoriteye itaat etme gibi kültürel tutumlar ve daha birçok kültürel etken girer, der ve gizli programın özelliklerini şu şekilde sıralar:

- a. Örgün program yanında eğer iyi düşünülmüş ve düzenlenmişse, yazılı olmayan programın da demokratik toplum idealine sağlayacağı katkı büyüktür.
- b. Bloom, gizli müfredatın birçok bakımlardan açık müfredattan daha etkin olduğunu belirtir.
- c. Eğitimin icra ettiği en derin ve etkili işlevlerine değindiği için hâlâ çekici bir kavramdır.
- d. Gizli müfredatın bir sonucu, yabancılaşma olabilir.
- e. Kurallar, rutinler ve düzenlemeler, çeşitli öğrencileri ayrılmaya, kopmalara ve takiyeye götürebilir.
- f. Kavram belirsizdir. Bu da, onun geniş bir içeriğe sahip olduğundan kaynaklanmaktadır.
- g. Okuldan çıkarılma, karamsarlık, kadercilik, okulsuzluğa yönelme gibi sonuçlar bakımından gizli müfredat düşüncesine tepkiler sıralanabilir.
- h. Öğrencilerin toplumsal yaşama uyumunu sağlamada gizli müfredat bazı durumlarda eğitim programları kadar etkili olmaktadır (s. 53-59).

Resmî program ve örtük program birbirini destekleyen tarzda akışını gerçekleştirirse, öğrencilere değer aktarımı daha kalıcı bir şekilde uygulanmış olur. Bu konuda Ulusoy ve Dilmaç (2014)'ın görüşleri şu doğrultudadır:

Resmî program ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun bu program öğrencilere kazandırılırken eğitim faaliyetlerinin yönetici, öğretmen ve öğrenciler ile toplum arasındaki görüş ve şekillere göre şekillendiği bir gerçektir. Bu açıdan da resmî programın uygulanması sürecinde örtük programın devreye girmesi gerekir. Değerlerin ve toplum normlarının kalıcı olması için okul ve sınıflarda örtük programların tespiti gerekmektedir (s. 78).

Örtük programda hedef, resmî programdaki gibi öğrenciye istendik davranışlar kazandırmaktır. Fakat yazılı olmayan bu programda, öğrenci her zaman olumlu ve istendik davranışlar edinmez. Bu konu hakkında Tahiroğlu (2014) görüşlerini şu cümlelerle belirtir:

Örtük programda öğrenciler okullardaki; yöneticilerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve diğer okul çalışanlarının tutum ve davranışlarından, bunlarla iletişim ve etkileşimden, fikir ve düşüncelerden, ders içi ve ders dışı faaliyetlerden, kurallardan, kutlamalardan, kitaplardan, gazetelerden, dergilerden, kulüplerden, derneklerden, toplantılardan, kültürel yapıdan, sosyal yapıdan, siyasi yapıdan, ekonomik durumdan ve bunların dışında pek çok durum, olay ve yaşantılardan etkilenecek yazılı programda yer almayan bilgi, beceri, davranış, tutum, değer vb. kazanımları edindikleri görülmektedir. Ayrıca öğrenciler bu süreçte olumlu kazanımlar edindikleri gibi olumsuz kazanımlar da edinebilmektedirler. Bu yüzden durumun iyi analiz edilmesi; okul, aile ve çevre işbirliğine gidilerek örtük olarak verilmek istenen değerlerin edinilmesine yönelik tutum ve davranışların sergilenmesi ve ortamların hazırlanması gerektiği savunulmaktadır (s. 342).

Örtük programda amaçlanan istendik davranışlardır fakat bu istendik davranışları kazandırırken eğitmenin de doğru ve düzgün bir şekilde öğrencilerine model olmalıdır. Aksi takdirde hedeflenen amaca ulaşılamaz. Bu konuda Bacanlı (aktaran Demircan, 2010) açık müfredatı öğretime, gizli müfredatı ise eğitime yakın bulur ve eğitimin daha uzun süreli olduğunu söyler. Eğitimin öğretimden daha önemli olduğunu da belirterek gizli müfredatın açık müfredattan daha etkili olduğunu şu örnekle açıklar:

Dersin konusu olarak insanlara saygının işlendiği bir okulda, başkalarına saygı açıkça ifade edilmiştir ve açık müfredatta belirtilmiştir. Ama gerek dersin işlenişi sırasında öğretmenin otoriter tavrı, gerek ders esnasında sınıftaki bazı öğrencilerin öğretmene ve diğer öğrencilere saygısızlıkları, gerek teneffüse çıkışta öğrencilerin saygısızca birbirleriyle itişmeleri, gerek hizmetlinin öğrencilere veya idarecilerin hizmetlilere saygısız davranışları, bahçede öğrencilerin birbirine sataşmaları vb. öğrenciye insan haklarına saygı duymamayı öğretebilir (s. 42).

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Kazandırılmak istenen hedef değerler ile okulda yürütülen faaliyetler aynı doğrultuda ilerlemelidir. Aksi takdirde bu durum, yanlış veya eksik öğrenmelere yol açabilir.

2.2.6. Karakter Eğitimi

Türkçe Sözlük'te (2011) karakter kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik, öz yapı, ıra, seciye; bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu; duygulanma ve davranış biçimi; üstün, manevi özellik ve felsefi anlamda da bireyin kendi kendisine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünüdür (s. 1317).

Karakter kelimesi, kazımak anlamına gelen (bir mum tabletinin, yontulmamış bir taşın veya metal bir yüzeyin üstüne kazımak gibi) Yunanca olan “charassein” kelimesinden gelir. Karakter kavramı zaman içinde farklı anlam kazanarak bugünkü kullanımıyla bir kişinin davranış özellikleri, ahlaki yapısı hâlini almıştır (Ryan ve Bohlin'den aktaran Avcı, 2015, s. 14).

Toplulukların ahlak ya da ahlaksızlığı değerlendirme ölçütüne etik denir. Etik, her eğitim kurumunda şarttır. Çünkü eğitim sistemi hem öğrenciden hem de öğretmenden belirli etik davranışlar bekler. Etik kurallara uygun yaşamak bireyin karakterini güçlendirir. O hâlde etik için, karakterin özü diyebiliriz. Olumlu davranışlar ve sürekli pekiştirme ile karakterin daha kuvvetli hâle gelmesi muhtemeldir.

Davis (aktaran Bakioğlu & Sılay, 2014, s. 19) karakter kavramını, bir insanın ahlak olarak iyi olanları yapmasıyla ilgili yerleşmiş genel mizacını olarak belirtir.

Ay (2014) karakteri doğrudan gözlenebilen ve iyi davranışlar olarak tanımlamıştır. İyi davranış olarak da nezaket, dürüstlük, yasal otoriteye uyma, azim, iyi bir mizah anlayışı sergileme, sadakat gibi erdemleri sıralamıştır (s. 212).

Ders programlarının amaçlarını incelediğimizde temel değerleri kazandırılması amacını açıkça görürüz. Türk Millî Eğitim Temel Kanunu (1973)'nda da:

Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

ifadelerinden anlaşılabileceği üzere sağlam karakterli bireyler yetiştirmek Millî Eğitimin temel amaçlarından biridir.

Karakter eğitimi ayrı bir program olarak düşünmek çok doğru sayılmaz. Çünkü okulda her derste her alanda farklı bir şekilde karakter şekillenir, öğrenci her derste yeni bir şeyler öğrenir. Bu konuda Anderson (aktaran Ekşi, 2003) görüşlerini şu cümlelerle açıklar:

Karakter eğitimi ayrı bir müfredat gibi değil, tam aksine okulun bütün ders programlarına eklenmiş (entegre) bir müfredattır. Bu sebeple karakter eğitimi fast-food tarzı sabit bir program olarak düşünülmemeli, daha ziyade okul yaşamının bir parçası olmalıdır. Sınıf, günlük bazda olumlu karakter değerlerinin pekiştirildiği, modellendiği ve uygulandığı bir mekân olabilmeli, öğretmen de asıl görevin kendi omuzlarına yüklendiğinin farkında olmalıdır (s. 81).

Karakter eğitimi başlıca amaçlarını Nur ve Sılay (2014) şu şekilde sıralar:

- Kendine ve başkalarına saygı iklimi
- Sorumlu vatandaşlığın özellikleri
- Daha yüksek akademik başarı
- Geliştirilmiş kişiler arası ilişkiler
- Daha fazla öz disiplin
- Daha az davranış sorunları
- Güvenli okullara sürekli odaklanma
- Olumlu bir okul kültürü
- Geliştirilmiş işe alınma becerileri (s. 72).

Bireyin, sadece kazandırılmak istenen değeri/değerleri bilmesi yeterli değildir. Bu değerleri fark edip anlayarak yaşamına uygulaması, karakter eğitimi sonrasında bireyden beklenendir. Etkili bir karakter eğitimi programının ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İyi karakterin temeli olarak çekirdek etik değerleri (merhamet, dürüstlük, adalet, sorumluluk, kendine ve diğerlerine saygı) ve yardımcı performans değerleri (çalışkan olma, güçlü iş etiği ve azim) içerir.
- Karakter düşünmeyi, hissetme ve davranışı içerir şekilde tanımlanır. İyi karakter anlamayı, önemsemeyi, çekirdek etik değerlere göre davranmayı kapsar. Bu nedenle bütüncül bir karakter eğitimi yaklaşımı ahlak yaşamının bilişsel, duygusal ve davranışsal yönlerini geliştirmeye çalışır.
- Karakter gelişiminde, kapsamlı, amaçlı, proaktif ve etkili bir yaklaşım kullanılır. Kapsamlı bir yaklaşım, okulun bütün yönlerini karakter eğitimi için bir fırsat olarak kullanır.
- Birbiri ile ilgilenen bir okul oluşturur. Karakter eğitimi veren bir okul sivil, şefkatli ve adil bir toplum örneği oluşturmaya çalışır. Bunu da üyelerinin birbirlerine şefkat bağı ile yardım etmeleriyle oluşturur.
- Ahlaki davranış için fırsatlar sağlar.
- Bütün öğrencilere saygı duyan, onların karakterini geliştiren ve onların başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve ilgi çekici bir akademik müfredatı içerir.
- Motivasyonlarını artırmayı amaçlar.
- Karakter eğitiminde, sorumluluğu paylaşan, öğrenme ve ahlak topluluğu olan okul, çalışanlarını bu eğitime katar ve onların da öğrencilerin karakter eğitimini yönlendiren aynı çekirdek değerlere bağlı kalmasına çabalar.
- Ahlaki liderliğin paylaşılmasını ve uzun vadeli karakter eğitimini destekler.
- Karakter oluşturma çabasına aile ve toplum üyelerini katar.
- Okulun karakterini, okul personelinin karakter eğiticisi olarak işlevini ve hangi öğrencilerin iyi karakteri ne kadar gösterdiklerini değerlendirir (Lickona, Schaps & Lewis, 2007, aktaran Öztürk Samur, 2011, s. 17).

Demokratik toplumun inşası ve devamı, toplumun huzuru ve mutluluğu için sorumluluklarını yerine getiren, karakterli bireylerin yetişmesi şarttır. Karakter eğitimi önce ailede başlar, daha sonra okullarda devam eder. Daha iyi bir eğitim, daha iyi bir değer aktarımı söz konusu ise; okul, aile ve toplum aynı doğrultuda, iş birliği içinde hareket etmeli ve daha nitelikli bireyler yetişmesi için ortak çaba gösterilmelidir.

2.3. Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçlarında Değerler

Resmî Gazete’de yayımlanan 1739 numaralı 1973 yılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na göre Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları:

Genel Amaçlar

Madde 2 - Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlaki, insanî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

2.4. Orta Öğretimde Değer Öğretimi

2.4.1. Orta Öğretimin Amaç ve Görevlerinde Değerler

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre;

Madde 28 - Ortaöğretimin amaç ve görevleri, Millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak;

1. Bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak,
2. Öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yükseköğretime veya hem mesleğe hem de yükseköğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır.

2.4.2. Ortaöğretim Derslerinin Genel Amaçlarında Değerler

2.4.2.1. Türk Edebiyatı Dersinin Genel Amaçlarında Değerler

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının (TTKB) 14.07.2005 tarih ve 197 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programı aşağıda yer alan amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

1. Edebiyatın kültürel ve tarihî olandan hareketle dille gerçekleşen bir güzel sanat etkinliği olduğunu kavratmak.

2. Edebî eser ve metinlerin, ortaya çıktıkları dönemi, güzel sanatlara özgü duyarlılıkla yapı, tema, dil ve anlatım bakımlarından temsil ettiklerini sezdirmek.
3. Edebî metinleri yapı, tema, dil, anlatım ve anlam bakımlarından yazıldıkları dönemin zihniyetiyle ilişkilendirmek.
4. Ulusal ve evrensel değerlerin sanat eseri olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavratmak.
5. Türkçenin, tarihî akış içinde yaşanan medeniyet daireleri çevresinde nasıl zenginleştiğini ve edebiyat dili hâline geldiğini kavratmak.
6. Toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerın edebî metinlerde nasıl yansıdığını belirlemek.
7. Türkçenin, Türk ulusunun kimliği olduğunu kavratmak.
8. Yeni düşünceler üretebilme yeteneğini geliştirmek.
9. Okuma zevki ve alışkanlığını geliştirmek
10. Araştırma, tartışma, anlama, değerlendirme ve yorumlama yeteneklerini geliştirmek.
11. Öğrencilerin sanat zevk ve anlayışlarını geliştirmek.
12. Dille gerçekleştirilen sanatın etkinliklerini anlayabilecek zevk ve bilgi birikimini kazandırmak.
13. Dil ve edebiyat ilişkisini kavratmak.
14. Edebiyat ile diğer çalışma alanları ve bilim dalları arasındaki ilişkiyi kavratmak.
15. Zamanın akışına paralel olarak -en eski dönemden bugüne -Türk yaşam tarzını, düşüncesini, dil zevkini ve kültür hayatına özgü gelişmeleri edebî metinler çevresinde değerlendirmek.
16. Edebî metinlerden hareketle Türk kültür hayatının, tarihinin ve edebiyatının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu kavratmak.
17. Edebî metinlerin zamanın getirdiği değişmelerle zenginleştiğini ve geliştiğini kavratmak.
18. Edebî eserler çevresinde Türk insanının kültür, anlayış ve zevk bakımından gelişmesini kavratmak.
19. Öğrencilerin; kazandıkları yöntem ve dikkatle karşılaştıkları her türlü yazılı ve sözlü metni anlamalarını, değerlendirmelerini ve yorumlamalarını sağlamak.
20. Başta sanat metinleri olmak üzere her türlü metinde ulusal ve evrensel kültür, düşünce ve zevk öğelerini belirlemek; bunlar arasındaki ilişkiyi kavratmak.
21. Her türlü insan etkinliğinin edebî eserlerde, sanata has duyarlılıkla dile getirilerek değerlendirildiğini kavratmak.
22. Öğrencilerin Türk ulusunun yaşadığı medeniyet daireleri ile Türk edebiyatının dönemlerini bu günden geçmişe yönelen bir dikkatle değerlendirip yorumlayacak düzeye ulaşmalarını sağlamak.

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi öğretim programı 2017 yılında tekrar düzenlenmiştir. Düzenlenen yeni programa göre temel felsefe ve genel amaçlar şu şekildedir:

Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu programla öğrencilerin;

1. Edebiyatın doğasını, işlevini, birey ve toplum için önemini kavramaları,

2. Edebî metinler aracılığıyla Türkçenin inceliklerini, Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi tanımları,
3. Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevî, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri anlamaları,
4. Dinleme, okuma, yazma ve konuşma stratejilerini doğru ve uygun şekilde kullanarak etkili iletişimciler olmaları,
5. Metinler aracılığıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini geliştirmeleri ve okuma alışkanlığı kazanmaları,
6. Çeşitli kaynaklardan elde ettikleri bilgileri soru cevaplamak, çözüm önerileri üretmek, bulgularını paylaşmak vb. amaçlar için analiz etmeleri ve değerlendirmeleri amaçlanmaktadır.

2.4.2.2. Dil ve Anlatım Dersinin Genel Amaçlarında Değerler

Dil ve Anlatım dersinin genel amaçları (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011, s. 2) aşağıda sıralanmıştır:

Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programıyla öğrencilerin;

- a. Dilin insan ve toplum hayatındaki rolünü ve önemini kavramaları,
- b. Dil-kültür ilişkisini kavramaları,
- c. İletişim aracı olarak dilin işlevlerini kavramaları,
- d. Türkçeyi doğru ve güzel kullanma yeteneği kazanmaları,
- e. Türkçenin dünya dilleri arasındaki yerini kavramaları,
- f. Kelime, cümle ve metin düzeylerinde dil-anlam ilişkisini kavramaları,
- g. Günlük hayatın ihtiyaçlarını karşılayacak yazma ve konuşma becerilerini kazanmaları,
- h. Metin ve metin parçalarını doğru ve güzel okuma, doğru anlama ve yorumlama becerileri kavramaları,
- i. Anlatım türlerinin özelliklerini kavramaları,
- j. Her anlatım türünde yazma becerisi kazanmaları,
- k. Metin türlerinin özelliklerini kavramaları,
- l. Dinlediklerini ve okuduklarını doğru inceleme ve anlama becerisi kazanmaları,
- m. Türkçenin kendine özgü ses, yapı ve anlam özelliklerini metinler çevresinde kavramaları,
- n. Dil bilgisi kurallarını; ses, kelime, kelime grubu, cümle ve metin düzeylerinde doğru uygulama becerisi kazanmaları,
- o. Sanat metinlerini anlama, inceleme ve değerlendirme becerisi kazanmaları,
- p. Tartışma, değerlendirme becerisi kazanmaları,
- q. Türkçenin köklü bir dil ailesinden geldiği bilincini kazanmaları,
- r. Türk diliyle edebî zevk ve estetik değerler taşıyan eserler verildiğini kavramaları,
- s. Türkçenin millî birlik ve bütünlüğümüzün vazgeçilmez unsurlarının başında geldiğini benimsemeleri,
- t. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma faaliyetlerinde Türkçenin yazım kurallarına, söyleyiş özelliklerine ve inceliklerine özen göstermeleri,

- u. Dinlediklerini, okuduklarını, anladıklarını, düşündüklerini söz ve yazıyla planlı, etkili, akıcı, anlaşılır biçimde ifade edebilmeleri,
- v. Konuşurken ve yazarken anlatım kurallarına uymalarını sağlamaları,
- w. Edebî metinlerin zamanın getirdiği değişmelerle zenginleştiğini ve geliştiğini kavramaları amaçlanmaktadır.

Bireyin ve toplumun değişimi; teknoloji, bilim ve eğitim gibi alanlarda çeşitli çalışmalar ve araştırmalar sonucu gerçekleşen ulusal ve uluslararası değişimler, programların güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu değişimlerle beraber bireyin üst düzey bilişsel becerilere sahip, edindiği bilgileri günlük hayatına uygulayabilen, akademik ve sosyal hayatta başarılı, değişim ve gelişimlere uyum sağlayabilen, millî, manevi ve kültürel değerleri içselleştirerek evrensel değerlere saygı duyan, etik kuralları benimseyerek günlük hayatında aktarabilen bireyler yetiştirilmesi hedeflenir.

Bireyin sahip olduğu değerleri; inanışlar, aile ve içinde bulunduğu toplum şekillendirir. Bu değerler, okullarda öğretim programları ile birlikte öğrenciye özümsetilerek içselleştirilmeye çalışılır. Kimi zaman doğrudan kimi zaman da örtük bir şekilde sosyal davranış modelleri, yazılı metinler, örnek etkinlikler, drama, tiyatro gibi çeşitli yollarla değerlerle ilgili öğrenme ve kavrayışlarının geliştirilmesi sağlanır.

2017 yılı Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programıyla kazandırılmak istenen değerler on başlık altında toplanmıştır ve bu değerler birbirinden kopuk olmamakla birlikte her biri, farklı birtakım değerleri de içinde barındırmaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı taslak programında yer alan değerler Tablo 4’te verilmiştir.

2017 yılında tekrar düzenlenen Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programında değerlere ve değer öğretimine açıkça ve genişçe yer verilmiş olup bu konuya dikkat çekilmek istenmiştir. Değer öğretiminde, öğretmenin öğrenciye rol model olarak değer öğretimin kolaylaştırılması konusuna değinilerek kavramların eylem ve davranışlarla ilişkilendirilmesinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte kazandırılmak istenen değerlerin konuyla ilişkilendirilerek anlatılması gerektiği; bu sayede daha anlamlı ve kalıcı olacağının öneminden bahsedilmiştir. Tabi olarak ortamın da buna uygun şekilde hazırlanması gereklidir. Örnek olay ve etkinliklere uygun çalışmalar yapılmalı; öğrencinin; sorgulayarak, keşfederek ve edinilmiş bilgilerine dayanarak hedef davranışı göstermesi sağlanmalıdır.

Değer aktarımı, sadece sınıf ortamı ile sınırlı kalmayarak aile, okul çalışanları ve toplumdaki diğer bireyler de sürece dâhil edilerek hedefe ulaşmaya çalışılmalıdır. Ayrıca

tek bir yönteme bağlı kalınmayarak farklı yöntem ve teknikler de kullanılarak hedef davranışlar öğrenciye  z msetilmelidir.

Tablo 4

Türk Dili ve Edebiyatı Taslak Programında Değerler

Değerler	Değerlerle İlgili Tutum ve Davranışlar
Adalet	Adil olma Eşit davranma Paylaşma
Dostluk	Diğerk�mlık Güven Duyma Sadık Olma Vefalı Olma Yardımlaşma
Dürüstlük	Açık ve anlaşılır olma Doğru sözlü olma Etik davranma Güvenilir olma Sözünde durma
�z denetim	Davranışlarını kontrol etme Davranışlarının sorumluluğunu alabilme öz güven sahibi olma
Sabır	Azimli olma Tahammül etme
Saygı	Alçakgönüllü olma Başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma Diğer insanların kişiliklerine değer verme
Sevgi	Aile birliğine önem verme Fedakârlık yapma
Sorumluluk	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma
Vatanseverlik	�alışkan olma Dayanışma Kurallara ve kanunlara uyma Tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma Toplumunu �nemseme
Yardımlaşma	Cömert olma Fedak�r olma İş birliği yapma Merhametli olma Misafirperver olma Paylaşma

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Ortaöğretim türk dili ve edebiyatı  ğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı dersinde kazanımlar metinler aracılığı ile verilmek istenmektedir. Edebî metinler aracılığı ile edebiyatın tarihsel sürecinin, değişim ve gelişimlerin farkına varır. Edebiyatın birey ve toplum için önemini ve işlevini fark eder. Ulusal ve uluslararası değerleri öğrenerek bunlara saygı duyması amaçlanır. Tüm bunlarla birlikte kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak okuma-yazma, dinleme, okuduğunu anlama gibi becerileri

edinmeleri; bu becerileri uygun ve doğru şekilde kullanarak etkili iletişim kurabilmeleri hedeflenir.

2.5. Edebiyat Eğitimi ve Değer Öğretimi

Edebiyat eğitiminde değer öğretimi dil vasıtasıyla yapılır. Dil, eğitim ve öğretim için sadece bir vasıta olmayıp aynı zamanda bireyin estetik haz duymasını sağlayacak bir unsurdur. Birey; seçilmiş metinleri dil aracılığı ile kavrayacak ve bu metinler özümseyeceği değerlerin farkına varacaktır. Tüm bunları ele alacak olursak; edebiyat dersi için, bireye verilmek istenen değerlerin metinler aracılığıyla ve dilin yardımıyla verilebileceği sonucuna varabiliriz.

2.5.1. Metinlerle Değer Aktarımı ve Türk Edebiyatı Ders Kitapları

En geniş ve genel anlamıyla eğitim, çocuk olsun, genç olsun, yaşlı olsun, insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır. Çağdaş eğitimin amacı dünü koruyarak yarını güven altına almaktır (Kavcar, 1982, s. 1). Eğitim sayesinde insan önce kendini tanır ve olumlu-olumsuz özellikleriyle kendini kabullenir. Bu sayede sosyal ilişkileri kolaylaşır.

Edebiyat ve eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Edebiyat sözcüğünün kökünü oluşturan ve “terbiye=eğitim” anlamına gelen “edeb” kelimesi de bunu açıkça gösterir (Kavcar,1982, s. 2). Edebiyat ve eğitim; konusunun insan oluşu, insanoğlunun doğal ve sosyal çevresiyle ilişkilerini incelemesi bakımından birbirleriyle yakından ilişkili olan iki alandır.

Sanatçı kimi zaman iyiyi kimi zaman kötüyü canlandırır. Neyin iyi neyin kötü olduğunu kuru kuruya öğretmek yerine telkin yoluyla, gözlem yoluyla, daha estetik bir tarzda verir. Bu da edebiyatın ve sanatın eğitici yönünü gösterir.

Sanat ve edebiyat, insanın önüne farklı yaşam örnekleri sunar. Bu örneklerden insan, kendini ve çevresini tanır. Bu sayede gözlem yeteneğini geliştirir ve hangi durumlarda mutlu hangi durumlarda mutsuz olacağı yönünde -çeşitli metinler aracılığıyla- öngörude bulunabilir.

Sanatın bir amacı hayatı kolaylaştırmaktır, diyebiliriz. İnsanları doğruya, güzele, iyiye yöneltme, estetik zevklerini geliştirme, toplumun çağdaşlaşmasına yardımcı olması sanatın işlevlerinden bazılarıdır.

Edebiyat sosyal yaşamla iç içedir. Sosyal yaşamı etkilediği gibi kimi zaman da sosyal yaşamdan etkilenir. Edebî eser sadece yaşamı yansıtmaz, yaşamı biçimlendirir.

Edebî eserlerin, bireyin kişilik oluşumu üzerinde de etkisi büyüktür. Sosyal yaşantısında karşılaştığı zorluklar, çeşitli seçimler ve eğilimler bireyin karakteriyle doğru orantılıdır. Okuduğu bir romanın etkisinde kalan bireyin bilinç düzeyi yükselir. Duyuş, düşünüş ve hareket yönü değişir. Ahlaki, millî, medenî gibi birçok yönde değişimler yaşayabilir. Sadece beyne değil kalbe de hitap eden edebî eserler, insanların hoş duygular hissetmesi yönünde aracı olur. Birey, sanatla birlikte acımayı, sevmeyi, heyecanı görür; kendi dünyasındaki kötü hislerden arınmaya başlar, iç dünyası yumuşar.

Edebiyat, birbirinden hiç haberi olmayan insanlar arasında bile bir bağ kuran sanattır. Edebiyat zaman ve uzaklık tanımaz, insanların ruhları arasında hissî bir yakınlık kurar.

Edebî eserler, değerlerin birey tarafından özümсенmesini kolaylaştırır ve bu değerleri kuru kuruya değil telkin ve aşılama yoluyla bireye kazandırır. İnsanı iyiye, güzele ve doğru olana yöneltir. Sosyal hayat için bir nevi yol göstericidir. Kişilik oluşumunda da büyük katkısı vardır, diyebiliriz. Tüm bu faydalara bakacak olursak ders kitaplarına konulacak olan edebî eserlerin ve metinlerin seçiminin büyük önem arz ettiğini görmekteyiz.

Türk Edebiyatı dersi ders kitaplarında en önemli materyal edebî metinlerdir. Bu konuda Cemiloğlu (2001) bazı Türkçe kitaplarının sadece faydacı olduğunu; yavan söyleyişlerle belirli davranış kalıplarının bireye aşılandığını, bu sebeple de bireylerin edebî zevklerinin köreldiğini belirtmiştir (s. 20).

Türk Edebiyatı ders kitaplarına seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programı kılavuzunda şu şekilde sıralanmıştır:

1. Metinler, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.
2. Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı ifadelere yer verilmemelidir.
3. Seçilecek metinlerin; edebî metinlerin özellikleri, anlatım biçimi ve yapısı gözden uzak tutulmadan millî kültürümüze, ahlak anlayışımıza, yasalarımıza, geleneklerimize, örf ve âdetlerimize, milletimizin bölünmez bütünlüğüne uygun olmasına özen gösterilmelidir.
4. Siyasi kutuplaşmalara yol açacak bölücü ve ideolojik ifadelere yer verilmemelidir.

5. Seçilecek metinler sınıf ve yaş seviyesine uygun olmalıdır.
6. Seçilen metinler öğrencileri iyiye, güzele, doğruya yöneltmeli; iyi alışkanlıklar kazandırmalıdır.
7. Metinler dil, anlatım ve içerik açısından dönemini en iyi temsil eden örneklerden seçilmelidir.
8. Metinler, yazıldığı dönem ve akımların belirgin özelliklerini yansıtmalıdır.
9. Seçilen metinler ünitelerde belirtilen kazanımları gerçekleştirmeye uygun olmalıdır.
10. Türk dilinin tarihî gelişiminin daha iyi anlaşılması için Destan Dönemi (İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatından), İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatından seçilen metinlerin bir bölümü asıllarına uygun dil ve söyleyişle verilmelidir. Ancak işleniş günümüz Türkçesine çevrilmiş metinler üzerinde yapılmalıdır.
11. İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatına ait metinler dil bakımından, daha sade olanlar arasından seçilmelidir.
12. Dünya edebiyatından seçilen metinler, iyi çevrilmiş eserlerden alınmalıdır.
13. Karşılaştırmalı metin çalışmaları için seçilen eserler, temsil ettiği edebiyatın seçkin örneklerinden olmalıdır.
14. Metin seçiminde öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirme, hayal dünyalarını zenginleştirme, ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarma gibi özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.
15. Metinler öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunmalıdır.
16. Sanat metinlerinin sanat değerleriyle; öğretici metinlerin de öğreticilik işlevleriyle dönemlerini en iyi temsil eden eserler arasından seçilmesine özen gösterilmelidir.
17. Metinlerde çeşitliliği sağlamak ve öğrencilerin daha farklı metinlerle karşılaşmasına imkân tanımak amacıyla aynı sınıfta aynı sanatçıdan zorunluluk olmadıkça bir metin seçilmelidir.
18. Herhangi bir sanatçıya ait eserin orijinaline bağlı kalınmalı. Şiirlerin, öykülerin ya da diğer türlerin üzerinde dil ve anlatım açısından yapılacak değişiklikler eserin yazarına saygısızlık sayılacağından değişiklikler imla, noktalama ve günümüz Türkçesine çeviri ile sınırlı olmalıdır. Günümüz Türkçesine çevrilerde de bağlam dikkate alınarak son derece dikkate alınmalıdır. Ders kitabı yazarı, beğenmediği ya da öğrencinin pedagojik gelişimine aykırı bulduğu bölümleri çıkarmalı ama değiştirmemelidir.
19. Henüz yazar hüviyeti kazanmamış ama çeşitli dergi ve gazetelerde ya da internette yazan kişilerin yazıları Türkçenin edebî zevk ve güzelliğini öğrencilerimize kazandıramayacağından bu kişilerin yazıları ders kitaplarında yer almamalıdır.
20. Anlatım bozukluklarının çok fazla yer aldığı; anlatımında açıklık, duruluk, akıcılık, yalınlık ilkelerini taşımayan metinler ders kitaplarında yer almamalıdır.
21. Toplumu mal olmuş, kalıplaşmış, sözlü gelenekte yayılmış eserler; destan, efsane, halk hikâyesi, masal, türkü... gibi eserler orijinaline bağlı kalınarak verilmelidir (s. 14-15).

Dil ve Anlatım dersi ders kitaplarına seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın kararıyla kabul edilen Dil ve Anlatım Öğretim Programı kılavuzunda şu şekilde sıralanmıştır:

1. Metinler, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.
2. Metinlerde Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı ifadeler yer almamalıdır.
3. Metinlerin millî kültürümüze, ahlak anlayışımıza, yasalarımıza, geleneklerimize, örf ve âdetlerimize, milletimizin bölünmez bütünlüğüne uygun olmasına özen gösterilmelidir.

4. Siyasi kutuplaşmalara yol açacak bölücü ve ideolojik metinlere yer verilmemelidir.
5. Metinler, dersin genel ve özel amaçlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.
6. Seçilecek metinler sınıf ve yaş seviyesine uygun olmalıdır.
7. Seçilen metinler öğrencileri iyiye, güzele, doğruya yöneltmeli; iyi alışkanlıklar kazandırmalıdır.
8. Metin seçiminde dönemin edebî zevkini temsil etme ve edebî değer taşıması gibi hususlar ön plânda tutulmalıdır.
9. Aynı dönemi temsil eden şair ve yazarlardan alınan metinler, dönemin özelliklerini birlikte yansıtacak nitelikte olmalıdır.
10. Seçilen metinler, dil özellikleri bakımından döneminin ve türünün özelliklerini yansıtmalıdır.
11. Dünya edebiyatından seçilen metinler, aslına uygun çevirilerden alınmalıdır.
12. Metin seçiminde öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirme, hayal dünyalarını zenginleştirme, ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarma gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.
13. Sanat metinlerinin sanat değerleriyle, öğretici metinlerin de öğreticilik işlevleriyle dönemlerini en iyi temsil eden eserler arasından seçilmesine özen gösterilmelidir.
14. Metinler, ele alınacak konuya uygun uzunlukta olmalıdır.
15. Metinlerde çeşitliliği sağlamak ve öğrencilerin farklı metinlerle karşılaştırmak amacıyla aynı sınıfta aynı sanatçıdan zorunluluk olmadıkça ikinci bir metin seçilmemelidir (s. 11-12).

Toplumun kültürel mirası olan bu metinlerin, edebiyat öğretimine katkısı olduğu gibi değer öğretimine de katkısı vardır. Her metin farklı bir bakışın göstergesidir, her metin toplumun bir zenginliğidir. Bu metinler bireyin hem bilişsel hem de duyuşsal alanına katkı sağlar.

2.5.2. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı

Günümüzde birçok alanda meydana gelen değişim ve gelişimler eğitim alanını da etkilemektedir. Her geçen gün daha modern ve teknolojik olan toplum yaşantısı, eğitim alanında da çeşitli ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Eğitim alanının yenilik ve gelişime açık olması, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin günümüz yaşantısına göre yeniden düzenlenmesi birey eğitimi için oldukça önemli hâle gelmiştir.

Araştırmamız, öğretim programı doğrultusunda hazırlanan 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitapları üzerinden yürütüldüğünden, bu aşamada programın hareket noktası, yapısı ve amacının ele alınması gerekli görülmüştür.

2.5.2.1. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Hareket Noktası

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının kararıyla kabul edilen Orta Öğretim Türk Edebiyatı Öğretim Programının hedef noktası şu şekilde belirlenmiştir:

Bu programda; ilköğretim okulunu bitirmiş, kendisini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilen öğrencilerin düzeyleri hareket noktası alınmıştır. Orta öğretimde dört yıl boyunca okutulan Türk Edebiyatı dersiyle; özel uzmanlık alanı istemeyen her türlü metni, yazıldığı dönemin zihniyetiyle ilişkilendirerek anlayıp değerlendirebilen; başta sanat metinleri olmak üzere, yine her türlü metni yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve gelenek bakımlarından inceleyip çözümleyen ve yorumlayabilen; benzer ve farklı metinleri birbiriyle karşılaştırıp bunlardan sonuçlar çıkarabilen öğrenciler yetiştirilmek istenmiştir. Ayrıca öğrencilere edebî metinler aracılığıyla estetik zevk kazandırmak hedeflenmiştir. Onların, tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini metinlerde belirlemeleri; bunların edebî metinlerle nasıl ifade edildiklerini sezmeleri; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılacak bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır. Türkçenin doğru ve güzel kullanıldığı metinlerin zevkine varan ve onları metotlu biçimde anlayıp yorumlayabilen öğrencilerin, kendilerini ifadede güçlük çekmeyecekleri düşünülmüştür. Kısacası; liseyi bitiren öğrencilerin Türkçe ile sanat eseri ortaya koyabilecek, gündelik hayatla ilgili her türlü yazışmaları yapabilecek becerileri kazanmaları; Türkçe ile yazılmış ilmî ve felsefî yazıları anlayıp değerlendirme olgunluğuna kavuşmaları, sanat metinlerini inceleyip onları yorumlayabilecek seviyeye ulaşmaları amaçlanmıştır. Öğrencilerin, uygulanamayan ve kullanılamayan bilgileri tekrar eden değil; bu derslerde elde ettiklerini yaşama tarzıyla birleştiren, kendi kimliğinin farkına varmış ve evrensel açık bireyler olmaları hedef olarak belirlenmiştir (s. 1).

Programa göre birey, sanat metinleri başta olmak üzere; her türlü metni yapı, zihniyet, tema, dil ve anlatım gibi birçok yönden anlayıp değerlendirme olgunluğuna ulaşabilecek seviyeye gelecektir. Derste öğrendiği bilgileri ezber eden değil, özümseyerek yaşamına uygulayan, karakter hâline dönüştüren bireyler yetiştirmeyi hedefler. Bununla birlikte sanat eserini anlayıp çözme becerilerini geliştirerek estetik zevklerini de geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca bu programla birlikte sınıfların, evrensel ve ulusal değerlerin bir arada yaşandığı mekânlar olması amaçlanmıştır.

2.5.2.2. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarının Yapısı

2.5.2.2.1. Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu kararıyla kabul edilen 9. sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programının yapısı şu şekildedir:

Dokuzuncu sınıfta; güzel sanatlar içinde edebiyatın yeri, edebî metinlerin dili ve özellikleri, edebî metin-gerçeklik ilişkisi üzerinde durulduktan sonra; edebî ve öğretici metinlerin incelenmesi, anlaşılması ve yorumlanmasında yararlanılacak hususlara geçilmiş; zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam, yorum, gelenek, metin ve yazar/şair

bakımlarından nasıl inceleneceği, daha önce yazılmış metinlerle ve dönemleriyle nasıl ilişkilendirileceği ve sonuçta nasıl yorumlanacağı belirtilmiştir. Bu sınıfta üzerinde durulacak konular dört ünite hâlinde ele alınmıştır.

I. ünite, “Güzel Sanatlar ve Edebiyat” adını taşımaktadır. Burada sanatın insan hayatındaki, edebiyatın güzel sanatlar içindeki yeri ve değeri ile edebî metinlerin edebî olmayan metinlerden farklılıklarını kavratmak hedeflenmiştir. Ayrıca edebiyat ile kültür, tarih ve gerçeklik ilişkisi üzerinde durulmuş; dille edebiyatın birbirinden ayrı düşünülemeyeceği sezdirilmiş ve edebiyatın diğer çalışma alanlarıyla, bilimsel etkinliklerle ilişkisi belirtilmiştir. Adı geçen konularla ilgili teorik bilgi vermek yerine; bu konularda yazılmış metinlerden hareketle öğrencilerin gerek bireysel gerekse grup hâlinde gerçekleştirecekleri etkinliklerle; eleştirel düşünme, sorunları çözebilme, araştırma, sorgulama, yaratıcı düşünme becerileri kazanmaları hedef olarak belirlenmiştir. Bu üniteye sözü edilen becerilerle öğrencilerin metinleri incelemeleri ve değerlendirmelerine imkân verecek nitelikte ve sayıda kazanımlar verilmiş, etkinlikler önerilmiş ve açıklamalar yapılmıştır.

II. ünite şiire ayrılmıştır. Bu üniteye şiirlerin zihniyet, ahenk, dil, yapı, tema, anlam, gerçeklik ve gelenek bakımlarından nasıl incelenmesi ve yorumlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Kazanımlar, önerilen etkinlikler ve yapılan açıklamalarla öğrencilere yol gösterilerek; onların konuyla ilgili metinleri okuyarak arzu edilen becerilere ve anlayışa ulaşmalarına imkân hazırlanmıştır. Bu üniteye kazanım, etkinlik ve açıklamalar aracılığıyla manzume ile şiir arasındaki farklılıkların kavranmasını sağlamak amaç olarak düşünülmüştür. Bu ünitenin sonunda öğrencilerin; şiirleri zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, ahenk, anlam, yorum, gelenek, metin ve şair bakımlarından inceleyip yorumlayacak becerileri kazanmaları amaçlanmıştır. Böylece şiirle bütünleşebilen öğrencilerin zevk ve anlayışına göre bireysel antolojilerini oluşturmaları; topluluk karşısında şiir okuma alışkanlıkları kazanmaları hedeflenmiştir.

III. üniteye (Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler); anlatma ve göstermeye bağlı edebî metinler üzerinde durulmuştur. Önce masal ve destandan hikâye ve romana uzanan çizgide anlatmaya bağlı metinlerin zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam, yorum, gelenek, metin ve yazar/şair bakımlarından nasıl incelenmesi gerektiği, verilen kazanım, önerilen etkinlik ve yapılan açıklamalarla gösterilmiştir. Öğrencilerin bunlardan hareketle metin parçalarını okuyup inceleyerek bağımsız metinleri inceleyip yorumlayacak beceriler kazanması sağlanmıştır. Yukarıda belirtilen hususların incelenmesi esnasında öğrencilerin

bu metinleri edebî kılan hususları tespit edebilmelerine de imkân hazırlanmıştır. Sözü edilen beceriler kazandırıldıktan sonra, masal ve destandan hikâye ve romana uzanan çizgide anlatmaya bağlı edebî metinlerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması hedeflenmiştir. Böylece başlangıçtan günümüze sürdürülen yaşama biçimi, benimsenen uygarlık değerleri çevresinde anlatma esasına bağlı edebî metinlerin nasıl geliştiğini anlama, değerlendirme ve yorumlama imkânı sağlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin, sorunları çözebilme, eleştirel düşünme, araştırma-sorgulama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Göstermeye bağlı edebî metinler ile anlatmaya bağlı edebî metinlerin benzerlikleri, tiyatro sanatı ile edebî tiyatro metninin birbirinden ayrı iki sanat dalı olduğu, kazanım ve etkinlikler aracılığıyla kavratıldıktan sonra, göstermeye bağlı edebî metnin özelliklerinin nasıl incelenip yorumlanacağı belirtilmiş; öğrencilerin karşılaştırma ve değerlendirme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

IV. ünite (Öğretici Metinler); öğretici metinlerin yapı (plan), ana düşünce, dil ve anlatım, metin ve gelenek, anlam bakımlarından nasıl inceleneceği ve yorumlanacağı konularında birbirini tamamlayarak verilen kazanım, etkinlik ve açıklamalarla öğrencilerin zevklerinin gelişmesi ve metni inceleyip yorumlayacak beceriler kazanmaları hedeflenmiştir. Sonra da öğretici metinlerin her birinin bütün hâlinde nasıl inceleneceği gösterilmiştir (s 4-5).

2.5.2.2.2. Onuncu Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu kararıyla kabul edilen 10. sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programının yapısı aşağıdaki gibidir:

Onuncu sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı üç üniteden oluşmaktadır. Bu üç ünite, başlangıcından Tanzimat'a kadar geçen sürede ortaya konan metinler dokuzuncu sınıfta verilen edebî zevk ve anlayış, kazandırılan metot bilgisi ve becerilerle incelenerek yorumlanmıştır. Burada, edebî metinlere zamanımıza özgü dikkatle kendi geçmişimize bakma ve onu anlayıp günümüz edebî metinleriyle karşılaştırma, değerlendirme, yorumlama beceri ve alışkanlıklarını kazandırma hedeflenmiştir.

I. ünite (Tarih İçinde Türk Edebiyatı); edebiyat-tarih ilişkisi konusunda hazırlanan kazanımlar ve önerilen etkinliklerin verdiği imkânlarla edebî metinlerin yazıldıkları dönemi yansıtan tarihî belge niteliğinde oldukları vurgulanmıştır. Edebî eserlerin zihniyet,

yapı, tema ve anlatma bakımlarından zaman içinde geliştiği düşüncesi kazandırılmıştır. Aynı ünite de öğrencilere, Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasındaki ölçütler, okudukları metinlerden ve yaptıkları etkinliklerden hareketle sezdirilmiştir. Bu kazanımların bir şema ile somutlaştırılması önerilmiştir.

II. ünite de (Destan Dönemi Türk Edebiyatı); Destan Dönemi'ni belirleyen zihniyet ve beğeniye ana hatlarıyla sezdirenen kazanım, açıklama ve etkinlikleri sözlü ve yazılı edebiyatın özelliklerini konu alan kazanım, etkinlik ve açıklamalar izlemiştir. Dokuzuncu sınıfta kazanılan metinleri inceleme ve yorumlama becerilerinin belli bir tarihî döneme nasıl uygulanacağını gösterip sezdirenen kazanım, etkinlik ve açıklamalara yer verilmiştir. Bütün bunlar, öğrencilerin seçilen metinleri sınıfta inceleme ve çözümlemelerini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Böylece öğrencilere uzak geçmişe özgü metinlerin günümüze özgü metotlarla anlamlandırma ve yorumlanma konularında beceri kazandırmak hedeflenmiştir.

III. ünite (İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı); önce İslam uygarlığına ve Türk kültürüne özgü öğelerin iç içe girerek dil, edebiyat ve kültür alanlarında yeni bir dönemi nasıl başlattıklarının kavratılması hedeflenmiş; sonra da XI XII. yüzyıllarda Türklerin ortaya koydukları eserleri çözümleme, anlama ve yorumlama üzerinde duran kazanım ve etkinliklere yer verilmiştir. Bu ünite de, öğrencilerin seçilen metinleri çözümleme konusunda kazandıkları beceriler geliştirilmek istenmiş ve edebiyat tarihçilerinin verdikleri hükümleri tekrardan özellikle kaçınılmıştır. Seçilen metinlerde nelerin nasıl sorulması gerektiği, kazanım ve etkinliklerde gösterilmiştir.

Dokuzuncu sınıfta kazandırılan metin çözümleme becerileri XIII-XIV. yüzyıllarda Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk ürünleri olan Yunus, Âşık Paşa, Hoca Dehhânî ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin eserlerine nasıl uygulanacağını gösteren yeni kazanım, etkinlik ve açıklamalarla zenginleştirilmiştir. Battalnâme, Dânişmendnâme metinleri ile Dede Korkut Hikâyeleri'nin yine öğrenciler tarafından, günümüzde geçerli ve kabul görmüş bakış tarzıyla çözümlenmesi ve yorumlanmasını sağlayan kazanımlar sıralanmış, etkinlik örnekleri verilmiş, açıklamalar yapılmıştır. Öğrencilerin hazır hükümler ve kalıplaşmış cümlelerle değil; kazandırılmış beceri ve alışkanlıklardan hareketle seçilmiş metinleri yorumlamaları ve değerlendirmeleri hedeflenmiştir.

Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk örneklerinden sonra Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı'na geçilmiştir. Önce “divan şiiri” üzerinde durulmuştur. “Divan şiiri, şiir olarak

öğrencilere nasıl sevdirebilir?” sorusunu gözden uzak tutmadan ve akıldan çıkarmadan şiir metinlerinin edebiyat ürünü olarak yorumlanmasına imkân veren kazanımlar hazırlanmış, etkinlik önerileri verilmiş ve açıklamalar yapılmıştır. Böylece divan şiirinin edebî değeri sezdirilmek istenmiştir. Divan şiirinde öğrenciyi ürküten gereksiz ifade ve ses kalıplarını öğretme yerine öğrencinin onu kendi kendine çözümlemesi, yorumlaması ve tanınması hedeflenmiştir. Yani aracın amaç hâline getirilmesinden kaçınılmıştır. Öğrencilerin aynı dikkat ve duyarlılıkla, anonim ve âşık tarzı halk şiiri ile dinî-tasavvufî şiiri çözümlemesini, anlamını yorumlamasını sağlayan kazanımlar verilmiş, etkinlikler önerilmiştir.

Osmanlı döneminde yazılmış mesneviler ve söylenmiş halk hikâyelerinin “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinler” başlığı altında ele alındığı kısımda, bu metinlerin dokuzuncu sınıfta kazanılmış becerilerle çözümlenmesini kolaylaştırmak üzere yeni kazanımlar hazırlanmıştır. Öğrencilerin söz konusu metinleri kendilerince anlayıp yorumlamaları ve onlardan zevk alabilmeleri için nelere, niçin dikkat etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylece anlatı metinlerinin zihniyet, yapı, tema, dil anlam bakımlarından nasıl ve niçin değişerek geliştiğini öğrencilerin bulması hedeflenmiştir.

Osmanlı edebiyatının sanat ve kültür değerlerini, öğrencilerin ayrı ayrı belirlemeleri ve bunları aralarında tartışmalarına imkân hazırlayacak kazanımlar ve etkinlikler düzenlenmiştir. Bu, geçmişte yaşamak değil; âni, geçmişte ortaya konulmuş ses, söyleyiş, tema ve ifade bakımlarından güzel eserlerle zenginleştirmektir. Kazanım ve örnek etkinlikler buradan yola çıkılarak hazırlanmış; üniteye aynı anlayış ve duyarlılıkla hazırlanan göstermeye bağlı edebî ve öğretici metinlerle devam edilmiştir (s. 5-6).

2.5.2.2.3. Dokuzuncu Sınıf Dil ve Anlatım Öğretim Programı

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu kararıyla kabul edilen 9. sınıf Dil ve Anlatım Öğretim Programının yapısı aşağıda verilen şekildedir:

Dokuzuncu sınıf programı altı üniteden oluşmaktadır:

Birinci ünite “İletişim, Dil ve Kültür” konusu “İletişim; İnsan, İletişim ve Dil; Dil-Kültür İlişkisi” alt başlıklarıyla ele alınmıştır. İkinci ünite, “Dillerin Sınıflandırılması ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri” konusuna ayrılmıştır. Bu ünite “Dillerin Sınıflandırılması; Türk Dilinin Tarihi Gelişimi ve Türkiye Türkçesi” alt başlıklarından

oluşturmuştur. Üçüncü ünite, “Ses Bilgisi ve Telaffuz (Söyleyiş)” konusunu “Türkçenin Ses Özellikleri; Telaffuz (Söyleyiş)” alt başlıklarıyla ele almaktadır. Bu ünite telaffuzun önemi üzerinde özellikle durulmuş, böylece Türkçenin ses zenginliğinin ve çağrışım değerlerinin sezdirilmesi hedeflenmiştir. Dördüncü ünite “Kelime Bilgisi” üzerinde; “Kelimedeki Anlam ve Kavram; Kelimelerin Farklı Anamlarda Kullanımı; Anlam İlişkilerine Göre Kelimeler; Kelimelerde Anlam Değişimleri; Kelime Grupları” alt başlıklarıyla durulmuştur. Bu ünite öğrencilerin seçilen metinlerden hareketle kelimelerin kullanıldıkları yerde farklı işlevler yüklenebilen birer anlam birimi olduklarını kavramaları hedeflenmiştir. Beşinci ünite “Cümle Bilgisi”, “Cümlede Anlam” başlığı altında; dil biliminin konusu olan cümleden, anlam biliminin oluşturucu birimi cümleye geçiş üzerinde durulmuştur. Bunu “Bildirdikleri Cümlelere Göre Kipler; Haber Cümleleri; Dilek-İstek Cümleleri; Haber ve Dilek Kiplerinde Soru; Haber ve Dilek Kiplerinde Olumluluk-Olumsuzluk, Metinde Kazandıkları Anamlara Göre Cümleler” alt başlıkları takip etmektedir. Altıncı ünite “Paragraf Bilgisi” konusuna ayrılmıştır. Konu; “Anlatım Birimi Olarak Paragraf; Paragrafta Yapı; Paragrafta Anlam ve Ana Düşünce; Paragrafta Düşünceyi Geliştirme Yolları; Metin ve Paragraf” alt başlıklarıyla, paragraf konusuyla ilgili hususlar üzerinde durulmuştur.

Böylece dokuzuncu sınıf Dil ve Anlatım dersinde, sesten paragrafa doğru, anlatımda kullanılan birimlerin öğrencilere kavratılması ve bunların öğrenciler tarafından doğru kullanımının özümseyerek kişisel beceriye dönüşmesi hedeflenmiştir. Her ünite sonunda öğrencilerin kendilerini değerlendirebileceği ünite sonu ölçme ve değerlendirme testlerine yer verilmiştir.

2.5.2.2.4. Onuncu Sınıf Dil ve Anlatım Öğretim Programı

Onuncu sınıf programı üç üniteye ayrılmıştır. Bu üniteler aşağıda sırayla belirtilmiştir:

Birinci ünite; “Sunum; Tartışma; Panel” konuları üzerinde durulmuştur.

İkinci ünite “Anlatım ve Özellikleri” konusunun öğrencilere, “Anlatıma Hazırlık; Anlatımda Tema ve Konu; Anlatımda Sınırlandırma; Anlatımın ve Anlatıcının Amacı; Anlatımda Anlatıcının Tavrı; Anlatımın Özellikleri; Anlatımın Oluşumu; Anlatım Türlerinin Sınıflandırılması” alt başlıkları ve seçilmiş metinlerle birlikte kavratılması amaçlanmıştır.

Üçüncü ünitenin konusu “Anlatım Türleri” olarak belirlenmiştir. Bu ünite “Öyküleyici (Hikâye Edici) Anlatım – İsim; Betimleyici (Tasvir Edici) Anlatım – Sıfat; Coşku ve Heyecana Bağlı Anlatım – Zamir; Destansı (Epik) Anlatım – Fiilimsi; Emredici Anlatım – Fiiller; Öğretici Anlatım; Açıklayıcı Anlatım; Tartışmacı Anlatım; Kanıtlayıcı Anlatım – Zarf; Düşsel Anlatım – Edat; Gelecekte Söz Eden Anlatım – Bağlaç; Söyleşmeye Bağlı (Diyalog) Anlatım; Mizahî Anlatım – Ünlem” alt başlıklarıyla anlatım türleri ve anlatım birimleri birlikte verilmiştir. Kelime ve anlatım türlerinin, örnek olarak seçilmiş metinler üzerinden uygulamalı çalışmalar ile öğrencilere kavratılması hedeflenmiştir.

Konu sonlarında eşleştirme, boşluk doldurma, doğru – yanlış şeklinde sorular sorularak öğrencinin kavrama düzeyinin ölçülmesi hedeflenmiş; okul içi ve dışı etkinliklerle öğrencinin derse nasıl hazırlanması gerektiğiyle ilgili yönlendirmeler yapılmıştır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, verilerin toplanmasına ve çözümlenmesine bu bölümde yer verilmiştir.

3. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma kavramı Türk Dil Kurumu (2005) tarafından, “Bilim ve sanatla ilgili yapılan yöntemli çalışma” olarak tanımlanmıştır (s. 115). Araştırma; bir olgu veya olaya açıklık getirmek ya da bir sorunun çözümüne yönelik olarak gerekli verilerin bilimsel yöntemin yöntem ve tekniklerinden yararlanılarak elde edilmesini içeren düzenli ve sistemli eylemler bütünü veya sürecidir.

Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Yıldırım (2000)’ın belirttiği üzere “Betimleme, bütün bilim kollarında ilk aşamayı oluşturur; amacı araştırma konusu olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri saptama, sınıflama ve kaydetmedir” (s. 56). Karasar (1984)’a göre “Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımları olup araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” (s. 80).

3. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 2011 yılında kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programı ve aynı yıl kabul edilen Dil ve

Anlatım Öğretim Programına göre hazırlanan tüm 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile 9 ve 10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 17.12.2010 gün ve 231 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Türk Edebiyatı 9. sınıf ders kitabı, 17.12.2010 gün ve 233 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabı, 17.12.2010 gün ve 232 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı 17.12.2010 gün ve 234 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Dil ve Anlatım 10. sınıf ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

3. 3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada değer eğitime açıkça yer veren Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında yer alan değerlerden faydalanılmıştır. Metinlerin taranması yoluyla metinlerde yer alan değerler belirlenmiş, tespit edilen değerler fişlenerek bu değerlerin frekans ve yüzde değerleri tablolaştırılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım ders kitaplarında yer alan metinler taranarak; bu metinlerde geçen değerlerin nitel analizi yapılmıştır. Değer tespitinde; kitaplarda tamamı verilen metinlerin yanı sıra metin parçaları da esas alınmıştır. İncelenen metinlerdeki değerlerin tekrar ediliş sayıları hesaplanarak SPSS ile nicelik analizi yapılmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Edebî metinler, sanat zevki ve anlayışıyla kültür değerlerini hayatın gerçekliğinden hareketle somutlaştırır. Bunlar, insanın estetik zevkinin gelişmesine ve mensubu bulunduğu toplumun değerlerini benimsemesine hizmet eder. Bunun için edebiyat eğitimi; estetik zevkin gelişmesi, kültürel değerlerin somut olarak ifade edilmesi ve yorumlanması, sürdürülen hayatın farklı bir dikkat ve duyarlılıkla dile getirilmesi bakımından son derece önemlidir.

Değer öğretiminde Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım derslerinin diğer derslere göre farklı bir yeri vardır. Değer aktarımı gerçekleştirilirken estetik kaygıya da dikkat edilmesi değer öğretimine farklı bir boyut katmaktadır.

4.1. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Kitaplarına Ait Bulgular

Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersi içinde değerler barındıran bir derstir. Bu değerlerin öğretimi, kitap içinde yer alan metinlerin işlenmesi, ders içinde yapılan çeşitli yöntem ve tekniklerle verilmeye çalışılmaktadır. Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'nda bu durumun üzerinde durulmuştur:

Edebiyat derslerinde öğrencilere, her yönüyle bireysel, ulusal, evrensel değer, zevk ve anlayışın edebî metinlerde nasıl inceleneceği ve değerlendirileceği hususunda beceriler kazandırılmalı; sanata özgü yaşantının özellikleri hissettirilmelidir. Öğrencilerin; her düzeydeki dil göstergelerinin nerede, niçin, nasıl ve neden kullanıldığını kavrayabilecek bir anlayışa ulaşmaları sağlanmalıdır (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 1).

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 2005 programını gözden geçirip birtakım düzeltmeler yaparak 2011 yılında yayımladığı Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının Genel Amaçlarında değerlerle ilgili şu maddelere yer verilmiştir:

“Ulusal ve evrensel değerlerin sanat eseri olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavratmak” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“Toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerın edebî metinlerde nasıl yansıdığını belirlemek” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“Edebî metinlerden hareketle Türk kültür hayatının, tarihinin ve edebiyatının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu kavramaları” (Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2005 programını gözden geçirip birtakım düzeltmeler yaparak 2011 yılında yayımladığı Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programının Genel Amaçlarında değerlerle ilgili şu maddelere yer vermiştir:

“Türk diliyle edebî zevk ve estetik değerler taşıyan eserler verildiğini kavramaları” (Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

“Türkçenin millî birlik ve bütünlüğümüzün vazgeçilmez unsurlarının başında geldiğini benimsemeleri” (Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı, 2011, s. 3).

Programda yer alan bu maddelerden de hareketle ortaöğretim öğrencilerinin değer öğretimi kazanımı için edebiyat öğretimi son derece önemli olduğu görülmektedir.

4.1.1. Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular

Adalet, evrensel insani değerlerden biridir. Bireylerin yaşadıkları toplumdaki en önemli güvencelerindendir. İnsanları doğru davranmaya, doğru düşünmeye yönlendirir. Adaletin düzenleyicisi ise hukuktur (Demirel, 2006, s. 12). Adalet, sadece hukuk alanına ait bir terim değildir. Sosyal ilişkilerde, ailede, okulda; kısaca hayatın her anında karşımıza çıkabilecek bir kavramdır. Toplumsal düzenin devamı ancak adaletle sağlanabilir.

Adaletle iş görmek, adaletten, doğruluktan ayrılmamak, hakkı yerine getirmek; dil, din, ırk, mezhep, cinsiyet ayrımı yapmamak; her koşulda herkese hakkını vermek; doğruluktan ayrılmamak; haklıyı ve haksızı birbirinden ayırmak; haksızlığa müdahalede bulunmak adil olmanın gereklerindendir, diyebiliriz.

Taradığımız kitaplarda adil olma değeriyle ilgili; yöneticilerin adil davranması, haksız kazanç elde etmekten çekinme, esaret altında yaşamının adalete uygun bir durum olmadığı, hakkın her durumunda aranması gerektiği, adaletin sağlanması için kanunlara başvurulması gerektiği, paylaşım işlerinin adil şekilde yapılması gerektiği, suçu kanıtlanana kadar kimsenin suçlu olarak addedilemeyeceği bulgulara ulaşılmıştır.

Forsa adlı parçada; savaşlarda esir düşmüş kimselerin diğer insanlardan daha kötü şartlarda yaşadığı gözler önüne serilmektedir:

FORSA

Elli yaşına gelince korsanlar onu “Artık iyi kürek çekemez!” diye çıkarıp bir adada satmışlardı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 86).

Hak etmeden elde edilen kazancın adil olmayacağını düşünen çocuğun, ihtiyacı olsa da parayı hak ederek kazanmak istemesi örneğinin işlendiği metin parçası:

ELLİ KURUŞ

“Ben sana bu parayı versem?” İçlere çekik gözlere fırlak elmacık kemikleri, solgun derisinin donukluğuyla yüzüme öyle bir baktı ki “Öksürük ilacını al diye...” “Anladım ama, siz benim neyimsiniz? Karşılığında benden ne isteyeceksiniz?”, “Şartım şu: Bunu, bana verdiğin gazetelerle ağır ağır ödersin. Oldu mu?” Az önce öfkeden değişen hırçın yüzü yumuşamış, durulmuş, çocuksu hâlini almıştı: “Şimdi oldu.” dedi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 97 bk. Paylaşımçı Olma, Cömertlik).

Köleliğin kabul edilebilir bir durum olmadığına “Davet” adlı şiirde dikkat çekilmiştir:

DAVET

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın.

Yok edin insanın insana kulluğunu,

Bu davet bizim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 54 bk. Bağımsızlık).

Kanunlara kimsenin karşı gelemeyeceği, karşı gelenlerin cezalandırılacağı, kanunun olduğu yerde adaletsizliğin olmasının mümkün olmayacağına dikkat çekilen metin alıntısı:

Yeniçerilerin sözcüleri bağıra çağıra bahşişin yeterli olmadığını, üstelik ağalarının bunları dahi kırptığını, tekrar şikâyet ettiler. Sadrazam o an kararını vererek asileri yatıştıracak sihirli sözü söyledi: “Kanunlara kimse karşı duramaz”, dedi. Cûlus bahşişlerinizi kırpanları da cezalandıracağız. Haklarında derhâl soruşturma açılacak (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 124).

Türkler tarihleri boyunca hiçbir zaman bir başka milletin boyunduruğu altına girmemiştir. Her zaman özgür yaşamışlardır. Fethettikleri yerlerde de oradaki halka zorbaca davranmamıştır. Sosyal ilişkilerde adil olmayı benimsemişlerdir:

TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL YAPISI

Türklerin en belirgin özelliği, “hür ve müstakil olarak yaşama”, dünyaya hâkim olma iradesidir. Türk tarih ve kültüründe bunu gösteren pek çok örnek vardır. Fakat Türk, münasebetle bulunduğu veya iradesi altına aldığı kavimlere saygılı ve adil olmasını da bilmiştir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 166 bk. Saygı).

Savaş sonrasında meydanda kalan mallar, savaşın galip tarafında askerlere adil olarak pay edilir. Bu konu “Dânişmendnâme”de şu şekilde zikredilmiştir:

DÂNİŞMENDNÂME

Bu tarafa geldik. Melik Dânişmend sonra düşmanların malını ganimet olarak aldı, gazilere paylaştırdılar (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 101).

Sevgilinin özelliklerinden biri zulmetmektir. Edebî metinlerde sevgi, kimi zaman beşeri kimi zaman İlahîdir. Yunus Emre eserlerinde İlahî aşkı işlemiş, O’nun rızasına, adaletine ve sevgisine talip olmuştur:

Yunus hasretdürür sana,

Hasretini göster ona,

İşin zulüm değil ise,

Dâd eylegil istedi çün (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 72).

Savaşın yenilgiyle sonuçlanması durumunda, vatanında mutsuz günler yaşayan şair, üzüntünün kendi hakkı olduğunu, vatanında yabancıların dolaşmasının verdiği üzüntüyü şu dizelerle anlatır:

BÜLBÜL

Hayır, matem senin hakkın değil... Matem benim hakkım:

Asırlar var ki aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!

...

Dolaşsın sonra, İslam’ın harem-gâhında na-mahrem...

Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil matem (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 95).

Bireyin, kanunlarda suç sayılmayan durumlarda suçlu sayılmasının ve işlediği suçun cezasından daha ağır bir ceza almasının adil olmayan bir durum olduğu “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nde şu maddelerle açıklanır:

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ve uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 116).

4.1.2. Aile Kurumuna Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

Arapça bir kelime olan aile BTS’de “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü; birlikte oturan hısım ve yakınların tümü; eş, karı; aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü.” cümleleriyle açıklanmıştır. Aile, toplumun en küçük birimidir. Aile, aynı çatı altında yaşayıp, kan bağı ile birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu toplumsal bir kurumdur.

Büyükdüvenci (1991) “ailenin bir diğer işlevinin toplumsal kültürü şekillendirmek” olduğunu söylemektedir (s. 325). Çocukların ilk eğitimi; tutum, davranış ve değerleri benimsemesi aile içinde gerçekleşir. Sosyal ve kültürel yapıdaki aşınmalara karşı aile yapısı ve değerler korunmalı, gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmalıdır.

İncelediğimiz kitaplarda aile kurumuna önem verme değeriyle ilgili; aile bireylerine önem verme, aile geçimine katkıda bulunma, dayanışma içinde olma, bir arada yaşama, evlenme ve yuva kurma, aile bireylerini sevmek, birliği koruma, her koşulda beraber olma, aile büyüklerine hürmet gösterme bulgularına rastlanmıştır.

Anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek bir ailenin adeta bir fotoğraf karesi gibi betimlendiği “Fotoğraf” şiirinde aile bireyleri çeşitli yönleriyle tasvir edilmiştir:

FOTOĞRAF

Durakta üç kişi

Adam, kadın ve çocuk

Adamın elleri ceplerinde

Kadın çocuğun elini tutmuş

Adam hüznünlü

Hüznünlü şarkılar gibi hüznünlü

Kadın güzel

Güzel anılar gibi güzel

Çocuk

Güzel anılar gibi hüznünlü

Hüznünlü şarkılar gibi güzel (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 50).

Çocuklar, anne ve babaları için Allah'ın bir lütfu, bir hediyesidir. Ebeveyn her zaman evladının mutlu ve sağlıklı olmasını ister. Hasta olduklarında da iyileşene dek başlarında beklerler. “Hasta Çocuk” adlı metinde hasta çocuğunun başında, onun iyi olmasını bekleyen üzüntülü bir anneden bahsedilmiştir:

HASTA ÇOCUK

Zavallı anne şu bir tek hediye-i ömrün

Saadetiyle gârik-i sürûr iken daha dün

Bugün başında nîgeh-bân-ı pür-teessürdür (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 69).

Bazen insan ilişkileri umulduğu gibi olumlu yönde seyretmez. Çeşitli olumsuzluklar yaşanıp yollar ayrılabilir lakin bu durum hayatın sonu değildir. İnsan hayata yeniden başlayabilmelidir. Unutulmamalıdır ki, pişman olmamak adına, bu gibi kararlar iyice düşünülüp alınmalıdır.

AL YAZMALIM SELVİ BOYLUM

İlyas'tan Oş'ta ayrıldım. O, Pamirler'e gitti, ben de kendi işimin başına. Varır varmaz ilk işim Alibek'i bulmak olacak, yeni bir yaşama başlayacağım orada. Sanmayın, ben her şeyini yitirmiş bir adamım. Zamanla ben de evlenirim, herkes gibi benim de evim barkım, çoluk çocuğum olur. Yeni dostlar, arkadaşlar edinirim. Yalnız hiçbir zaman ele geçiremeyeceğim bir şey var, o da ebediyen yitirdiğim aşkımdır (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 141).

Kimi zaman aile fertleri; erken yaşlarda, ailelerinin çıkarları için çeşitli sorumluluklar yüklenmek zorunda kalabilir:

ŞEHİRİ UNUTAN ADAM

Her şey ben çocukken oldu. Savaşın üçüncü yılıydı. Uzaklarda bir yerlerde, Kurak'ta, Orel'de, babalarımız, ağabeylerimiz düşmanla savaşırken bizler, on beş yaşındaki çocuklar, kolhozda çalışıyorduk. Cılız, gencecik omuzlarımız, koca adamların işini yüklenmişti. En gücü de hasat zamanıydı. Haftalarca evden uzak kalır, günlerimizi gecelerimizi tarlada, harman yerinde ya da istasyon yolunda ekin taşımakla geçirirdik (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 142).

Birey, evlenip yuva kurduktan sonra ailesini daha iyi şartlarda yaşatabilmeyi hayal eder ve bunun için çalışır. Bazen bu hayalin gerçekleşmesi uzun zaman alabilir:

PERİLİ KÖŞK

Sermet Bey, gözünü köşkten alamıyordu. Her tarafında geniş balkonları vardı. Temellerin üzerinde yaslanmış sanılacaktı. Kuluçka yatan beyaz bir Nemse tavuğu gibi yayvandı. Yirmi senedir, çoluğa çocuğa kavuşalıdan beri, hep böyle bir yuva tahayyül ederdi (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 50).

“Osmancık” parçasından alınan metinde ister kan bağıyla ister evlilik yoluyla sahip olduğumuz aile büyüklerine saygı ve tazim gösterme örneği işlenmiştir:

OSMANCIK

Osman, Edebalı'ya haber salmış, izin istemişti: “Kayın atamın ve kayın anamın elini öpmek ve kendisiyle söyleşmek dilerim.” Sözcülük yapan Gazi Rahman'a, Edebalı: “De ki bekleriz.” dedi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 3).

Evlilik için bazen ailelere aracılar gönderilir, evlenme ve aile kurma isteği aracılar vasıtasıyla kızın ailesine bildirilir:

BAĞIMSIZLIĞIN KAZANILIŞI VE KÖKTÜRK DEVLETİ

Vassal olarak bağlı olduğu Juan-juan Devleti'nin hükümdarı A-na-kuei'e elçi göndererek onun kızıyla evlenmek istediğini bildirdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 6).

Yolculuğa çıkılırken ya da yolculuk dönüşü aile büyüklerinin yanına varılarak onların gönlü hoş edilir, rızası alınır:

SEYAHATNÂME

Ben o gün evimize varıp babamın ve anamın ellerini öperek huzurlarında durunca babam: “Safa geldin Bursa seyyahı, safa geldin.” dedi. Hâlbuki nereye gittiğimden kimsenin haberi yoktu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 209).

Aile fertlerinin veya çok sevdiği birinin ölümünden sonra, kaybı yaşayan birey için; pek çok insana hoş gelen doğa güzellikleri bir şey ifade etmeyebilir. Kaybın verdiği üzüntüyle çevreye bakış açıları değişebilir:

Babasının ve sevdiği bir insanın ölüm haberini duyan biri için yeni açmış gül, ay ışığı ve çok güzel bir manzara bilmem ki ne ifade eder? Çocuğu denizde boğulan bir anne için sessiz ve sakın denizin, güneş karşısında tembel tembel yatan kocaman bir yilandan ne farkı vardır (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 41).

Bir aileye, yuvaya sahip olmak; güzel günler yaşamak bazı olumsuzlukları görmezden gelmeye yetmeyebilir:

BÜLBÜL

Eşin var, aşıyanın var, baharın var ki beklerdin;

Kıyametler koparmak neydi, ey, nedir derdin (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 95).

4.1.3. Alçakgönüllülük Değeri ile İlgili Bulgular

Alçakgönüllülük, kişinin kendini üstün görmemesi, ölçülü bir kişilik algısına sahip olmasıdır. Güç, zenginlik, makam, yetenek, şöhret, bedensel güç, güzellik ve başarı gibi gelip geçici şeylere gereğinden fazla önem verememek, bunları kendinin ve başkalarının gelişmesi için hizmet ve yardım vasıtası olarak görmektir (Hökelekli, 2007, s. 118). Alçak gönüllü kimseler için; kendini tanır ve bilir, başkalarını küçük görmez, değerini olduğundan aşağı gösterir ve büyüklenmez, kendini beğenmez, mütevazıdır, diyebiliriz.

İncelediğimiz kitaplarda alçak gönüllülük değeriyle ilgili; Kimseye karşı kibirli davranmama, insanlara karşı alçakgönüllü olma, kendini kimseden üstün görmeme, kalp kırıcı hareketlerden kaçınma, nezaketi ve hoşgörüyü elden bırakmama, orta hâlli bir yaşam sürme, insanlara karşı kin ve nefret tutmama, her zaman yumuşak olma bulguları tespit edilmiştir.

Hayatın belli bir döneminden sonra artık dünya ile çekişmeyi, mücadeleyi bir kenara bırakmak gerektiği, feleğe nazlanmamak verilen emri yerine getirmek gerektiği, böylelikle yüzün yere eğilmesi, secde edilmesi lazım geldiği Nef'i'nin kasidesinde şöyle anlatılmıştır:

KASİDE

Nef'i yeter davayı ko dünya ile kavgayı ko

Eflake istignayı ko hake yüzün sür la-cerem (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 33).

Sevilen kişiye, sevdiğini göstermenin yollarından biri de vefa duygusudur. Âşık Ömer’in koşmasından alınan bu bölümde dostuna veda edemediği için üzgün olduğu görülmektedir:

KOŞMA

Kaldı deli gönül kaldı hep yasta,

Mevla ’m erdir beni murada kasda,

Aşık Ömer eydür sevgili dosta,

Allah ’ısmarladık diyemedim ben (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 63 bk. Duyarlılık, Kardeşlik).

Alçak gönüllülük, kendini olduğundan aşağı durumda gösterme, mütevazılık halidir ancak hiç kimse onlara olduğundan daha değersiz davranamaz:

HARNÂME

Bizim ulu işimiz odundur

Od uran içümüze o dündür.

Bize çokdur hakiki buyrukda

Nice boynuz kulag u kuyruk da (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 125).

Etkileşimde bulunduğu insanlara karşı böbürlenmeyen, büyüklük taslamayan kişi “Kutadgu Bilig” adlı metinde şu sözlerle övülmüştür:

KUTADGU BİLİĞ’ DEN

Ne edgü bolur kodkı alçak kişi,

Ne körklüng bolur künde iltür işi.

Günümüz Türkçesiyle

Ne iyidir alçak gönüllü kişi,

Ne güzel gider onun her bir işi (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 80).

Kimi duygular tarifsizdir, hissedilenler kelimelerle anlatılamaz; anlatılsa da eksik kalır. Atatürk, hissettiği duyguları tarif ederken belki tam anlamıyla kendini ifade edemeyeceğini şu nazik ifadelerle belirtmiştir:

SÖYLEV VE DEMEÇLER

30 Ağustos'ta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk milletinin yanında bulunduğu hâlde, idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür. Eğer ben, izahta izhariacz edersem, beni maruz görünüz (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 88 bk. Vatanseverlik, Samimiyet).

Bireyin, kendi iradesi dışında gerçekleşen durumlara, kendi sebep olmuşçasına rahatsız olması “Gülen Ada” metninden alınan örnek parçada işlenmiştir:

GÜLEN ADA

Eksperle birlikte gelen ve adayı göklere çıkarırcasına öven badi badi bacaklı iki yazman (kâtip) bu edepsizlik ve terbiyesizliği ada değil fakat kendileri ediyorlarmış gibi sıkılıp büzüliyor; Kocadağ, düştükçe yerden temennalar sallıyorlardı (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 58).

Yapılan bazı fedakârlıkların bedeli yoktur. Vatani savunurken yapılan kahramanlıkların, savaş sonunda alınan zaferin karşılığı olarak manevi doygunluğun kâfi geldiğini “Başını Vermeyen Şehit” adlı eserde görmekteyiz:

BAŞINI VERMEYEN ŞEHİT

Serhat muharebelerinde, hayale sığmayacak yararlılıklarıyla masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan bu iki deli hiçbir nizam, hiçbir kayda, hiçbir disipline girmeyen, dünya şerefinde gözleri olmayan Anadolu dervişlerindendi. Her zaferden sonra kumandanları onlara rütbe, hilat, murassa kılıç gibi şeyler vermeye kalkınca gülerler: “İstemeyiz! Fani vücuda kefen gerektir. Hilat nadanları sevindirir...” derler, Hak uğrunda gayretlerine ücret, mükâfat, hediye kabul etmezlerdi (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 74 bk. Samimiyet).

Bazı sanatçılar ön planda olmayı, başarılarıyla övünmeyi ve gururlanmayı tercih etmez, Sait Faik gibi:

YAŞASIN EDEBİYAT

İşte o zaman farkına vardım: Tam önümüzdeki, ortadaki sıralardan birinde oturuyordu Sait Faik. Yanındaki arkadaşları, ayağa kalkıp kendisini alkışlayanları selamlaması için kendini zorluyordu. Kıpırmızı kesilmişti yüzü, koltuğunda iyice büzülmüştü. Fakat alkış gittikçe daha da şiddetleniyordu. Galiba biraz da arkadaşlarının zorlamasıyla... Çaresiz ayağa kalktı. Lakin şöyle biraz doğrulup kendisini alkışlayanları selamlamasıyla koltuğuna yeniden çöküvermesi bir oldu. Sözcüğün tam anlamıyla pancar gibi kızarmıştı tepeden tırnağa. Alkışlar dinmez dinmez de sessizce sıvıştıverdi salondan (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 147 bk. Samimiyet).

4.1.4. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular

Bağımsızlık değeri toplum biliminde, “bir kişi, toplumsal küme ya da toplumun ekonomik, siyasal, ekinsel vb. bakımlardan başka kişi, küme ya da toplumların güdüm ve yönetimi

altında bulunması durumu” (Ozankaya, 1980, s. 19) ifadesiyle açıklanmıştır. BTS’ de ise “Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklal.” şeklinde belirtilmiştir. Millî sınırlarımız içinde, millet egemenliğine dayalı, özgür bir devlet olarak varlığımızı sürdürebilmek; her Türk gencinin temel gayesi olmalı ve nice zorluklarla kazanılan bağımsızlığı devam ettirmek için özveriyle çalışılmalıdır.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda, bağımsızlık değeriyle ilgili; kendi bayrağı altında yaşama, dinini özgürce yaşama, bağımsızlık amacıyla birlikte olma, düşmana karşı mücadele etme, bağımsızlığa kavuşmaktan ümidini kesmeme, esareti reddetme, köle-efendi ilişkisini reddetme, bayrağın özgürce dalgalanmasını isteme bulgularına rastlanmıştır.

Türkler her zaman bağımsız yaşamışlardır ve bağımsız olabilmek için de nice mücadeleler sergilemişlerdir. Yapılan savaşlar, kazanılan zaferler pek çok esere konu olmuştur:

YERYÜZÜNÜ YÜRÜMEK

Nallarımız

Şimşek olur

Değince çakmaktaşları.

Birer sessizliktir

İşte

Alpaslan’ın yoldaşları.

Bu kılıçlar bu kalkanlar

Görmüş nice savaşları

Yeryüzüdür

Atlarımız

Dağlar atların başları (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 17 bk. Özgürlük, Vatanseverlik).

Tüm insanlar ortak ve eşit şartlara sahiptir. Tarihin kimi zamanlarında kölelik, cariyelik gibi durumlarla karşılaşılrsa da günümüzde bunun kabul edilemez olduğu, insanların artık özgür ve birlikte, kardeş gibi yaşaması gerektiği “Davet” şiirinde vurgulanmıştır.

DAVET

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın.

Yok edin insanın insana kulluğunu,

Bu davet bizim.

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür

Ve bir orman gibi kardeşçesine,

Bu hasret bizim (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 54 bk. Özgürlük, Duyarlılık).

Tarihte hiçbir zaman hiçbir milletin boyunduruğu altına girmemiş, her daim özgür olmuş ve özgür yaşamış, özgürlüğü için mücadele etmiş olan Türklerin, kültürel özelliklerinden “Türk Milletinin Kültürel Değerleri” parçasında bahsedilmiştir:

TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

Türklerin en belirgin özelliği, “hür ve müstakil olarak yaşama”, dünyaya hâkim olma iradesidir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 166 bk. Özgürlük).

Hürriyetleri mevzubahis olunca Türkler; hiçbir mücadeleden kaçınmaz. Vatanlarında bağımsız yaşamak uğruna türlü mücadeleler verir. Bunun bir örneğini “Bağımsızlığın Kazanılışı ve Köktürk Devleti” adlı parçada görmekteyiz:

BAĞIMSIZLIĞIN KAZANILIŞI VE KÖKTÜRK DEVLETİ

Artık vaktin geldiğine inanan Bumin, 552 yılının baharında Juan-juanlara ani bir baskın yaptı. Güney Moğolistan’da Huai-huang’ın kuzeyinde büyük bir bozguna uğrayan Juan-juan hükümdarı A-na-kuei kendini öldürdü. Kurtulabilenler Çin’deki Kuzey Ch’i Devleti’ne, bir kısmı da Kitanlar’a sığındı. Bu büyük zaferinden sonra Bumin, “İl Kağan” unvanını aldı ve 552 yılında Köktürk Devleti’nin bağımsızlığı resmen ilan edildi. Bumin’in hanımına da Hatun unvanı verilmişti (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 6 bk. Özgürlük, Saygı).

Türkün başının ancak secdede eğileceği, dağ-taş şehit de olsa son nefere kadar özgürlük için mücadele verileceği, hiçbir kuvvetin Türkü esir edemeyeceği “Çanakkale Şehitlerine” adlı eserde şu mısralarla anlatılmıştır

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?

Çünkü te’sis-i İlahi o metin istihkâm.

...

Şüheda gövdesi, bir baksana, dağlar taşlar...

O rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106 bk. Özgürlük).

4.1.5. Barış Değeri ile İlgili Bulgular

Barış, savaştan uzak; uyum, birlik, bütünlük, sükûnet ve huzur içinde yaşamak, savaş olmama durumu, savaşın önlenmesi, sükûnet hâlidir. Savaşı önlemenin en etkili yolu insanlara barışçı bir ahlak terbiyesi vermek, kuvvete başvurmaya gerektiren hâlleri ortadan kaldırmaktır. Ahlakın başlıca gayelerinden biri olan barış, insanları daha mutlu yapacak işlerin yapılması için gerekli olan ortamı sağlar (Güngör, 2010, s. 186-187).

İncelediğimiz metinlerde barış değeri hakkında, münakaşaya girmeme, arkadaşlarla iyi geçinme, barışı teklif etme, kin tutmama, barıştan yana olma, barışın birleştiriciliğine inanma, tüm dünyada barışın olmasını isteme, gönül alma, savaş karşıtı olma, barış yolunda yapılan çalışmalar bulguları tespit edilmiştir.

Barışın birleştirici, mutluluk verici bir durum olduğu, uzun süren savaşların sonunun barışla tatlıya bağlandığı, barışın beklendiği “Oğuzata” adlı eserde şu ifadelerle verilmiştir:

OĞUZATA

İşte önümüzde elçileri Urum'un

Geldi en büyük savaşın sonu.

Geldi beklenen barış günü!

Birleşerek Hint'ten Çin'den Urum'a dek

Sayırsız ülkeler bu barışla!

Tatarlar, Tatlar, Kırgız, Peçenek

Bütün uluslar buyruk başına (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 19).

Barış durumunda düşmanların bile bir arada huzurla yaşadığına, halkın çeşitli zahmetlerden barışla birlikte kurtulduğuna “Kutadgu Bilig” adlı parçada şu sözlerle dikkat çekilmiştir:

KUTADGU BİLİG

Halk kurtuldu ve zahmet denilen şey ortadan kalktı, kuzu ile kurt birlikte yaşamaya başladı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 59).

Saygı çerçevesinde olduğu sürece tartışma insana pek çok şey katabilir ancak tartışmaya nerede son vermek gerektiğine iyi karar verilmelidir:

EDEBİYAT

Bu münakaşaya devam etmek niyetinde değilim. Söyledim ya! Bir zamanlar benim de uğraştığım işleri bugün, gerçekliği olmayan bir âlemin boş, lüzumsuz hayalleri diye duymaktan kendimi alamıyorum (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 194).

Yaşanılan kötü olaylarda iki tarafın da yara aldığı; zamanla birbirlerini affetseler de bu kötü olayın, alınan yaranın izinin hep kalacağı “Tahta Perdedeki Çivi” parçasında işlenmiştir:

TAHTA PERDEDEKİ ÇİVİ

Kavgacı bir genç varmış. Babası bir gün onu bir tahta perdenin önüne götürmüş. “Arkadaşlarınla kavga ettiğin zaman, bu tahta perdeye bir çivi çak.” demiş. Genç, birinci gün tahtaya otuz yedi çivi çakmış. Sonraki günlerde kendi kendini kontrol etmeye çalışmış ve her geçen gün daha az çivi çakmış. Nihayet bir gün hiç çivi çakmamış. Babasına gidip hiç çivi çakmadığını söylemiş. Babası yeniden onu tahta perdenin önüne götürmüş. Gence: “Bugünden başlayarak kavga etmediğin her gün için bir çivi sök.” demiş. Günler sonra çocuk babasına bütün çivileri söktüğünü söylemiş. Babası ona “Aferin! Ama tahta perdeye bir bak.” demiş. “Artık birçok delik var ve bu tahta perde hiçbir zaman geçmişteki gibi sağlam olmayacak.” Arkadaşlarla kavga edildiği zaman kötü söyler söylenir. Her kötü kelime bir iz bırakır. Arkadaşların seni affedebilir ama bu iz daima kalır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 10 bk. Sorumluluk, Yumuşak Huyululuk).

Tarihin bazı dönemlerinde hasımlarla hısımlık ilişkisi kurarak barış ortamı sağlanmaya çalışılırdı. “Göç Destanı” bu duruma örnek oluşturan metinlerdendir:

GÖÇ DESTANI

Yü-Lun Tigin tahta çıktıktan sonra Çin'deki Tang Sülalesi (MS 618-905) ile birçok savaşlar yaptı. Kendi halkını sulha ve rahata kavuşturmak istiyordu. Bunun için de Çin sarayından bir kız alarak aralarında akrabalık kurdu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 12).

Savaş ve barış konuları divan şiirine de konu olmuştur. Latîfî Tezkiresi'nde savaş ve barış konulu beyitler yer almıştır:

LATÎFÎ TEZKİRESİ

Aynı anlama gelen bir başka beyit: “Savaş ve barış yerinde gereklidir, gül yerinde gül, diken yerinde diken.” Selman ile Zahîr'in kasidelerinin çoğunu Türkçeye çevirmiş, yine tıp alanında Mesâil-i Kanûn-ı Şifâ'yı manzum olarak tercüme etmiş ve muteber bir kitap yapmıştır. Sözü

özü, şiiri ehliyetine, gazelleri marifetine göre değildir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 204).

Barış ortamı, huzuru ve sükûnu beraberinde getirir. “Basiret Sahnesi” adlı eserden alınan örnek parçada, ölmek üzere olan bir babanın evlatlarına birlik, beraberlik ve barış hali üzere yaşamının mutluluk verici olduğu öğütlenmektedir:

BASİRET SAHNESİ

Benim ölüm döşeğindeki

Sözlerimi iyi dinle.

Benim altı oğlum,

Altı gelinim ve

Otuzdan fazla torunum

Vardı.

Hep barışçıl işlerle

Uğraşıyorduk;

Ekiyor, biçiyor,

Hayvanlar besliyorduk (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 109).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde eğitimin gelişime, özgürlüğe, hoşgörü ve dostluğa sağladığı yararlarından bahsedilerek barışı koruma yolundaki çalışmalara destek verilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir:

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Eğitim, insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı s. 116 bk. Saygı, Kardeşlik, Hoşgörü, Özgürlük).

Türklerin sadece kendi huzuru ve sükûnu için değil; dünyada barış halinin egemen olması için var gücüyle çalışacağına Atatürk kefil olmuştur:

TÜRK KADINININ TOPLUMDAKİ YERİ VE KADIN HAKLARI

Buna göre Türk kadınının dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekil de Atatürk'ün “Türk kadınının dünya kadınlarına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz.” ifadeleriyle belirlenmiştir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 145 bk. Güven).

4.1.6. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular

Geçmişten bugüne meydana gelen değişim, gelişim ve yenilikler bilim sayesinde. Seyyar (2003) tanımıyla, “evrende meydana gelen olaylar hakkında gözlemler, deneyler ve fikir yürütme sonucu elde edilip biriken bilgilerden hareketle ve kişiden kişiye değişmeyen bilimsel yöntemler aracılığıyla yeni ve objektif bilgi üretimine bilim denir” (s. 67). BTS’de ise bilim kavramı,

Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim; genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgisel bilgi; bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci.

olarak tanımlanmıştır. Bilimsellik ise, “Bilimsel olma durumu.” sözleriyle ifade edilmiştir. Bilimsel olan bilgi, nesnel bilgidir; kişiden kişiye göre değişmez. Bilimde problemler duygularla değil akla ve bilime uygun olarak çözümlenir; problemin çözümü hurafelerde değil, bilimsel bilgide aranır. Ülkenin ilerlemesi, insanların muasır medeniyetler seviyesine çıkması bilim sayesinde olacaktır. Bu sebeple bilime, bilimsel düşünceye, bilimsel araştırmalara önem verilip bu yönde yapılan çalışmalar desteklenmelidir.

Taradığımız kitaplarda bilimsellik değeriyle ilgili; bilgi kaynağıyla bilgiyi sunma, edebiyat ve diğer bilimlere ilişkilendirme, bilimsel metinlerin edebî metinlerden farkını gösterme, bilimsel verileri kullanma, bilimsel bilgiyi günlük yaşama aktarma, dili düzgün kullanmanın gerekliliğini savunma bulgularına rastlanmıştır.

Sadece teorik bilgiyle bilim yapılmadığını; bilimin eğlenceli yönünü “Matematik” şiirinde görmekteyiz:

MATEMATİK

*Bir sınıfta tam kırk çocuk dizili;
Bir kara tahta, üstünde bir üçgen;
Bir koca daire, sağır, çekingen;*

*Merkezi güm güm eder davul gibi.
Dilsiz, vatansız harfler küme küme,
Bekleşir dururlar, azap içinde.
Bir yamuğun yan kenarı tamtakır,
Bir ses yükselir yükselir, alçalır.
Azgın bir problem tutar yolunu,
Döner döner ısırır kuyruğunu.
Bir açının çeneleri gerilir;
Kurt mudur, köpek mi, neyin nesidir?
Ne kadar rakam varsa yeryüzünde
Üşüşmüş, karınca gibi, tahtaya;
Koşarlar bir yuvadan bir yuvaya,
Fal taşına dönmüş gözler önünde (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 8).*

“Sanat” metninde dil ve sanatın öznel ve nesnel kutuplar arasında kaldığından bahsedilerek sanatın disiplinlerarası bir olgu olduğu üzerinde durulmuştur:

SANAT

Sanat felsefesi, dil felsefesinde karşılaştığımız iki karşıt eğilim arasındaki çatışmayı yeniden ortaya koyar. Kuşkusuz bu, yalnızca tarihsel bir rastlantı olmayıp gerçekliğin yorumlanmasındaki tek ve aynı temel bölümlenmeye kadar geri gider. Dil ve sanat sürekli olarak iki karşıt kutup arasında, nesnel ve öznel kutuplar arasında gidip gelmektedir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 170).

Bilimsel bilgi, herkese göre aynı olan, herkes tarafından aynı şekilde anlaşılan bilgidir. İletişim tanımının gayet açık bir şekilde tanımlanması, bilimselliğin ilkelerindendir:

SÜREKLİ İLETİŞİM İÇİNDEYİZ

Peki mesaj nedir? Anlamı olan her şey mesajdır. İki insanın birbirine bir şey dememesinin, birbirinin yüzüne bakmamasının anlamı yok mu? Tabii ki var. Anlam alışverişinin olduğu her durumda iletişim gerçekleşir. İletişimi, anlam alışverişi olarak tanımlayabiliriz (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 3).

Bilimsel bilgi, sayısal veriler kullanarak oluşturulur. Bilimsel bilginin dili açık ve anlaşılır olmak zorundadır:

SU KİRLETİCİLERİNİN SINIR DEĞERLERİ

Kullanma ve içme sularının sağlığa zarar vermemesi için belirli oranda zararlı maddelerden arınmış olması gerekir. Bunun için bazı normlar geliştirilmiştir. Örneğin, içme suları renk veren, bulanıklık yapan maddelerden tamamen arınmış olmalıdır. Koku bulunmamalı, çözülmüş oksijen en azından 6 mg olmalıdır. Karbondioksitin bulunmaması, az miktarda hidrokarbonat içermemesi suya ayrı bir lezzet kazandırır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 14).

Bilimsel bilgide alana özgü terimler kullanılır:

BASİT FİİLER

Bir fiilin hiçbir türetme eki almamış, kök hâline basit fiil denir. Basit fiil, asıl anlamından başka hiçbir anlam bildirmez. Bugün kullandığımız basit fiillerin çoğunluğu, Türkçemizin tarihi metinlerinde geçen fiillerdir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 14).

Bilimsel metinler edebî metinlerden farklı şekildedir. Dili açık ve anlaşılırdır. Sanatsal ifadeler barındırmaz.

KAYI BOYU VE OSMANLI AİLESİ

Osmanlı Devleti'ni kurmuş olan ailenin, tarihî kayıtlarla etnik incelemelere ve geleneklere ve mevcut damgalarına göre Oğuzların sağ kolu olan Günhan kolunun Kayı boyundan oldukları belirlenmiştir. Tarihlerin çoğunun yazdıklarına göre Osman Bey H 656 / M 1258'de Söğüt'te doğmuştur. Bu kaydın ne dereceye kadar doğru olduğu bilinemez. Buna göre aşiret beyi olduğu zaman yirmi üç yaşında demektir ki Selçuklu hükümdarı III. Gıyâsüddin Keyhüsrev'in son senelerine doğrudur (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 5).

Bilimsel metin okuyan her birey, aynı bilgiyi öğrenir, aynı bilgiyi algılar:

SEYAHATNÂME

Kalenin çevresi 10.000 adımdır. 6000 bedeni, 67 kulesi, 5 kapısı vardır. Güney tarafına açılanları; Pınarbaşı, Zindan Kapıları'dır. Batıya açılanlar; Kaplıca, Balıkpazarı Kapıları'dır (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 207).

Bilimsel bilgi için sözlüksel bilgi de denilebilir. Tanımlar da bilimsel bilgi içinde yer alır:

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Türk milletinin bugün ve gelecekte tam bağımsızlığa, huzur ve refaha sahip olması, aklın ve bilimin rehberliğinde Türk kültürünün çağdaş uygarlık düzeyine çıkarılması amacı ile temel esaslara Atatürk tarafından belirlenen gerçekçi fikirlere ve ilkelere, Atatürkçülük veya Atatürkçü Düşünce Sistemi denir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 20).

Bilimsel bilgi, içinde ansiklopedik bilgiler barındırır:

YAZMA NÜSHALAR

Türk edebiyatında açılan yeni bir devrin bu ilk eseri Kutadgu Bilig hakkında, kendi asrında veya kendisinden sonra, bize bilgi veren herhangi bir kitaba rastlanmamıştır. O kadar ki Yusuf Has Hacıpaşa'nın hayatı ve eserleri hakkında elimizde bulunan tek kaynak Kutadgu Bilig'dir. Kitabın on birinci bölümünde müellif; eserin adını, bu adın manasını, kendisinin yaşlandığını çok kısa çizgilerle anlatır. Eserin 6495. beytinde, onu hicretin 462. yılında yazdığını söyler. Kitabın sonuna ilave ettiği üçüncü manzumede ise onu bilgi yoluyla, Türk diliyle ve sözü uzatmamaya çalışarak yazdığını belirtir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 42).

Bilimsel bilgi öznel değil nesnel bilgidir:

MADDENİN ÜÇ HALİ

Maddenin üç hali vardır: katı, sıvı ve gaz hali. Uygun koşullarda madde bir halden diğer hale dönüşebilir. Bu dönüşüm sırasında bir kütle kaybı olmaz (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 124).

4.1.7. Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgular

Cömertlik Farsça cevân-merd kelimesinin Türkçeleştirilmiş hâlidir. BTS’de cömertlik “Para ve malını esirgemedен veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör; verimli” şeklinde tanımlanmıştır. Sakınmamak, esirgememek, bol bol vermek, paylaşmak cömertliğin özelliklerindendir.

İslam dini cömertliği öven, cömertliği tavsiye eden ve bunu erdem sayan bir dindir. İnsanın bencil duygularından arınarak sahip olduklarından paylaşması gerektiğini öğütler ve bu yapılan paylaşımları, iyilikleri övünme ve gösteriş amaçlı değil Allah’ın rızasını gözeterek yapılmasını emreder. Bu paylaşımlar ve yardımlaşmalar sayesinde insanlar arasındaki sevgi bağı güçlenir.

İncelediğimiz kitaplarda cömertlik değeriyle ilgili; hastalara, yaşlılara, kimsesizlere, yoksullara ve yardıma muhtaçlara maddi yönden yardım etme; elden gelen yardımı esirgememe; yardım isteğine cevap verme; maddî ve manevî yardımdan kaçınmama; komşuluk ilişkilerinde yardımlaşmaya ve dayanışmaya önem verme; yöneticilerin halka cömert davranması bulgularına rastlanmıştır.

Cömertlik; kişinin, elindeki malı, yardım talebinde bulunan kişilerle paylaşmasıdır:

GÜĞÜM

Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder, toparlardı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 19 bk. Paylaşımcı Olma, Yardımlaşma).

Cömertlik; yardıma muhtaç birine, onun gururunu kırmadan destek sağlayabilmektir:

ELLİ KURUŞ

“Ben sana bu parayı versem?” İçlere çekik gözlere fırlak elmacık kemikleri, solgun derisinin donukluğuyla yüzüme öyle bir baktı ki “Öksürük ilacını al diye...”, “Anladım ama, siz benim neyimsiniz? Karşılığında benden ne isteyeceksiniz?”, “Şartım şu: Bunu, bana verdiğin gazetelerle ağır ağır ödersin. Oldu mu?” Az önce öfkeden değişen hırçın yüzü yumuşamış, durulmuş, çocuksu hâlini almıştı: “Şimdi oldu.” dedi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 97 bk. Adil Olma, Paylaşımcı Olma).

Hastalar, bir başkasının yardımına muhtaçtır. Maddi yardımın yanı sıra, onların yanında bulunmak, işlerini kolaylaştırmak; onlara zaman ayırmak, özverili davranmak da cömertlik erdemindendir:

SEYFİ BABA

Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,

Önce amma şu fakir âdemi memnun edeyim (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 129 bk. Dayanışma, Paylaşımçı Olma, Yardımlaşma).

Yöneticilerin, halkına çeşitli yardımlarda bulunması, yedirip içirmesi, onları giydirmesi “Buğaç Han” parçasından alınan örnek metinde işlenmiştir:

BUĞAÇ HAN

Dirse Han dişi ehlinin söziyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Atıdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. İç- Oğuz, Taş-Oğuz beglerin üstüne yığnak etdi, aç görse doyurdu, yalın görse donatdı, borçluyu borcundan kurtardı, depe gibi et yığdurdu, göl gibi kırmızı sağdurdu, el götürdüler, hacet dilediler, bir ağzı dualının alkışıyla Allah Teala bir iyal verdi, hatunu hamile oldu (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 79 bk. Dayanışma, Yardımlaşma, Kardeşlik, Saygı).

Ahîlerin elinin açık olması, malının tükeneyeceği endişesine kapılmaması gerektiği “Fütüvvetnâme” adlı eserde işlenmiştir. Hz. Muhammed cömert olmayı öğütleyerek cömert kimselerin ayıbının örtüleceğini müjdelemiştir:

FÜTÜVVETNÂME

Gördüm ki fütüvvet kapısında oturan ahîlerde fütüvvet kitâbı yok kim bileler ve öğreneler, güçleri yetdükçe ve ellerinden geldükçe dutalar... Ahînin gerek kim dört nesnesi açık ola. Evvel eli açık ola, hiç dünyâ için kayurmaya ve eksilür demeye. Nitekim Resûl Hazreti buyurdi: Her kim mâlın Tanrı yolına harç eylese birine bin vire. Enes bin Mâlik eyitdi: Resûl Hazreti yarınki gün için hiç nesne gizlemedi ve dahi haberde şöyle gelmişdür kim eger bir kişünün dokuz yüz doksan dokuz ayıbı olsa ol cömerd olsa ve yidürici olsa, dükelî aybın örter (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 119 bk. Dayanışma, Yardımlaşma).

Cömertlik, devletin ve milletin çıkarları için, sahip olunan tüm malı devlet ve millet faydası adına haralayabilmektir:

SEYAHATNÂME

Gazi hayrette kalarak şaşırır, iki yanına bakarak ne görse iyi? Derenin içi Kıdağa sikkeli altınlarla dolu. Hemen koşarak Orhan Gazi'ye başından geçenleri anlatır. O da: “Ne hayır ettin? Allah sana kısmet etmiş. Git, Bursa'da hayrata sarf et.” diye emreder. Savaşçı, bütün malı evine taşıyarak onda birini devlet hazinesine verdikten sonra kalanı ile büyük bir köprü yaptırır, işte Irgandı Köprüsü denmesinin sebebi budur (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 208).

Yardıma muhtaç kimselere, maddi imkânın el verdiğince yardım etmek cömertliğin gereklerindendir:

DİLENCİ

Galata Köprüsü'nde bir bahar günü, kör bir adam dilencilik yapıyormuş. Dizlerinin dibinde bulunan tabelada “Doğuştan Kör” yazılıymış. Pek çok insan gelip geçmesine rağmen kimse ona yardım etmiyormuş. Oradan geçen bir reklamcı onu görmüş. Zavallı dilenciye acıyıp tabelayı almış, tabelanın arkasına bir şeyler yazmış. Sonra da tabelayı aldığı yere bırakmış. Ne olduysa olmuş! Bu tabeladaki yazıyı okuyan herkes, dilencinin önündeki şapkaya para atmaya başlamış. Bir cümle yetmiş, onca kişiyi etkilemeye ve dilencinin şapkasının kısa sürede parayla dolmasına... “Güzel bir bahar günü... Ama ben baharı göremiyorum!” (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 5 bk. Yardımlaşma, Dayanışma, Cömertlik, Duyarlılık).

Mehmet Akif İstiklal Marşı'nı milletine hediye ederek, yarışma sonunda kendisi adına ayrılan ödülü kendi menfaati için –ihtiyacı olduğu halde- harcamayarak ödülü de milletine bağışlamıştır:

MİLLÎ EGEMENLİK, İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMET ÂKİF ERSOY PANELİ

Büyük şair “Onu, milletime ve ordumuza hediye ettik; zaten o, milletin malıdır.” demiştir ve bu nedenle İstiklâl Marşı'nı, Safahat'ına almamıştır kendisinin sağ olduğu dönemde; “O benim değil, milletimin marşıdır.” demiştir. Ödül olarak 500 lirayı kabul etmediği bir dönemde, bunu bir kız lisesine bağışladığı bir anda, kendisinin cebinde Zonguldak Milletvekili Hayri Bey'den borç olarak aldığı iki lira vardı (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 16 bk. Dayanışma, Fedakârlık, Cömertlik, Alçakgönüllülük).

4.1.8. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

Çalışkanlık BTS'de, “Çalışkan olma durumu, faaliyet.” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Çalışkan kimse; kendi işini halleden, gayretli, faal ve üretkendir. Tembellik etmez, başkasına muhtaç olmamak için gayret gösterir.

İnsanın temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için çalışması gereklidir. Çalışmayıp tembellik ederse hayatını başkalarına muhtaç şekilde devam ettirmek zorunda kalır. Çalışkan kimseler hedeflerine ulaşmak için pes etmeden, var güçleriyle çalışır; özveriyle, hedeflerine ulaşana dek gayret gösterir.

Taradığımız kitaplarda çalışkanlık değeri; çalışmayı sevmek, azimli olma, çalışmayı tercih etme, çalışmaktan yılmama, çalışarak geçimini sağlama, başarı için azmetme, çalışkanlık ve dürüstlikle mesleğini yapma, alın terinin kıymeti şekliyle metinlere yansıtılmıştır.

Bir eser oluşturmak kolay iş değildir. Uzun ve özverili çalışmalar gerektirir. Kimi zaman da başkalarının fikirlerine ve eleştirilerine ihtiyaç duyulur:

HUZUR

Mümtaz onu dinlerken aydınlıktan aydınlığa koştuğunu sanıyordu. Bir gün kitabın planını beraberce münakaşa ettiler. İhsan kronolojik bir tarih olmasını istiyordu. Osmanlı

İmparatorluğu'na Bizans'tan devredilmiş iktisadî şartlardan başlayacak, sene sene bu güne kadar getirecekti (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 104).

Çeşitli durumlarda karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilmek zekâ, hüner ve çalışkanlık ister:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Savaşın galibi Oğuz Kağan olur. Ganimetleri yüklemekte sıkıntıya düşerler. Akıllı tecrübeli Barmaklıg Çoşun Bilig adlı erin eli işe yatkın olduğu için bir kağnı arabası yapar ve böylece ganimetler ona yüklenir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 114).

Kimseye muhtaç olmadan gururla yaşayabilmek için; kişinin gücü yettiğince ve sağlığı elverdikçe hayatını idame ettirmek için çalışması lazımdır:

SEYFİ BABA

Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi, namerde el açmak iyi mi?

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:

Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 129 bk. Dürüstlük, Namuslu Olma).

Topraktan verim, ürün almak için ter dökmek gerekir. Uzun çalışmalar sonunda toprak emeğinin karşılığını mahsul olarak verecektir:

AYŞE

Sen kanlı ter dökersin kara taşlar bağ olur;

Çevrendeki başaklar bir altından dağ olur,

Sessizce kavruluşun içerime dağ olur.

Yine de gülümsersin; nasıl kibarsın Ayşe (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 45).

Çabalamak, çabalamak için uğraşmak, sonuç almak için çabalamaktan vazgeçmemek çalışkanlığın gereklerindendir:

OSMANCIK

“Azmini, sebatını, sabrını bilirdik, Osmancık!” diye başladı Edebalı; Bunların makbullüğünü sana demiştim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 4 bk. Sabır).

Eldeki malzemeye hünerini de katarak yeni bir ürün ortaya çıkarmak ancak çalışan kimselerin harcıdır:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Baktı ki yerde bu bey, çok ağaç var, çok da dal,

Kesti biçti dalları, kendine yaptı bir sal.

Ağaç sala yatarak geçti İdil nehrini,

Çok sevindi Oğuz Han, buyurdu şu emrini (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 35).

Divânü Lûgâtî't-Türk milletimiz için kıymetli bir eserdir. Uzun uğraşlar, yoğun çalışmalar sonucu meydana gelmiştir. Toplanan bilgi, düzenli bir şekilde sıralanarak okuyucunun faydasına sunulmuştur. Kaşgarlı Mahmut, eserinde çalışmalarından bahsetmiştir:

DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÜRK

Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum hâlde onların şarlarını, çöllerini baştan başa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belleyerek faydalandım; öyle ki bende onlardan her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemiştir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 67).

Hedefe ulaşabilmek adına; kısa zamanda büyük işler başarılabilir:

İSTANBUL'UN FETHİ

Fatih başta olmak üzere, Sadrazam Halil Paşa ve diğer vezir ve serdarlar, o sırta, 1452 senesinin martından ağustosuna kadar, beş ay zarfında elan gözüümüz önünde duran ve İstanbul'un Fethi'ni bir levha gibi hatırlatan Rumeli Hisarı'nı inşa ettiler (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 73).

Çalışmayı sevme, sevdiği işi yapma, üretmekten bıkmamanın kişiyi hangi başarılarla ulaştırabileceğinin bir örneği olan Attila İlhan:

ATTİLA İLHAN'LA MÜLAKAT

Edebiyat dünyasına pek erken girdim denilebilir. Gerçekten çocuk denecek yaşta yazıyordum ben. İlk şiirimi ilkokul üçteyken, ilk romanımı da orta ikide yazdım. Yazmak bende önüne geçilmez bir hevesti. Şiiri de o gün duygulanıp şiir olarak yazıp bırakmıyorum. Yazmak benim için sürekliliktir. Liseye kadar bu şekilde sürekli olarak yazdım. 1946'da lise ikinci sınıfta iken şiir dalında bir sanat armağanında derece aldım. Ve edebiyat alanına paraşütle bir iniş yaptım... Kendimi bir anda şiir dünyasında buldum... Aslında o ana kadar yazılmış on romanım vardı. O, on romanı yayımlayamadım... Ve artık beğenmediğim için de yayımlamayacağım. "Sokaktaki Adam" yani basılan ilk romanım, benim on birinci romanımdır (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 164).

4.1.9. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular

BTS’de dayanışma, “Dayanışmak işi, tesanüt; bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt.” ifadeleriyle tanımlanmıştır. Dayanışma, bireylerin bir arada yaşama hâlinde doğar ve onları ortak değerlerde birleştirir. Dayanışma hâlindeyken işler birbirine destek olarak, birlikte hareket ederek el birliği ile yapılır. Dayanışmayla üstesinden gelinmeyecek iş yoktur. Birlikte yapılan işlerden daha verimli sonuçlar elde edilir, işler daha kolay ve çabuk hallolur. Anadolu köylerinde işlerin birlikte yapılmasına imece usulü adı verilir.

Taradığımız kitaplarda dayanışma değeriyle ilgili; bir amaç doğrultusunda birlik olma, aile fertlerinin dayanışma içinde olması, işbirliği yapma, sosyal yaşamda yardımlaşma, birbirinin işini kolaylaştırma, başkasının işlerini kolaylaştırmaya çalışma bulgularına rastlanmıştır.

Zor durumlarda birlik olmak, zafere ulaşmak için herkese kuvvet verecektir:

VATAN YAHUT SİLİSTRE

Sıtkı Bey: Kalede kalmak isteyenler bir tarafa ayrılınsın.

Bir Gönüllü: Hep burada kalmak istiyoruz ki buraya geldik. Birbirimizden niçin ayrılacağız (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 79 bk. Fedakârlık).

Hasta kişi, yakınlarından, sevdiklerinden medet umar ve onların kendisine manen destek olmasını ister:

HASTA

Maliye veznesinden Tevfik Efendi, banka önünde vezne arabasından inerken, nasıl oldu ise ayak bileğini incitmiş, iki gündür hasta, evde yatıyor. Komşuları hatır sormaya geliyorlar. İki gündür evde yaşayış değişmiş, herkesten sıcak bir sevgi görüyor. Karısı, sanki o eski karısı değil, tanıdıkları eski tanıdıkları değil. Hepsini değiştirmişler, hepsinde, yalan da olsa tatlı bir sokulganlık, bir yaltaklık var. İki gündür tavuk suyuna çorba pişiyor, ıhlamur kaynatılıyor, ayağını sedef yağı ile ovup üstüne sıcak tülbent koyuyorlar. Havacıya muşambası yapıp sarıyorlar. Komşular içinde öyleleri var ki sabahleyin işlerine giderken uğramışlardı, akşamüstü gene uğruyorlar. “Bize bir hizmet varsa yapalım.” diyorlar. Herkes, her şey tatlı, ılık, yumuşak (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106 bk. Sevgi).

Fethedilen yerlere toplum yararına kurumlar inşa etmek sosyal hayatı kolaylaştırdığı gibi, halkı eğitim ve sağlık yönünden mamur etmeye yarayacaktır:

TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

Anadolu'yu fetheden Türkler her yerde camiler, medreseler ve tekkeler kurmuşlardır. Bunlar Türklerin yiğitlik ve kahramanlığına adaleti, sevgiyi, müsamahayı, zarafet ve inceliği katmışlardır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 166 bk. Kahramanlık, Estetik).

İşbirliği yapmak zafere ulaşmayı kolaylaştıracaktır:

BAĞIMSIZLIĞIN KAZANILIŞI VE KÖKTÜRK DEVLETİ

Töles boylarının kalabalık bir grubunun kendine katılması üzerine, Bumin etrafında toplanan birliğin gücü çok arttı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 6).

Yardım çağrısında bulunan bireye, elden geldiği kadar yardım ederek destek olunmalı; elden hiçbir şey gelmiyorsa teselli edilmelidir:

SON KUŞLAR

Hür kuşlar, kafesteki çığırtnan kuşun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 28).

Bir amaç uğruna birlik olma, dayanışmanın gereklerindendir. Böylelikle hem işler kolaylaşır hem de daha çabuk sonuca ulaşılır:

GAMSIZIN ÖLÜMÜ

Hazırlık, dehşetti. Bahçe, renk renk elbiselerle canlı bir çiçek tarlasına dönmüştü. Erkek çocuklar, potinlerini siliyorlar; kızlar, birbirlerinin saçını düzeltiyorlar, çözülmüş kuşaklarını bağlıyorlar, düğmelerini ilikliyorlardı. Altı yaşında bir kız, taş merdivenin basamağına oturmuş, dört yaşında bir öksüz arkadaşının sökük gömleğini dikmeye çalışıyordu (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 152).

4.1.10. Doğruluk Değeri ile İlgili Bulgular

Doğruluk; dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet kelimeleriyle tanımlanabilir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin güçlü bir hâl alması için doğruluk, önemli şartlardandır. Doğruluk değerini benimseyen birey, hiçbir koşulda adaletten ayrılmaz, yalana başvurmaz, riyakârlıktan uzak durur. Her daim kanunlara uyar, kimsenin hakkını yemez, yasal olmayan işlere karışmaz. Ahlaki erdemlerin başında gelen doğruluk, çocuklara küçük yaşlardan itibaren; doğru söylemeyi teşvik ederek ve her koşulda doğruyu söyleyerek aşılanmalıdır.

Doğruluk değeriyle ilgili, taranan kitaplarda; doğru davranmamanın olumsuz sonuçlarını, yalanı hile olarak görme, doğru yoldan ayrılmama, insanların isminin kötüye karışmasına

razı olmaması, dürüstlüğü üstün tutma, sevgiliye karşı dürüst davranmaya dikkat etme, geçimini sağlamada doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, adam kayırmama bulguları saptanmıştır.

Var olmayan bir durumu varmış gibi gösterme işi; yalan söylemek, iftira atmaktır:

GAZEL

Hem mey içmez hem güzel sevmez dimüşler hakkına

Eylemişler Râsîh'e bühtân bühtân üstine (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 31 bk. Dürüstlük).

Yöneticilerin bilgili, cesaretli ve doğru olması halkın istikbali için oldukça mühimdir. Yöneticilerin iyi-kötü her özelliği halka yansıyacaktır:

KÖKTÜRK (GÖKTÜRK) YAZITLARI

Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 6).

Sahabe-i Kiram'dan olan Hz. Ali; cömertliği, saf kalpliliği, yüce huyluluğu, cesareti, kahramanlığı gibi pek çok olumlu yönüyle Kutadgu Bilig'de övülmüştür:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Ondan sonra seçkin, cesur, yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı.

Eli cömert idi, yüreği saf idi; bilgili takva sahibi ve adı büyük bir zat idi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70 bk. Cömertlik, Samimiyet).

Hileye başvuranlar, yaptığı kötü işin karşılığını önünde sonunda görecektir:

AYI VE İKİ AHBAP

Ağaçtaki adam, tehlike geçince ağaçtan inip hemen arkadaşının yanına gitmiş:

- Aman çok şükür. Çok korktuk ama tehlikeyi atlattık. Eee! Nerede bizim post, diye gülmüş ve eklemiş:

- Ayı pençesiyle seni çevirince sanki sana bir şeyler dedi. Sahi neler söyledi?

Hâlâ kendisine gelemeyen ve korkutan titreyen adam:

- Bir daha öldürmediğin ayının postunu kimseye satma dedi, demiş (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 73).

Şartlar ne olursa olsun hiçbir zaman doğruluktan şaşmamak gerekir. Sosyal hayatın bir alanında meydana gelen yanlış sapma işi, diğer mecraları da etkileyecektir:

ÜTOPYA

Ütopyalılar bir süre sonra kendi ülkelerine döneceklerini, orada paranın hiçbir değeri olmadığını bildikleri için rüşvet alıp da namus yolundan şaşmazlar. O ülkede yabancı oldukları, halkı tanımadıkları için ne kimseyi kayırırlar ne de kimseye kötü niyet gösterirler. Oysa bu iki şey yani yargıların adam kayırmaları ve para tutkusuna kapılmaları, bir devletin en sağlam ve en güvenilir yanı olan adaletini yıkıverir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 157 bk. Adil Olma, Namuslu Olma).

4.1.11. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

Duyarlılık kavramı, hassaslık şeklinde tanımlanabilir. Duyarlı birey, sorumluluklarından kaçmaz; davranışlarını, sonuçlarını düşünerek ve bilinçli olarak gerçekleştirir; çevresinde olup bitenin farkında olup bunlara uygun tepkiler verir. Dertlinin derdiyle hemhâl olmak, mutlunun sevincini paylaşmak, acı çekenin acısına ortak olmak duyarlılığın bir gereğidir. Duyarlılık, yaşanan çevre ve etkileşimde bulunduğu kişilerle ilgili sorumluluk alabilme bilincidir.

İncelediğimiz kitaplarda duyarlı olmak değeriyle ilgili, geleneklere karşı duyarlı olma, sanata karşı duyarlı olma, dostuna karşı duyarlılık, toplum kurallarına uyma, dili düzgün kullanmaya dikkat etme, sanatı gereken yere taşımaya gayret etme, geleneklerin kaybedildiğini dile getirme, millî edebiyatın üstünlüğünü ispatlamaya çalışma bulgular saptanmıştır.

Sanata, sanatçıya saygı gösterip onları desteklemek, ülkemizi çeşitli bakımlardan daha güzel konumlara ulaştıracaktır. Toplumu manen mamur edenler, sanatçılardır. Bireyin estetik zevkinin gelişmesi, sanata verdiği kıymetle doğru orantılıdır.

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Bir toplumun manevi yapısının mimarı olan sanatçılar için dünya tarihinde belki de en güzel, en yönlendirici sözleri Atatürk söylemiştir: “Efendiler! Hayatta her şey olabilirsiniz; mebus, bakan hatta cumhurbaşkanı... Ama sanatçı olamazsınız.” Sanatçının değeri, saygınlığı, önemi ancak bu kadar anlatılabilirdi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 4 bk. Estetik Duyarlılık, Saygı)...

Uzun zaman önce yaşanmış olayların anısına, günümüzde, onların hatırasını yâd etmek bir duyarlılık örneğidir:

KIRKPINAR GÜREŞLERİ

Kırkpınar ile ilgili efsaneye göre 1356'da Süleyman Paşa komutasında ilk kez Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Türk savaşçılarından 40'ı Ahırköy'e geldiklerinde bir süre dinlendikten sonra aralarında eşleşip güreş tuttular. 20 çiftten iki pehlivan, kıran karana güreştikleri hâlde birbirlerini yenemedi ve sonunda ikisi de öldüler. Arkadaşları, iki şehit pehlivani oraya gömüp yollarına devam ettiler. Aradan yıllar geçtikten sonra hayatta kalan gazilerden, iki arkadaşlarının mezarını ziyaret için Ahırköy merasına gelenler, arkadaşlarını gömdükleri yerden bir pınarın akmakta olduğunu gördüler. Halkın önceleri Kırkların Pınarı dediği bu yerin adı sonraları Kırkpınar oldu. İki şehidi anmak için Kırkpınar'da her yıl onların anısına güreşler düzenlenmeye başladı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 21).

Uzun mücadeleler, vatan uğruna verilen nice canlar sayesinde bu bayrağın altında özgürce yaşıyorsak; bayrağımızı koruyup yüceltmek başlıca hassasiyetlerimizden olmalıdır:

BAYRAĞIMIZ

Ey gazi hünkârlar sevgilisi ve şehit erler yadigârı! O sabah sana bakmaya bir türlü doyamadım. Sen hayal gücünün suni karışımlarından icat edilmedin doğrudan doğruya kalplerimizden aktın. Sen insanda en mukaddes şeyin hayat suyunun rengisin. Ve üzerinde gökten izler var. Onun için bir öz, bir kaynaksın; onun için solmayacak, kurumayacaksın... Son neslin başları üstünde de ilk neslin başları üstündeki gibi hür ve kırmızı yaşayacaksın... Ve Türklerden bir son nesil tanımayacak, göremeyeceksin (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 175).

Özgürlük denilince akla ilk önce bedenin özgürlüğü gelir ancak düşünce yönünden özgür olmak da bir o kadar önemlidir. Kendini beğenmeyen, bütün fikirlere açık ve saygılı olan, sürekli gelişmek isteyen düşünce, özgür düşüncedir:

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür düşünce; hem tutucu, gelenekçi hem de özgür olamaz. Nasıl olabilir ki düşünce özgürlüğü eski düşünce kalıplarını kırmanın ta kendisidir. Kendi aklını kullanmayan insan, kitapların en güzeline de inansa özgür düşünemiyor demektir. Buna karşılık yalnız kendi aklını beğenen de özgür düşünüyor sayılmaz. Nasıl sayılsın ki özgür düşünce, bütün akıllara başvuran, kendini beğenmeyen, durmadan gelişmek isteyen düşüncenin ta kendisidir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 121).

Bilgiye verdiği kıymetle edebiyatımızın başyapıtlarından birini oluşturan Kaşgarlı Mahmut'un eseri günümüzde de değerinden bir şey kaybetmemiştir:

DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÜRK

Kitaba Türklerin görgülerini, bilgilerini göstermek için söyledikleri şiir tanıklarını serpiştirdim. Kaygılı veya sevinçli günlerinde yüksek düşüncelerle söylenmiş olan savları da aldım. Onları ilk söyleyenler sonrakilere, bunlar da daha sonrakilere bildirmişlerdir. Bunlarla beraber kitapta birçok önemli kelime topladım; böylelikle kitap, arılıkta son kerteyi, güzellikte son yüksekliği buldu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 68).

Şair örnek metin parçasında, terbiyenin toplumun hassas noktalarından bir kavram olduğunu, edep öğrenmenin bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır:

NUTUK

İy özin insân bilen,

Var edeb öğren edeb.

İy edeb erkân bilen,

Var, edeb öğren edeb (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 170).

Verilen sözü tutmanın mertlik belirtisi olduğu “Kefîl” metninden alınan örnek parçada işlenmiştir:

KEFİL

Meros, şehrin kapılarına geldiği zaman güneş batıyordu. Darağacını ve etrafındaki halkı gördü. Arkadaşını asmak için bir ipe takmışlar, henüz kaldırıyorlardı.

- Dur cellat! İşte ben geldim. Bu adam benim kefilimdir.

Halk hayret içinde kaldı. İki arkadaş yarı sevinç içinde kucaklaştılar. Hiç kimse bu manzara karşısında duygusuz kalamazdı. Kral bile bu parlak haberi heyecan ile öğrendi ve ikisini de huzuruna getirtti. Uzun müddet hayretle seyrettikten sonra:

- Hareketiniz kalbimi size bağladı, dedi. Demek ki mertlik ve dostluk bağlılığı boş kelimeler değilmiş. Şimdi benim de sizden bir ricam var. Beni de dostluğunuza kabul edin ve üçümüzün kalbi bundan sonra bir olsun (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 67 bk. Güvenilir Olma, Sözünde Durma, Kardeşlik, Fedakârlık, Namuslu Olma).

4.1.12. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular

Güven duygusunun temelini oluşturan dürüstlük, BTS’de “Doğruluk.” olarak ifade edilmiş; doğruluk ise “Doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet.” şeklinde tanımlanmıştır. Doğruluk ve dürüstlük, tanımlardan da anlaşılacağı üzere hemen hemen aynı anlamları taşıyan iki kavramdır. Dürüstlük, evrensel bir sosyal değerdir. Dürüst kimseler, verdiği sözü yerine getirir, sözünden dönmez, yalandan uzak durur, doğruluktan ayrılmaz. Güvenilir, içi dışı bir kimselerdir. Çevresi tarafından; yanlış işler yapmayacağı, yalan söylemeyeceği bilinir. Bu değeri özümseyen kimseler; etkileşimde bulunduğu kişilerle sağlam ilişkiler kurar. Yasal olmayan işlere kalkışmaz. Her koşulda kanunlara uygun davranışlar sergiler.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda dürüstlük değeriyle ilgili; yalanı hile olarak görme, doğru yoldan ayrılmama, dürüstlüğü her şeyden üstün tutma, yalan söylemeyi bilmeme, dürüst bir hayat sürme gayesinde olma, sevgiliye karşı dürüst davranmaya dikkat etme,

geçimini sağlamada doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, borcuna sadık kalma bulguları saptanmıştır.

Yalan söylemenin incitici bir hareket olduğu, her koşulda sonucu ne olursa olsun doğruyu söylemek gerektiği “Lavinia” şiirinde örneklendirilmiştir:

LAVİNİA

Sana gitme demeyeceğim.

Gene de sen bilirsin.

Yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim,

İncinirsin (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 31 bk. Doğruluk, Hakikat Sevgisi).

İçinde bulunulan durum pek hoş olmasa da, kimseyi zor durumda bırakıp kaçmamak dürüstlikle alakalıdır:

KAVAK YELLERİ

Bana gelince minareden yıldızları, etrafımdaki kırık dökük dam bacalarını ve karanlığın içinde garip bir kesafet alan kavakları seyrederken askerce bir karar verdim; İstanbul’a döneceğim. Borcum, harcum dolayısıyla bunu hemen bugün yapmama imkân yok. Fakat başıma bela ettiğim aletlerin taksitlerini biraz kolaylayınca yani yedi sekiz ay içinde mutlaka buradan gideceğim (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 83 bk. Duyarlılık, Namuslu Olma, Sorumluluk, Sözünde Durma).

Yalan söylemeyi bilmemek, her zaman doğruyu söylemek dürüstlük alametidir:

KIRK YALAN MASALI

Sarı tüylü adam “Şehzadem, bu atı satıp da ne yapacaksın? Onu satacağına bana kırk tane yalan söylersin ben de sana yirmi bin kuruş veririm.” der. Şehzadenin “Ben yalan söylemeyi beceremem, bana öyle bir şey öğretmediler.” demesi üzerine sarı tüylü adam atı kapığı gibi kaçır gider, şehzade de onun arkasından bakakalır (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 90 bk. Doğruluk, Namuslu Olma).

Dürüst, seçkin, içi dışı bir, yüce gönüllü insanlar her zaman övülür:

İnsanların seçkini, halk içinde mümtazı, dili ve gönlü bir olan Ömer vardı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70 bk. Doğruluk, Samimiyet).

Etkileşimde bulunulan kişilere güven verilmişse, onlar her durumda karşısındakine güvenmeyi tercih edecektir:

HER ŞEY SENDE GİZLİ

Bir gün yalan söyleyeceksen eğer;

Bırak karşındaki sana güvendiği kadar inansın (10. sınıf Dil ve Anlatım, 2015, s. 39).

4.1.13. Emanete Riayet Etme Değeri ile İlgili Bulgular

Arapça bir sözcük olan emanet BTS’de “Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya, kimse vb., inam, vedia; bir kimse ile birine gönderilen şey, eşyanın ücret karşılığı geçici bir süre bırakıldığı yer.” şeklinde ifade edilmiştir. Emanet, geri alınmak üzere bırakıldır. Emaneti teslim alan kimse, sahibine geri verene kadar; sahibinin beklentilerine uygun şekilde koruyup kollamalıdır. Emanet, bireyde sorumluluk bilincinin oluşmasını sağlar.

Kelime köküne baktığımızda emanet, iman ve mümin kelimeleri aynı kökten oluşur. İslam dini, emanete riayet etmeyi imandan; aksi hâlini münafıklıktan saymıştır. Bu durumu Peygamber Efendimizin şu hadisi şerifi destekler: Münafiğin alâmeti üçtür: Konuştuğu vakit yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edilirse ona hıyanet eder.

Taradığımız kitaplarda emanete riayet etme değeri ile ilgili; dürüst kimselere güvenileceğini bilme, ihanet etmeme, doğru yoldan ayrılmama, mesleğini dürüstçe yapma, dürüst bir hayat sürme gayesinde olma, geçimini sağlamada doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, verilen söze bağlılık gösterme, ahde vefa gösterme bulgulara rastlanmıştır.

Borcuna sadık kalma; her koşulda, şartlar ne olursa olsun mutlaka borcunu ödeme emin kişilerin özelliğidir:

ELLİ KURUŞ

-Ağabeyim kusura bakmasın dedi amca!

-Ne bu?

-Elli kuruş borcu kalmış size de...

-Kendisi nerede?

Ağlamadı, hıçkırmadı. Taş gibi:

-Öldü, dedi. Dün Edirnekapı 'ya gömdük...

Elli kuruşu uzattı. Sonra çekip giderken:

-Gazete, havadis (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 97 bk. Dürüstlük, Güvenilir Olma, Sorumluluk, Sözünde Durma)!

4.1.14. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

Topcu (2016)'ya göre estetik değerler, “güzel kavramının etrafında toplanan her şeyi içinde barındıran, hayatın her alanına teneffüz etmiş değerlerdir” (s. 241). Fransızca bir kelime olan estetik BTS’de; “Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat; güzellik duygusu ile ilgili olan; güzellik duygusuna uygun olan; güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu, bedii.” şeklinde tanımlanmıştır. Demir ve Acar, (1997) estetik unsurların, insan algılarına çekici görünme gibi özelliklere sahip olduğunu ifade etmişlerdir (s. 81).

İncelediğimiz kitaplarda estetik değeri ile ilgili; duyguları estetik şekilde anlatma; yaşanılan çevrenin, tabiatın güzelliklerini betimlerken estetik şekilde tasvir etme, sevgilin güzelliklerinden etkilenip âşık olma, güzele gönül verme, tabiatı bir sanat eseri olarak görme, mimarîdeki estetiği görme, mimariye hayran kalma, şiirlerden haz alma, şehrin ve ülkenin güzelliklerinden bahsetme bulgularına rastlanmıştır. Divan şiiri ve halk şiirinde estetik, benzetmelere dayanır: lâl dudak, gonca dudak, gül yanak, inci diş, hilal kaş, tatlı dil, servi boy, badem göz, ince bel vb.

Kar şiirinde, bir tabiat olayı olan kar yağışı estetik biçimde tasvir edilmiştir:

KAR

Kardır yağan üstümüze geceden,

Yağmurlu, karanlık bir geceden,

Ormanın uğultusuyla birlikte

Ve dörtnele, dümdüz bir mavilikte

Kar yağıyor üstümüze, inceden (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 2).

Lekenin korkması, korkudan kurtulması; içinden mürekkep dökülmesi ifadeleri şiire farklı bir boyut kazandırmıştır:

LEKE

*Leke lekelenmekten korkmaz,
Kurtulmuş geleceğin ürküntüsünden,
Alabildiğine özgür;
Sevincimin kumaşında parlayan
Üzüntü lekeleridir,
Silip de bir türlü çıkaramadığım
İçimin dökülen mürekkebidir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 37).*

Bir şehrin güzelliğini estetik biçimde anlatıldığı metin parçası “Bir Başka Tepeden”:

BİR BAŞKA TEPEDEN

*Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmemişim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.
Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rüyada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 34).*

Divan şiirinde gazellerde genellikle kadınların özellikleri ve güzelliklerinden çeşitli benzetmelerle bahsedilir:

GAZEL

*Kametüine elif diyen gör ne hayâl ider
Her ki diler visâlünü arzû-yı muhâl ider (10. sınıf Türk Edebiyatı, 2015, s. 148 bk. Sevgi).*

Havuzla güllere teşhis sanatı uygulanarak metne farklı bir boyut kazandırılmıştır:

TAHİR İLE ZÜHRE

*“Acep has bahçede bulur muyum onu?” diye bir akşam başını koltuğuna alıp girilmeyen
bir kapıdan girmiş ki ne görsün, havuz melûl mahzun, güller kan ağlıyor (10. sınıf Türk
Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 173).*

El emeği ve göz nurunun, kuru bir tahta parçasını sanat eserine döndürdüğü “Beşik” adlı metinde işlenmiştir:

BEŞİK

Batı'nın medeniyet döküntüleriyle dolu Beyoğlu caddesinde zaman zaman bize bizi tanıtan bir mağaza, vitrinine bir beşik koymuş. Acele adımlarla giderken durdum. Yolumu kesen, acaba hangi yüzyıldı; on altıncı mı, on yedinci mi? Kuru tahtaya, bir Türk ustası bu altın yaprakları döktürmüş. Ksansız renklerin, ihtiyar yaldızların soyluluğu içinde eski çağları sallayan bu beşik, şimdi bir anılar mezarıydı (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 55).

Adaya insani özellikler yüklenerek teşhis sanatı yapılmıştır:

GÜLEN ADA

Adanın ta açıklarında çınlayan gülüşü ile Deli Davut'un denizden gelen gülüşü, birbirine gönül verenlerin karşılıklı uzatılan kolları gibi kavuşarak çekerler, âdeta dudak dudağa gelirlerdi. Zaten her şey... Deniz, dalga, köpük, kaya, ağaç, dal, gök, ne varsa... Pembe bir camdan geçen bir bakış gibi o gülüşten geçerek hep şenlenir gülerdi (10. sınıf Dil ve Anlatım, 2015, s. 57).

Doğayı, yazarın cümleleriyle tablo misali hayal edebildiğimiz bir metin parçası:

BAHAR VE KELEBEKLER

Küçük salonun fes rengine kalın, ağır perdeli penceresinden, dışarıyı muhteşem, parlak bir sulu boya levhası gibi görünüyordu. Saf, mavi bir sema... Çiçekli ağaçlar... Uyur gibi sessiz duran deniz... Karşı sahilde mor, fark olunmaz sisler ardında dağlar, korular, beyaz yalılar... Bütün bunların üzerinde bir esatir rüyasının havai hakikati gibi uçan martı sürüleri (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 85).

4.1.15. Estetik Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

Estetik, genellikle sanatla birlikte anılmıştır. Oysaki estetik yalnız sanattaki güzeli değil, doğadaki güzeli de kapsar; öte yandan yalnız güzel nesneyi değil, aynı zamanda güzelin öznel-ruhsal yaşanışını da içine alır (Akarsu, 1984, s. 61). Estetik duyarlılık; sanatın, sanatçının ve emeğin farkında olmaktır. Estetiğe duyarlı birey, estetik olarak değer biçilenlerin kıymetini bilir ve bunlara saygı duyar. Güzel algısı, estetik ve sanatsal bakış açısıyla şekillenir ve hayatının bütün alanlarına yansır.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda, estetik duyarlılık değeri ile ilgili; dili düzgün kullanmaya dikkat etme, sanatı gereken yere taşımaya gayret etme, millî edebiyatın üstünlüğünü ispatlamaya çalışma, sanata ve edebiyata duyulan ilgi, tabiata sanatsal bakış açısıyla bakmak, müzik ve şiir dallarına duyulan ilgi, bilimi sanatla harmanlama bulgularına rastlanmıştır.

Halkın kaderini değiştiren yöneticilerin sanatla meşgul olduğu, sanatla ilgilendiği görölmüştür:

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Dünya tarihine baktığımızda, ulusların geleceğini yönlendiren bütün büyük liderlerin sanat ve edebiyata karşı yakın ilgilerine hatta bu alandaki uğraşlarına tanık oluruz (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 4).

Halkın sanatla edebiyata olan ilgisinin bir örneği “Kerem ile Aslı” hikâyesinde verilmiştir:

KEREM İLE ASLI

Akşamın bir vaktinde Pasinler’e girdiler. Atlarını bir hana çekip kendileri de bir kahveye girdiler. Meğer bu kahve “âşıklar kahvesi” imiş. Destanlar burada diziliyor, türküler burada yakılıyormuş (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 119).

Etrafımızdaki canlıların da kendine has özelliklerinin olduğunun bilincinde olursak; çevreye bakış açımız değişecektir:

HAYATI TANIMAK

Onların hepsine birden “kuş” diyor. Yazdığı zaman “Ağacın dalına bir kuş kondu.” diye yazıyor. Oysa bu cümlede ağacın ıhlamur, kuşun da bülbül olduğu belirtilmiş olursa manzara büsbütün değişecek demektir. Ihlamurun o sağlam, düzgün gövdesi, o güzelim çatısı, koyu gölgesi içimizi serinletir; hele çiçek açma mevsiminde ise etrafa kokular yayılır. Ansızın bülbülün sesini duyarız (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 43).

Düzenin, sanat ve sanat eseri için ne kadar önemli olduğuna; gelişigüzelliğin sanatta yeri olmadığına “Sanat” parçasından alınan örnek metinde dikkat çekilmiştir:

KOMPOZİSYON

Sesler, taşlar, kelimeler ve fikirler için de durum aynıdır. Dünyada bir yığın çalgı aleti ve ses çeşidi vardır. Bunları gelişigüzel bir araya getirirseniz, sadece gürültü çıkarmış olursunuz. Musiki çeşitli sesler arasında güzel bir düzen kurmaktadır. Yahya Kemal, şiir bir “kelimeler istifi” olarak tarif eder. Güzel bir mısradaki, kelimelerin yerlerini değiştirdiniz mi derhâl büyüşü kaybolur (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 138).

Estetik güzelliğin düzenle alakalı olduğunu aşağıdaki örnekte görmekteyiz:

DİVÂNÜ LÛGÂTİ’T-TÜRK

Ben bu kitabı hikmet, seci, atalar sözü, şiir, recez, nesir gibi şeylerle süsleyerek hece harfleri sırasınca tertip ettim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 68 bk. Estetik).

Sanatın gelişmesi, ilerlemesi uzun yıllar alan bir süreçtir. Gelişerek, çeşitlenerek ve değişerek hayatımızın bir parçası olmaya devam etmektedir:

Atilla'nın cenazesinin konulmuş olduğu ipek çadırın etrafında bir daire teşkil etmiş olan ordu efradı, bu mersiye, elem görüntüleri arasında tekrar ediyorlardı. Düdüklerin, davulların nağmeleri ile birlikte olarak söylenen bu destanî şiirleri tertip eden şairler, hiç şüphesiz, daha sonraki saz şairlerimizin dedeleridir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 158 bk. Estetik, Duyarlılık).

Bazı eserler edebiyatımız için büyük önem taşımaktadır:

YAHYA KEMAL ŞİİRLERİ VE İSTANBUL

Kanlıca İhtiyarları Yahya Kemal'in ellerinde ömrümüzün büyük duruşlarından birinde ebedileşmiş çehremizdir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 36).

Sanat sadece edebiyat alanıyla alakalı değildir. Yapılara, emekle birlikte estetik dokunuşlarla farklı boyutlar kazandırılabilir:

KOMPOZİSYON

Karışık bir taş, demir ve cam yığını bir araya geldi mi bir mimari eser vücuda gelmez. Yapı için elbette buna benzer malzemeye ihtiyaç vardır. Fakat mimari, her şeyden önce, bir düzendir. Her taş, bir planın içinde yerli yerine konulunca bina göklere yükselir ve bir saadetin şarkısını söyler (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 131).

Tabiata sanatsal bakışın ve çiçeklerin de canlı olduğunun bilincinde oluşun örneği:

KURUTULMUŞ FELSEFE BAHÇESİ

Diyeceğim, Japonlar çiçekleri kendi çevrelerinden ayırmak istemezler. Onları saksılarda, evlerin içine kapatılmış ya da limonluklarda yapma saksılarla bunaltılmış görmek kendilerini üzer (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 132).

4.1.16. Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgular

Bencillik kavramının karşıtı olan fedakârlık; BTS'de "Özveri, özverililik." şeklinde tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle fedakârlık için; gerçekleşmesi istenen herhangi bir durum veya bir amaç uğruna kendi çıkarlarından vazgeçmek, emek vermek, çaba sarf etmek, diyebiliriz. Toplumu düzen ve adalet içinde yaşatmak için; din, vatan, aile gibi toplumsal önem arz eden kurumlar için, şahsi menfaatlerinden vazgeçen, fedakârlıktan kaçmayan bireylerin yetişmesi için çalışılmalıdır.

İncelediğimiz kitaplarda fedakârlık değeri ile ilgili; canını sevdikleri uğruna feda etme, vatani uğruna şehit olma, sevdiklerini canı pahasına koruma, aile fertlerinin iyiliği için kendinden ödün verme, birbirinin işini kolaylaştırma, başkasının işlerini kolaylaştırmaya

çalışma, kendi hayatından başkası için ödün verme, kendi hayatı kadar başkasının hayatını da düşünme.

Annelerin gözündeki çocukları hep küçüktür ve her zaman korunmaya muhtaçtır:

HASTA ÇOCUK

Çocuk, o şimdi kavi bir civan; fakat mader,

Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 69 bk. Sağlıklı Olmaya Önem Verme, Sevgi, Şefkat).

Belli amaçlar uğruna şartlar ne olursa olsun bıkmadan usanmadan çalışılmalıdır:

ELLİ KURUŞ

İster lapa lapa kar, ister şırıl şırıl yağmur yağsın, isterse de bütün gecenin ayazından karlar dona kesmiş olsun, sabahın beş buçuğunda karanlıkları ürperten sesiyle sokağa girerdi: Gazete, havadis (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 96)!

Kadınlar aileleri için hiçbir fedakârlıktan kaçmaz:

AYŞE

Erine eş olan sen, yurda evlat veren sen;

Hamurunu pişiren, ekinini deren, sen;

Toprağa Omay gibi kanadını geren sen;

Umut gibi her yerde kalbe dolarsın, Ayşe (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 45).

Gerçekleşmesi istenen hedefler doğrultusunda yapılan maddi fedakârlıklar göze görünmez:

ASMALI KÖYÜN ÖĞRETMENİ

Evet evet aklına gelen fikir, fikirlerin en güzeliydi. Kara, eski moda daktilosunda yazıp çoğalttığı mektupları yarın postaya verecekti... Kâğıt, posta ve zarf parası bir köy öğretmeni için göze görünür masraflardan sayılırdı ama sonucu güzel olacağından bu sıkıntıya değerdii doğrusu (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 140).

Kişi, ailesi için özveriden kaçmaz; gerekirse canını vermeyi göze alır:

DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL DESTANINI BEYAN EDER

Ne diyorsun, ne söylüyorsun?

Göz açıp da gördüğüm,

Gönül verip sevdiğim,
Koç yiğidim, şah yiğidim!
Karşı yatan kara dağları,
Senden sonra ben neyleyim!
Yaylar olsam benim mezarım olsun.
Soğuk soğuk sularını,
İçer olsam benim kanım olsun.
Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun.
Tavla tavla koç atını,
Biner olsam benim tabutum olsun.
Arş şahit olsun, sekizinci kat gök şahit olsun,
Yer şahit olsun, gök şahit olsun,
Kadir Tanrı şahit olsun!
Benim canım senin canına kurban olsun, dedi, razı oldu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 92 bk. Sevgi).

Birinin diğerlerini dinlendirerek, nöbet usulü çalışmak, iş verimini yükseltecektir:

DÂNİŞMENDNÂME

Gazilerin her biri kendi yerine gidip dinlendi. O gece Artuhî nöbet bekledi, orduyu muhafaza etti (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 99).

Kişinin kıymetli olan varlıklarını, sevdiklerinin rızası uğruna feda etmesi örneği:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Malını, tenini ve canını feda etti; dileği ancak Peygamber'in rızası idi (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 70).

Vatanı için canını hiçe sayan; hiç düşünmeden canını feda eden askerlerimizden bahseden “Çanakkale Şehitlerine” adlı eserden alınan örnek metin:

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilal uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor (bk. Vatanseverlik)!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pak alnı değer (bk. Vatanseverlik, Saygı, Duyarlılık).
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106 bk. Duyarlılık, Vatanseverlik).

4.1.17. Güven Değeri ile İlgili Bulgular

Sosyal hayatta sağlıklı ve mutlu ilişkiler için önemli bir etken olan güven BTS’de “Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat; yüreklilik, cesaret.” şekliyle tanımlanmıştır. Güven, kaygı ve şüphe duymadan bağlanma ve inanmadır. Yaşanılan çevrede korku ve endişeden uzak yaşam sürmedir. Kendisini emniyette hissetmedir.

Taradığımız kitaplarda güven değeri ile ilgili; kendisinden şüphe duyulmayan bir insan olma, güvenilir olarak bilinme, her koşulda Allah’a sığınılacağını ve güvenileceğini bilme, vatanında güvenle yaşama, yaşanılan yerin emniyetli ve güvenli bir yer olması, emniyet içinde yaşama bulguları saptanmıştır.

Allah’a sığınılıp güvenilmesi gerektiğinin örneğini işleyen “Hasta Çocuk” metni:

HASTA ÇOCUK

Bulur çocuk da şifâlar, olursunuz mesrur;

Hüdâ büyüktür, eder mâtemi mübeddel-i sûr (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 69).

Rızık verenin Allah olduğu; hiçbir sıkıntı için üzülmemek gerektiği; sıkıntılı günlerden sonra yine güzel günlerin geleceği aşağıdaki koşmada örneklendirilmiştir:

KOŞMA

Rızkın için elem çekme âlemde

Rezzak ismi varken levh ü kalemde

Üsrün yüsrü vardır kalma elemde

Attan inen yine biner demişler (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 71 bk. Hakikat Sevgisi, Sabır).

Savaş için yaşı ve sağlığı uygun olmayan bireyler güvenli yerde kalmalıdır:

FORSA

İhtiyar esir, sevincinden bayılmıştı. Kendine gelince oğlu ona:

“Ben karaya cenk için çıkıyorum. Sen gemide rahat kal.” dedi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 87 bk. Kahramanlık).

Arkadaşlıklar, sağlam temelle oluşturulduğunda; aradaki güven bağı çok kuvvetli olur:

DOSTLUK

Ruhlarımız o kadar sıkı bir birliktelikle yürüdüğü birbirine o kadar coşkun bir sevgi ile seyretti ve en gizli yanlarına kadar birbirine öyle açıldılar ki ben onun ruhunu benimki kadar tanımakla kalmıyor, kendimden çok ona güvenecek hâle geliyordum (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 145 bk. Sevgi, Güvenilir Olma).

...

Öteki sıradan dostlukları buna benzetmeye kalkışmayın: Onları, hem de en iyilerini ben de herkes kadar bilirim. O dostluklarda insanın, eli dizginde yürümesi gerekir: Aradaki bağ, güvensizliğe hiç yer vermeyecek kadar düğümlenmiş değildir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 145).

Devletin başında güvenilir yöneticiler bulundukça halk arasında sıkıntı çıkmaz:

KÜL TİĞİN ABİDESİ

O şimdi kötü değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 43).

Halkın huzuru, sükûnet halinde yaşamaya bağlıdır. Düzen oldukça tüm işler yolunda gider:

KUTADGU BİLİĞ

Bir müddet böyle huzur ve asayiş içinde geçti, halkın ve memleketin her işi yoluna girdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 59).

İnsanlarından, yollarından emin olunan yerlerde seyahat emniyetli şekilde olur:

ÇALIKUŞU

Hacı Kalfa, “Yollar maşallah emindir ama ne olur ne olmaz, yüzünü açma.” demişti. Peçemi sımsıkı kapayarak arabanın karanlık köşesine büzüldüm (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 51).

Askerî gücün kuvvetli olduğu ülkelerde; içten ve dıştan tehdit olacak unsurlar ülkeye yanaşmaya cesaret edemez. Oranın halkı güvendedir:

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE MİLLÎ GÜÇ UNSURLARI

Bir devletin millî sınırlarını koruması ancak iç ve dış düşmanlarına karşı kuvvetli bir askerî güce sahip olması ile sağlanabilir. Başka devletler askerî yönden güçlü olan bir

devleti istila etmeye cesaret edemez. İçeride de güvenlik sayesinde, halk huzurlu şekilde yaşar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 128).

4.1.18. Güvenilir Olma Değeri ile İlgili Bulgular

BTS’de güvenilirlik “Güven duygusu veren, güvenilen, itimatlı.” kelimeleriyle tanımlanmıştır. Güvenilir kimse; kendisinden emin olunan, koşulsuz güvenilen, kendisinden zarar gelmeyen, sözleri ve davranışları tutarlı kimsedir.

Hz. Muhammed’in lakabı “Emin” idi. Emin; kendinden emin olunan, kendisine güvenilen kimse demektir. Düşmanları dahi kendisine güvenirdi. Toplumun herhangi bir sorununda ona başvurulurdu; çünkü vereceği kararın adaletli olacağına herkes inanırdı. İslam dini, sahtekârlıktan, hileden uzak durulmasını emreder. Kendisine güvenilen bir kimse olmayı öğütler. Bu sayede ilişkiler hem güvenli hem de sağlam temellere oturur.

İncelediğimiz kitaplarda güvenilir olma değeri ile ilgili; borcuna sadık kalma, korkulardan emin olma, kendisinden şüphe duyulmayan bir insan olma, güvenilir olarak bilinme bulgularına rastlanmıştır.

Borcuna sadık kalan, verdiği söze uygun davrananlar güvenilir kimselerdir:

ELLİ KURUŞ

Uzatır, paraları alır, saymaya filan lüzum görmeden cebine atar, donmuş burnu buhar kazanı gibi tüterek uzaklaşırken canlı, hayat dolu sesiyle sokağı gene neşelendirirdi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 96 bk. Güven, Sorumluluk).

...

-Ağabeyim kusura bakmasın dedi amca!

-Ne bu?

-Elli kuruş borcu kalmış size de...

-Kendisi nerede?

Ağlamadı, hıçkırmadı. Taş gibi:

-Öldü, dedi. Dün Edirnekapı’ya gömdük...

Elli kuruşu uzattı. Sonra çekip giderken:

-Gazete, havadis (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 97 bk. Dürüstlük, Emanete Riayet Etme, Namuslu olma, Sorumluluk, Sözünde Durma)!

Güçsüz kimseler tehdit anında güvenilir kimselerin yanına sığınır:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Kapugda tirildi kalın aç böri,

Al ilig, koyug ked küdezip yori.

Günümüz Türkçesiyle

Kapıda toplandı birçok aç kurt

Ey hükümdar, koyunları iyi koru (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 80).

Güvenilir kimseler, kendinden emin olunan ve şüphe duyulmayan kimselerdir. Böyle insanlarla birlikte olmak kişiye güven verir:

DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÜRK

Bir kimse kendi takımından ayrılıp da onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur, bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 67 bk. Güven).

Güvenilir kimselere malların emanet edilebileceğinin bir örneği:

SEYAHATNÂME

Orada, gelenlere veda ederek dört saatte yine Mudanya kasabasına vardık. Orada hayvanlarımızı Bursa ileri gelenlerinin hademelerine teslim ederek bir hafif yüklü gemiye bindik (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 209 bk. Misafirperverlik).

Verdikleri sözü -canları pahasına dahi olsa- ancak güvenilir insanlar tutar:

KEFİL

Arkadaşı hiç sesini çıkarmadan onu kucakladı, kendine zalim kralla teslim etti. Meros oradan ayrıldı üçüncü gün şafak sökmeden kardeşi ile nişanlısını birleştirmiş, mühleti geçirmemek için mümkün olduğu kadar acele geri dönüyordu (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 66)

...

Güneş şimdi bakışlarını yapraklar arasından uzatarak yol boyunca dev gibi gölgelerle ağaç şekilleri işliyordu. İki yolcu geçti. Meros onlardan hemen uzaklaştı. Fakat aralarında bir şey konuştuklarını işitmişti: “Şu anda onu darağacına çekiyorlar!” Yetişememe ihtimali Meros’a kanat verdi ve korku kendisini kamçıladi. Nihayet, uzaktan batan güneş hakkında Sirakuza şehrinin kuleleri göründü. Çok geçmeden evinin sadık bekçisi Flostratus’a tesadüf etti. Onu hemen tanıdı ve titredi: “Kaç! Artık arkadaşını kurtarma zamanı geçti. Hiç olmazsa kendi canını kurtar. Şu dakikada o can veriyor. Her an hiç ümidini kaybetmeden seni bekliyordu ve zalimin alayları sana olan itimadını sarsmamıştı.” Pekâlâ, mademki onu kurtaramayacağım, hiç olmazsa onun felaketini paylaşmalıyım. O kanlı zalim bir dost bir dosta ihanet etti demesin. Bir yerine iki kişiyi kurban ederek fazilete daha çok inansın (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 67 bk. Sözünde Durma, Kardeşlik, Namushu Olma, Duyarlılık, Fedakârlık).

4.1.19. Hakikat Değeri ile İlgili Bulgular

BTS’de “Gerçek, gerçeklik, gerçekten” anlamlarına karşılık gelir. Uludağ (2001) ise hakikati; “gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet” şeklinde belirtmiştir (s. 153). Edebî metinlerde hakikat kavramı, dış görünüşün altında yatan gizli manaları bilmek, gerçek mutluluğun İlahî aşkıta olduğunu savunmak ve İlahî sırların farkında olmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvuf terimi olarak düşündüğümüzde hakikat tarikatın üst seviyesidir. Tarikatın ilk seviyesi ise şeriattır. Buna göre, şariat ve tarikat yolunun sonu hakikate çıkmaktadır.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda hakikat değeriyle ilgili; Allah’ı sevme, dünyanın boş ve geçici olduğunun bilincinde olma, baki dünyayı fani dünyaya yeğleme, ilahi öğütlere canla başla sarılma, dinî kuralları ön planda tutup insanları bu kurallara uyması için uyarma bulgularına rastlanmıştır.

Dünyaya gelen her canlının bir gün mutlaka öleceğini haber veren bir ilahi:

İLAHÎ

*Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler, ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler, ne bir haber verirler
Kimisinin biter üstünde otlar
Kiminin başında sıra serviler
Kimi masum, kimi güzel yiğitler
Ne söylerler, ne bir haber verirler
Toprağa gark olmuş nazik tenleri
Söylemeden kalmış tatlı dilleri
Gelin duadan unutman bunları*

Ne söylerler, ne bir haber verirler

Yunus der ki gör takdirin işleri

Dökülmüştür kirpikleri kaşları

Başları ucunda hece taşları

Ne söylerler, ne bir haber verirler (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 27).

Yaşamak güzeldir, ölümü düşünmek ise insana üzüntü verir:

GÜN EKSİLMESİN PENCEREMDEN

Ne doğan güne hükmüm geçer,

Ne hâlden anlayan bulunur;

Ah aklımdan ölümüm geçer;

Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 55).

Ölüm başa gelince hiçbir durum ölüme çare olamaz:

ABUZETTİN BEY

Bu devran böyle kalmaz

İmam kayığı yanaştı mı iskeleye

Gözünün yaşına bakan olmaz (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 21).

İnsana dost olarak toprağın yeteceği; toprağın insana arkadaşlığın yanında yiyecek, içecek ve geçim kaynağı da sunduğu ancak bunun için toprağa bakım yapılması gerektiği, onunla ilgilenilmesi lazım geldiği “Toprak” adlı şiirde anlatılmıştır:

TOPRAK

Dost dost diye nicesine sarıldım,

Benim sadık yârim kara topraktır.

Beyhude dolandım, boşa yoruldum,

Benim sadık yârim kara topraktır.

Koyun verdi, kuzu verdi, süt verdi,

Yemek verdi, ekmek verdi, et verdi,

Kazma ile dövmeyince kıt verdi,

Benim sadık yârim kara topraktır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 54).

Arzular, ulaşılmaz olduğunda onların acı ve ıstırap verici olduğunun; dünya hayatının bilinçli-bilinçsiz bir şekilde bittiğinin anlatıldığı örnek metin kesiti:

MUTLULUK ÖZLEMİ ARAYIŞI

Zaten doğum ile ölüm arası dediğimiz yaşam bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bir yığın olay ve eylemlerin akışı içinde başlayan ve biten bir akış değil mi? Çekilen acıların ve ıstırapların kişinin düşüncesinde bıraktığı ve onun beklentisinin yarattığı korku, insanın ister fiziksel ister düşünsel yolla olsun bir çeşit korunma direnişidir. Ulaşılamayan ya da ulaşılmakta zorlanılan arzular hep acı ıstırap verici olurlar. Tabii beklentileri de korku doludur. Bu madde dünyasında da mana dünyasında da hep böyledir (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 88).

Peygamberi ve sahabelerini sevmek kutsal bir eylemdir. Umulur ki büyüklerimiz, ahiret gününde bizlere şefa'at buyurur:

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ İLE KUTADGU BİLİĞ'DEN BİR BÖLÜM

Bu dört sahabe benim için dört unsur gibidir, unsurlar denkleşirse gerçek hayat vücuda gelir. Ey Rabbim, sen bunlara benden sonsuz selamları, devamlı olarak, ulaştır. Onları daima benden razı et, ulu günde onları bana şefa'atçi kıl (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 52).

Örnek şiirde kulların Rabbini tanımasından bahsedilmiş ve Peygamberimizin altmış üç yaşında vefat ettiği için şair, altmış üç yaşından sonra yeryüzünde yaşamayı kendine yakıştıramayarak yer altında yaşamayı tercih etmiş:

DİVÂN-I HİKMET

Bil, Hak önce "Elestü birabbiküm?" dedi.

"Kalû belâ." dedi ruhum, dersler aldı.

Şüphesiz bilin, hak Mustafa "oğul" dedi.

O sebepten altmış üçte girdim yere (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 65).

Ölümün beklenmedik bir anda anlatıldığı şiir kesiti:

KİTÂBE-İ SENG-İ MEZAR

Bir akşam uyudu;

Uyanmayıverdi.

Aldılar, götürdüler.

Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 75).

Ölümün geride kalanları perişan ettiği, yaş ilerledikçe ölümün benimsendiği gerçeğinin anlatıldığı şiir kesiti:

Ayva sarı, nar kırmızı sonbahar!

Her yıl biraz daha benimsediğim.

Ne dönüp duruyor havada kuşlar?

Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?

Bu kaçınıcı bahçe gördüm tarumar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 102).

Bazı yüce amaçlar uğruna olduğu zaman makam ve rütbe, ölüm düşülmez:

Ne vaziyetlerin ehemmiyetlerini ne de kahramanlığını; ne kahraman olacaklarını veya ölüp gidecekleri günü düşünüyorlardı (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 161).

4.1.20. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular

Hoşgörü, BTS’de, “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans.” ifadeleriyle açıklanmıştır. Tanımdan yola çıkarak hoşgörü için; katlanma, tahammül, dayanma anlamları da çıkarılabilir. Diğer bir deyişle, onaylanmayan ya da sevilmeyen şeylerin varlığına tahammül etmek, denilebilir. Kaymakcan (2008)’ın tanımına göre hoşgörü bir insanın kendinden farklı düşünceleri, inançları, yaşam tarzı, değerler sistemi olan insan ya da insanlara sevecen bir tahammül göstermesidir (s. 114).

Hoşgörü; saygı, güven ve anlayış gibi değerleri de içinde barındırır; hürriyet ve barış gibi olumlu durumlara zemin oluşturur. Bununla birlikte, birey ve toplum ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde sürmesi için özümsemesi gereken bir değerdir.

Bireyin, doğuştan sahip olduğu ya da sonradan edindiği özellikleriyle birbirinden farklı nitelikleri vardır. Bu nedenle; kendinden farklı olan bireye anlayış ve saygı göstermesi gerekir. Hoşgörülü insan hataları affeder, eksiklikleri anlayışla karşılar, farklılıklara tahammül gösterir. Kimseyi düşüncelerinden dolayı yargılamaz. Herkesin kendisiyle aynı haklara sahip olduğunu bilir. İnsanların yaşama ve düşünme haklarına saygı gösterir (Akbalık, 2015, s. 105).

İncelediğimiz metinlerde; cahillere öfkelenmeme, hakkını helal etme, kadere razı olma, kusurları bağışlama; affedici, sabırlı, sevgili dolu olma bulgularına rastlanmıştır.

Çevredeki bireylerle uyumlu yaşayabilmek için toplum kurallarını özümsememiz elzemdir:

VADİDEKİ ZAMBAK

Bir kenarda kalıp yaşamak yerine, toplumların içine girmeyi kabul ettiğiniz andan itibaren, onu yaratan kuralların da iyi olduğunu kabul etmek zorundasınız (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 7).

Kendisine yapılan kötülüğe, kötülükle karşılık vermeyip onu affeden kimse hoşgörülüdür:

KEREM İLE ASLI

“Tuu!” dedi, tükürdü yere “Baltayı taşa vurduk yine. Bu adamlar hak aşığına benziyor. Böylelerinin göklere açılan ellerinden korkulur doğrusu! İyisi mi bir yongalarına dokunup da beddualarına uğramayalım.” deyip kırkı kırk yandan âşıkların gönlünü almayan başladılar. Onlar da ne desin “Allah herkesin kendi kalbine göre versin!” deyip yollarına revan oldular (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 119).

Hoşgörülü kimseler kendisinden af dilenince, affeder:

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Nüzhet’ten kart geldi. Ziyaret edemediği için af istiyor. Hastalar affetmesini bilirler ama (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 139 bk. Vefa)...

Sevgi ve hoşgörü pek çok başarı kapısını aralayacaktır:

TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

Anadolu Türk’ünün başarısını sadece kılıç kuvveti ile izaha kalkışmak çok yanlış bir görüştür. Anadolu Türk devlet ve medeniyetini kuranlar sadece gaziler değildir. Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi bütün insanlığı sevgiyle kucaklayan ve birleştiren velilerin de bunda büyük rolü vardır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 166 bk. Sevgi).

Kendinden farklı olana saygı duyar:

Herkes; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 114 bk. Saygı).

Farklılıklarından ötürü kimseyi yargılamaması gerektiğini bilir:

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Eğitim, insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 116 bk. Saygı, Kardeşlik, Barış, Özgürlük).

4.1.21. Kanaat Değeri ile İlgili Bulgular

Arapça bir sözcük olan kanaat kelimesi BTS’de “elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum; kanma, inanma; kanış, kanı, inanç, düşünce.” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Seyyar (2003) kanaatkârlık kavramını, “elinde bulunan ile yetinme, verilen nimetlerden razı olma, az ya da çok rızkı mübarek sayma, israftan ve ihtirastan kaçınma” biçiminde ifade etmiştir (s. 253). Tanımdan yola çıkarak kanaat için; sahip olduğunu yeterli görme, yetinme, tok gözlü olma, tamahkâr olmama, diyebiliriz.

Kanaat etmek elindekiyle yetinmek ve ona razı olmaktır fakat “Rızkım bu kadarmış.” deyip tembellik etmek değildir. Hedeflerine ulaşmak için elinden geleni yapar, sonrasında tevekkül eder. Şayet tüm gayretinden sonra hedefine ulaşamazsa elindekiyle yetinir ve çalışmaktan vazgeçmeyi düşünmez.

İncelediğimiz kitaplarda kanaat değeriyle ilgili; derdinden şikâyet etmeme, hastalıklara sabır gösterme, sabrı tavsiye etme, Allah’tan gelen her şeye sabretme, uzun mücadelelerin sabırla kazanıldığını bilme, elde olanla yetinme, fazlada gözün olmaması, azla yetinmeyi bilme bulguları saptanmıştır.

Elinde olanla yetinmesini bilmek, çokta gözü olmamak:

KOLTUK DEĞNEKLERİ

Olanla yetinmesini biliyordum. Ayrılmak zordu ama ben bu uzun süre zarfında ümit etmemeyi de öğrenmiştim. Bu, ancak romanlarda bulunabilecek renkli ilişki bile bana ümit etmemek gerektiğini unutturamamıştı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 13).

Dünya nimetlerin geçici olduğunu ve insanı manen zehirlediğini, dünyada mutlu olmanın bir rüya olduğunu; yalnızlığı seçerek kanaatkâr olmanın insanı daha mutlu edeceğini örnekleyen bir şiir kesiti:

MUHAMMES

Feleğin kadehindeki şerbet zehirlidir, sakın içme!

Bu dünya celladının âdeti insan öldürmektir.

Sen dünya mülkünün saadetini bir rüya zannet.

Kanaat ederek yalnızlık köşesini seç.

Görelim, feleğin aynası ne suret gösterir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 140).

Allah'ın her türlü derde derman olduğunu, Allah'a güvenerek kanaat etmenin gerekliliğini anlatan şiir kesiti örneği:

TÜRKÜ

Gurbet elde bir hâl geldi başıma,

Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir.

Derman ararken derde dûş oldum,

Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir.

...

Kâğıda yazılmış ufak yazılar,

Anadan ayrılmış körpe kuzular,

Derdi olan yüreğinden sızılar,

Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 155).

4.1.22. Kardeşlik Değeri ile İlgili Bulgular

Kardeş kelimesi BTS'de "Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı; yaşça küçük olan çocuk." şeklinde tanımlanmıştır. İslâmî literatürde kardeşlik karşılığında kullanılan Arapça uhuvvet, aynı ana babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelenler arasındaki kan bağıını belirtmesi yanında aynı sülâleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu da ifade etmektedir (Çağırıcı, 2001, s. 485-486).

Kardeşlik kavramı sadece kan bağıyla sınırlı değildir. Aynı değerleri, aynı dini, aynı dünya görüşünü benimseyen kişiler birbirini kardeş olarak görür, birbirine kardeşçe duygular besler.

Kardeşlik kavramı İslam dini için önemli bir kavramdır. Hucurat Suresi 10. ayette müminlerin kardeş olduğu, kardeşler ile aranın düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Hicret döneminde de Hz. Peygamber; her Mekkeli muhaciri bir Medineli ile kardeş ilan etmiş; birbirlerini koruyup kollamalarını, birbirlerine yardımcı olmalarını öğütlemiştir.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda kardeşlik değeri ile ilgili; dostluk sevgisi, kardeşçe yaşamak, aile fertlerinin birbiri için yaptığı fedakârlıklar, dostluk duygusunu kardeşmişçesine yaşamak bulgularına rastlanmıştır.

Hem özgür hem de diğer bireylerle beraber kardeşçe duygularla yaşama özleminin örneği:

DAVET

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür

Ve bir orman gibi kardeşçesine,

Bu hasret bizim (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 66 bk. Bağımsızlık, Barış, Dayanışma, Özgürlük).

Kardeşi ve aile çıkarları için kendi hayatından ödün veren birey örneği:

ELLİ KURUŞ

Haminnesi Tahtakale’de tuzcuda çalışıyormuş. Annesinin eczaneden kazandığıyla kıt kanaat geçiniyorlarmış ama şu son zamlar olmasa. Çaresiz okulu beşten bırakıp annesiyle haminnesinin kazançlarına bir şeyler katabilmek hiç olmazsa üç yaş küçüğüyle kendisinin okul masraflarını çıkarabilmek yolunu tutmuş, gazete satıcılığına başlamış (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 96 bk. Aile Kurumuna Önem Verme, Fedakârlık, Sorumluluk).

Birine kardeşçe duygular hissedebilmek için kan bağı gerekli değildir. Ruhların uyumlu oluşu, ruhların kaynaşması bu duyguyu derinden hissettirir:

DOSTLUK

Dost ve dost dediklerimiz, çokluk ruhlarımızın beraber olmasını sağlayan bir rastlantı ya da zorunlulukla edindiğimiz ilintiler, yakınlıklardır. Benim anlattığım dostlukta ruhlar o kadar derinden uyuşmuş, karışmış, kaynaşmıştır ki onları birleştiren dikişi silip süpürmüş ve artık bulamaz olmuşlardır. Onu niçin sevdiğimi bana söyletmek isterlerse bunu ancak şöyle anlatabilirim sanıyorum; Çünkü o, o idi, ben de bendim (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 145).

Kendimize yakın hissettiğimiz veya tanımadığımız kişilere bile hitap ederken “kardeş” hitabını kullandığımız olur:

SEYAHATNÂME

Bana: “Kardeşim Evliya! Gel seninle yoldaş olup beş on gün için eski payitaht olan Bursa şehrini görüp gezelim. Belki mahzun gönlümüz şâd olur. Orada eski Osmanlı padişahlarının

mezarlarını ziyaret edelim. Hele Emir Sultan Hazretleri'nin türbesine yüz sürüp gönlümüzü aydınlatalım.” deyince içime bir ateş düştü. Hemen kabul ettim. Orada bulunanlar “Uğurlu olsun. Sağlıcakla dönmek kısmet olsun.” diye dua edip Fatıha okudular (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 207).

Kardeşler, birbirinin üzgün ve mutlu günlerinde hep birlikte olmayı ister:

KEFİL

Kral, benim talihsiz teşebbüsümün darağacı üzerinde cezalandırılmasını istiyor. Bununla beraber kardeşimin evlenmesinde bulunmak üzere bana üç gün müsaade ediyor. Ben dönünceye kadar onun yanında kefilim ol (s. 66 bk. Fedakârlık).

Sosyal bir varlık olan insanın, diğer insanlara kardeşçe ve dostane duygularla yaklaşması gerektiğine “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” adlı metinde dikkat çekilmiştir:

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik anlayışı ile davranmalıdırlar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 116 bk. Özgürlük).

4.1.23. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular

Türk kültüründe misafiri hoşnut etmenin, güzelce ağırlamanın, misafire sofralar kurup yedirip içirmenin çok önemli yeri vardır. Türk kültürünün yansımalarından biri olan misafirperverlik; misafire değer vermek, misafiri en iyi biçimde ağırlamak; rahat ettirmek şeklinde günümüze kadar süre gelen bir olgudur (Biçer, 2013, s. 120). Misafirperverlik, misafiri sevmek ve ev sahibine yakışır şekilde davranarak en iyi şartlarda ağırlamak olarak tanımlanabilir. BTS’de misafirperverlik “Konukseverlik.” şeklinde tanımlanmıştır.

Geleneklerimiz, örf ve adetlerimiz millet olmamız açısından önemlidir. Misafire verdiğimiz değer de “misafirperver” sıfatını almamızda en büyük etkindir. Çeşitli milletlerin insanlarından bu sıfatı duymak Türk milleti olarak onure edici bir durumdur (Biçer, 2013, s. 121).

İncelediğimiz kitaplarda misafirperverlik değeri ile ilgili; misafirin uğur getirdiği, misafiri gereğince ağırlamaya özen gösterme, tanıdık tanımadık herkese misafirperver davranma, darda kalan kimselere evini açma, misafiri sevme, misafirine samimiyet gösterme, misafiri

hoş karşılama, misafirine nazik davranma, misafire ikramda bulunma bulgularına rastlanmıştır.

Rasih, sevgilisine şimdilik gönlüne gelmemesini, orada hüznün ve keder olduğunu, gönlünde keder varken onu orada misafir etmek istemediğini şu dizelerle dile getiriyor:

GAZEL

Dilde gam var şimdilik lütfeyle gelme ey sürûr

Olamaz bir hanede mihmân mihmân üstine (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 31).

Evlerde misafir ağırlamak, misafire yedirip içirmek Türklerin eski geleneklerindendir:

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye. Bu sofada oturulur, yemek yenir, misafir kabul edilir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 135).

Eve gelen misafire hürmet göstermek, gidecek yeri yoksa yatılı olarak misafir etmek, böyle misafirler için her daim hazırlıklı bulunmak ev sahibinin ince düşünceliliğindendir:

YORGANLAR

Bütün o geçmiş zaman evlerinin hepsinin sadık kaldıkları bir âdetleri vardı: Günün birinde, bir gece yatısına gelebilecek misafirler için hazır yataklar ve hazır yorganlar bulunmalıydı. Bir misafir yatak odasında, bir yükün kapısı açılır açılmaz sağ ve sol taraflarında, insan boyunca, üst üste konmuş, ilk önce kalın döşekler, sonra, pamukları iyi atılmış ve hiç bozulmamış şilteler, daha sonra da sakız gibi beyaz ve temiz yatak yüzleri ve bunların üstünde de mevsime göre, birer ikişer konabilecek, bazıları yazlık, ince, diğerleri kışlık ve kalın, rengarenk yatak yorganları istif edilmiş olurdu (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 140).

Eve gelen konuğu talih, bereket olarak gördüğümüz atasözlerine de konu olmuştur:

Uma kelse kut kelir. Eve konuk gelse uğur da gelir (10. sınıf Türk Edebiyatı, 2015, s. 18).

Ev sahibinin misafiri hoş karşılaması gerekir:

OSMANCIK

Ve iki at boyu arkalarında Gazi Rahman, Akça Koca, Konur Alp, Sungur ve Saltuk atbaşı gelen Osman ile kızını, evinin sokak kapısında, beş basamaklı taş merdivenin sahanlığında karşıladı: “Hoş geldiniz, hoşluk getirdiniz, hep hoş olun. Gözümüz gönlümüz aydınlandı, hep aydın içinde kalın. Bizi sevindirdiniz. Allah da sizi hep sevindirsin.” Solunda Ildız Hatun, iki adım gerisinde oğulları durmuştu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 3).

Yardıma muhtaç kimselere elden geldiği kadar yardımda bulunulmalıdır:

Hayır evladım, beklediğimiz trende bir tanıdığımız yok. Ancak burası uzak yer. Trenden buraların yabancısı birileri inebilir. Bu saatte yakınlarda ışıği yanan bir ev bulamazsa

sokakta kalır. Buraların yabancısı biri geldiğinde ışığı yanan bir ev bulsun diye bekliyoruz (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 36 bk. Yardımlaşma).

Ev sahipleri misafirlerine hoşlukla muamele etmelidir:

BİZ İNSANLAR

Ayağa kalkmayı denedi. Tezgâhtan bakan İsmail Efendi: “Bugün bizim misafirimizsiniz siz”, dedi. Orhan’ın yere basan ayakları karıncalanıyordu. Dizleri tutmadı. Gene oturmaya mecbur olmuştu (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 70).

Misafire ikramda bulunmak ve samimiyet göstermek güzel hareketlerdendir:

SARIKAMIŞ

Sarıkamış’ta hava soğuk; insanları öyle sıcak ki... Anadolu misafirperverliğini burada tam anlamıyla yaşamak mümkün. Otel, restoran ya da bir dükkân... Gittiğiniz her yerde kendinizi müşteri değil misafir gibi hissediyorsunuz. Alışveriş yapıp yapmamanız hiç önemli değil, her kapıda mutlaka ikram edilen bir fincan çay var (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 82).

4.1.24. Namuslu Olmak Değeri ile İlgili Bulgular

Meşru olmayan zevklerden kaçınma erdemi olan namus kavramı, BTS’de, “Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet; dürüstlük, doğruluk.” ifadeleriyle tanımlanmıştır. Namuslu olmak, diğer bireylere karşı doğru ve dürüst olmayı, ahlaken çirkin görülen işlerden kaçınmayı gerektirir.

Aile kurumunun sağlam temellere oturtularak eşler arasında sadakat bağının kurulabilmesi için her iki tarafın da iffetli olması gerekir. Aksi takdirde eşler arasındaki bağlar zayıflayacak, bu değeri çocuklara aktaracak en önemli kurum ortadan kalkmış olacaktır (Kumbasar, 2011, s. 130). Bu değer azaldığı veya yok olmaya yüz tuttuğu toplumlar ahlaken çöküntüye uğrar ve varlıklarını uzun süre devam ettiremezler. Bu husus tarihi bir gerçektir.

İncelediğimiz kitaplarda namuslu olmak değeriyle ilgili; savaşta mertçe savaşıp meydanı terk etmeme, helal rızık için çalışma, alışverişte dürüst davranma, namusunu koruma, doğru yoldan ayrılmama, namuslu insanların isminin kötüye karışmasına razı olmama bulgularına rastlanmıştır.

Savaş meydanında mertler vatani uğruna savaşırken namertler savaş meydanını terk eder:

KOÇAKLAMA

Mert dayanır namert kaçır

Meydan gümbür gümbürlenir

Şahlar şahı divan açır

Divan gümbür gümbürlenir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 44).

Bazen işler yolunda gitmez ve sahip olduklarımızı hak etmeyen birileri çalabilir:

HARNÂME

Helalinden rızık isterken

Bütün varımı haramilere nasip ettim (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 126).

Verilen sözü tutma, namus işidir. Verilen sözden can pahasına dahi olsa geri dönülmez:

KEFİL

Güneş şimdi bakışlarını yapraklar arasından uzatarak yol boyunca dev gibi gölgelerle ağaç şekilleri işliyordu. İki yolcu geçti. Meros onlardan hemen uzaklaştı. Fakat aralarında bir şey konuştuklarını işitmişti: “Şu anda onu darağacına çekiyorlar!” Yetişememe ihtimali Meros’a kanat verdi ve korku kendisini kamçıladi. Nihayet, uzaktan batan güneş hakkında Sirakuza şehrinin kuleleri göründü. Çok geçmeden evinin sadık bekçisi Flostratus’a tesadüf etti. Onu hemen tanıdı ve titredi: “Kaç! Artık arkadaşını kurtarma zamanı geçti. Hiç olmazsa kendi canını kurtar. Şu dakikada o can veriyor. Her an hiç ümidini kaybetmeden seni bekliyordu ve zalimin alayları sana olan itimadını sarımsamıştı.” Pekâlâ, mademki onu kurtaramayacağım, hiç olmazsa onun felaketini paylaşmalıyım. O kanlı zalim bir dost bir dosta ihanet etti demesin. Bir yerine iki kişiyi kurban ederek fazilete daha çok inansın (s. 67 bk. Güvenilir Olma, Kardeşlik, Sözünde Durma, Duyarlılık, Fedakârlık).

Namuslu kimseler yasal olmayan yollarla bir hizmetten yararlanmaktan çekinir:

BİZ İNSANLAR

Tramvayda üç dört kişi vardı ve dikkatle ona bakıyorlardı. Ceketinin sol cebinden bozuklukları çıkardı ve biletçi gelmeden avucunda korku ile saydı. Bir kısmını düşürmüş olabilirdi. Bu korkusundan kurtuldu ve biletini aldı. Necati’yi bulamazsa dönüş de para kalıyordu (s. 70 bk. Duyarlılık).

Namus, milletimiz için önemli bir kavramdır:

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

Âsım’ın nesli... Diyordum ya... Nesilmiş gerçek:

İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106 bk. Duyarlılık).

Kişi, sadece birini sever, birine gönlünü verir. Sevgilisine sadık kalmak, namus işidir.

DEYİŞ

Bayırda harmanım var,

Sultandan fermanım var,

Yiğit isen gel bana,

Derdine dermanım var.

Bayırda harman olmaz,

Sultandan ferman olmaz,

Ben her kıza gelemem,

Her kııda derman olmaz (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 154).

Namuslu insanların adının kötüye çıkmasına razı olamamanın örneği olan metin parçası:

LEYLA İLE MECNUN

Niçin kendine yazık ediyorsun da iyi adını kötüye çıkarıyorsun? Niçin kötü diller seni kınasın!.. Namusa uygun bir iş midir bu? Senin aşka giriftar olduğunu, yabancılarla düşüp kalktığını söylüyorlar (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 180).

4.1.25. Ölçülülük Değeri ile İlgili Bulgular

Ölçülülük, dengeli olma durumudur. Ölçülülük değerini benimseyen birey; ifrat ve tefritten kaçınır, davranışlarını düşünerek gerçekleştirir, insanlara yapmacıklığa kaçmadan muamele eder, saygı sınırını aşmadan nazik şekilde davranır, insanları incitmekten çekinir ve her bireyin saygıdeğer olduğunu aklından çıkarmaz.

Ölçülü olmak, hayatın her alanında uygulanması gereken bir değerdir. Yeme-içme, uyuma, çalışma gibi her davranışta ölçü esastır. Fazla yemek çeşitli rahatsızlıklara, az yemek ise hâlsizliğe neden olacaktır. Fazla ve az uyumak vücudun çalışma sistemine zarar verecek davranışlardır. Duygu yönünden de ölçü yolunu tutmamız gerekmektedir. İnsanlara

gereğinden fazla ve az değer vermek de ölçüsüzlüktür. Her zaman orta yola uygun davranmak, ölçülü olmanın gereğidir.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda ölçülülük değeriyle ilgili; kendini bilmek, duygularda ölçülü olmak, sosyal ilişkilerde ölçü yolunu tutmak, tamahkâr olmamak, karşısındakine saygıyla davranmak bulguları saptanmıştır.

Ölçülü olmanın örneği olan bir şiir kesiti:

LEKE

Leke aşmaz sınırını,

Kendini bilir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 37).

Sevgiyi göstermede de bir ölçü vardır:

KOŞMA

Aşkın ateşidir sinemi yakan,

Lütfuna erer mi cevriyi çeken,

Kolların boynuma dolanmış iken,

Seni öpmelere kıyamadım ben (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 63).

Arkadaşlık ilişkilerinde de ölçü yolunu tutmak; karşıdakini sıkmamak, üzmemek adına mühim bir meseledir:

SAİT FAİK'LE GÜLHANE PARKI'NDA

Dost dediğin sıkılmaz, üzmez, sorun çıkarmaz, çok da meraklı olmaz. Kişi, kendi dünyasında yaşamalıdır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 163 bk. Duyarlılık, Sevgi).

Orta halli bir yaşam sürmek, eldekiyle yetinmek, tamahkâr olmamak, dünyaya geliş amacını unutmadan yaşamak ölçülülüğün esaslarındandır:

ATEBETÜ'L- HAKÂYİK'TAN

Mal hırsını gönülden çıkar,

Giyim ve karın tokluğu ile iktifa et.

Fakirlik, yarının azığının yokluğudur.

Mal yokluğuna fakirlik deme.

Bu dünya malından yiyecek ve giyecek (kadarını) al.

Fazlasını isteme, fazlası yüklenilecek vebaldir.

Resul, dünya için, tarladır demiş.

Tarlada çalış, çabala ve iyilik ek (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70).

Söz söylerken de ölçü yolu tutulmalıdır:

KUTADGU BİLİĞ

Hükümdar bir gün Ay-Toldı'yı çağırdı; ona yer gösterdi ve oturması için işaret etti. Ay-Toldı yavaşça ve edeple oturdu; gözlerini yere dikti, sesini çıkarmadı. Ay-Toldı yine dedi: Hükümdar bilir ki bu dilin zararı insanın hayatına bile mal olur. İnsan, yaşadığı müddetçe söz söylemez olur mu? Lakin gerekeni söyler, saklamaz. İnsanın konuşması için kendisine bir şey sorulmuş olmalı, sorulmadığı takdirde ağzını açmamalıdır (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 57 bk. Saygı).

Ölçülü kimseler, içinde bulunduğu duruma uygun şekilde davranır:

BEŞ ŞEHİR

Atatürk her şart içinde kendisini empoze edenlerdendi. Bakışında, jestlerinde, ellerinin hareketinde, kımlanışında ve yüzünün çizgilerinde bütün bir dinamizm vardı. Bu dinamizm etrafını bir çeşit sessiz sarsıntı ile dolduruyordu. Öyle ki birkaç dakikalık bir konuşmadan sonra bu mütevazı ve rahat adamın, bu öğreticinin anında bir uçtan öbür uca geçebileceğini mesela en rahat ve kahkahalı bir sohbeti keserek en çetin bir kararı verebileceğini ve daha gücü, bu kararı verdikten sonra yine aynı noktaya dönebileceğini düşünebilirsiniz. En iyisi istim üzerinde bir harp gemisi gibi çevik, harekete hazır bir dinamizm diyelim (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 83).

Ölçülü olmak, nice sırlara vakıf olmaya vesile olacaktır:

ŞEYH EDEBALI'NIN VASIYETİ

Dünya, senin gözlerinin gördüğü gibi değildir.

Bütün bilinmeyenler,

Fethedilmeyenler,

Görünmeyenler ancak sen faziletli ve

Ahlaklı olursan gün ışığına çıkacaktır (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 113).

İnsanlarla etkileşim halindeyken nazık davranmak sosyal gerekliliklerdendir:

ESKİ'NİN YENİ'NİN HAYRANLARINA

Sormama müsaade eder misiniz (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 138 bk. Saygı).

4.1.26. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular

Özgürlük, Türk milletinin vazgeçilmez değerlerinden biridir. BTS' de "Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı

olmama durumu, serbestî; her türlü dış etkidten bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet; bağlı olmama; dışarıdan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma” şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal bilimlerde özgürlük, insanın neyi yapmak isteyip neyi istemediğine kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından engellenmemesi (Demir ve Acar, 1997, s. 178) ifadeleriyle açıklanmıştır. Özgürlük, bireyin kendini geliştirip üretken olabilmesi için gerekli değerlerdendir. Kendi adına karar veremeyen, başkasının hükümlerine göre davranan bireyin; mutlu olması imkânsızdır.

Gelişim dönemleri açısından insanı incelediğimizde çocukluk dönemi, her bakımdan önemli bir dönemdir. Çocukların yaşadıkları dünyayı keşfedebilmesi, kendi yeteneklerini geliştirebilmesi için özgür bir ortamda büyümeleri gerekir. Fakat özgürlük sınırsız haklara sahip olmak değildir. Çocuklara kendi özgürlüklerinin başkalarının özgürlüğü ile sınırlı olduğu kavratılmalı, istedikleri her şeyi istedikleri her an yapamayacakları öğretilmelidir (Kumbasar, 2011, s. 141).

Taradığımız kitaplarda özgürlük değeriyle ilgili; Bağımsız milletlerin vatanlarında özgürce yaşaması, özgürlük için savaşıma, özgürlüğünü kaybetmemek için uğraşıma, hem beden hem de ruhen özgürlüğün önemini kavrama, esaretten kurtulma, esaretten kurtularak özgürlüğüne kavuşma bulgularına rastlanmıştır.

Özgürlük uğruna; zor durumlarda canla başla çalışmak, savaşmak gerekir:

VATAN YAHUT SİLİSTRE

SITKI BEY: Ağalar! Düşman suyu geçti. Şehrin öbür tarafında herkes birbirine giriyor. Memleket bir iki güne kadar bütün bütün muhasaraya uğrayacak gibi görünüyor. Allah zeval vermesin, devlet kalesini kendi askeriyle de muhafazaya kadirdir. İçinizden her kim burada bulunmak istemezse paşadan izin var, hemen bugün dışarı çıksın (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 79 bk. Bağımsızlık, Kahramanlık, Sorumluluk).

Hürriyeti kazanabilmek için uzun ve meşakkatli yollardan geçildiğinin bir örneği:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Nehrin kıyılarında, Kara Dağ sırtlarında ok ile kargı ile savaş başlar. Askerler savaşırken halk kaygı duyar. Oğuz Kağan, savaşı kazanır, Urum Kağan kaçır ve onun kağanlığı, halkı Oğuz'un olur. Urum Kağan'ın Uruz Bey adındaki kardeşi de Uruz Bey'in oğlu da canını kurtarır (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 114 bk. Bağımsızlık, Kahramanlık).

Türk milleti eğer özgür yaşayamayacaksa ölmeyi tercih eder:

MİLLÎ MÜCADELE'DE BASIN

Mustafa Kemal, Millî Mücadele boyunca millî basının yanı sıra yabancı basınla da ilişkilerini aralıksız sürdürmüştür. Amerika'dan ve Batı dünyasından birçok gazeteci bu yıllarda Ankara'ya gelerek onunla görüşmüş, bu görüşmeler dış basında büyük yankılar uyandırmıştır. Atatürk bu görüşme ve demeçlerinde özellikle Misakımillî'nin mutlaka gerçekleşeceğini söylüyor, Türk milleti için bu yeminden dönüş olamayacağını vurguluyordu. Zira Millî Mücadele, "Ya İstiklal Ya Ölüm!" kuralı üzerine oturtulmuştu (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 195 bk. Bağımsızlık).

Özgürlük kavramı evrensel bir beyannameyle açıklanarak insanların hakları garanti altına alınmış, insanlık dışı uygulamalar tümüyle reddedilmiştir:

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Hiç kimse kölelik ve kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

...

Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 116).

Savaşlarda Allah'ın da bizimle olduğu ve bizi koruduğu; hiçbir kuvvetin bizi esir etmeye gücünün yetmeyeceği aşağıdaki dizelerle örneklendirilmiştir:

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?

Çünkü te'sis-i İlâhî o metîn istihkâm (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106 bk. Bağımsızlık).

4.1.27. Paylaşım Olma Değeri ile İlgili Bulgular

Paylaşım kelimesi BTS'de "Paylaşma işi." şeklinde tanımlanmıştır. Paylaşım olma, yardımlaşmak toplumu madden ve manen yücelten erdemlerdendir. Paylaşmak; empati kurup bencillikten sıyrılarak cömertçe davranmaktır. Kurtkan (2005)'a göre, sosyal gelişme, maddi kültür unsurlarının ve bunları destekleyen anlayış ve düzenleme şartlarının gelişmesine ek olarak moral öğelerin de uygunluğunu gerekli kılar (s. 16-17). Bunu gerçekleştirebilmek için sosyal sınıf farkını azaltmak gereklidir. Tüm bunlarla birlikte, bireylerin paylaşım içinde olma durumu, aralarındaki sevgi ve güven bağıını güçlendirecektir.

İncelediğimiz kitaplarda paylaşımcı olma değeriyle ilgili; yiyeceğini paylaşma, yardıma muhtaçlara yarım etme, bilgisini ve tecrübesini paylaşma, milletin menfaati için alacağını istememe gibi bulgulara rastlanmıştır.

Eldeki fazla varlığı başkalarıyla paylaşmak cömertliktir:

GÜĞÜM

Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder, toplarlardı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 19 bk. Cömertlik, Yardımlaşma).

Yardıma muhtaç kimseler her zaman kollanıp gözetilmelidir:

KIRK YALAN MASALI

Günün birinde sarı tüylü, mavi gözlü bir adam saraya gelip büyük şehzadeye, “Ah şehzadem! Sen beni ne çabuk unuttun? Baban sağ iken her vakit bana para verirdi. Ben de onun sayesinde geçinirdim. Baban öldü, sen kaldın. Benim böyle parasız pulsuz gezmem senin şanına yakışır mı?” der (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 90 bk. Dayanışma, Vefa, Yardımlaşma).

Kendi yediğinden başkasına da yedirmek, empati kurmak yüce gönüllülüktendir:

KEREM İLE ASLI

Bu niyetle Sultan kudret elmasını ortasından kesip yarısını ona verdi; yarısını da kendi yedi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 117).

Bilgi paylaştıkça büyür, öğrenene yol gösterir:

KUTADGU BİLİĞ

Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 57).

Tecrübeli kimselerin tecrübelerinden yararlanılmalıdır:

Ay-Toldı dedi: Sözü bilenden dinlemeli ve sonra bilmeyene söylemelidir.

Lüzumlu sözü büyüklerden dinlemeli ve ona göre hareket etmeleri için küçüklere söylemelidir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 59 bk. Duyarlılık).

Varlığını ve gerekirse canını kendisi için kıymetli olan olgular uğruna feda etmek insanı umulmayacak mertebelere yükseltebilir:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Sonra hayâ sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık olan Osman idi.

O bütün malını ve kendisini feda etti, Peygamber de ona iki kızını verdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70 bk. Yumuşak Huyululuk, Cömertlik).

4.1.28. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular

Sabır, acıya katlanma, sıkıntı ve zorluklar karşısında direnç gösterme hâlidir. BTS’de “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç; Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme.” ifadeleriyle tanımlanmıştır. Sabır, insanın kendi iradesi dışında gerçekleşen sıkıntı, güç ve zorluklara paniğe kapılmadan, tedirgin olmadan ve şikâyet etmeden soğukkanlılıkla tahammül göstermesidir (Seyyar, 2003, s. 343).

Sabırsız insan sürekli panik hâlinedir; istekleri hemen gerçekleşsin ister, gerçekleşmeyince de mutsuz olur ve hedefinden çabukça vazgeçer. Ancak sabır, insanın rasyonel düşünmesine yardımcı olur ve böylelikle sağlam adımlar atılır. Sabır insana dengeli olmayı öğretir.

İncelediğimiz kitaplarda sabır değeriyle ilgili; dertlere dayanma, sevgiliden gördüğü cefaya dayanma, hastalıklara sabretme, sabırla bilgiyi arama, fikrinde sebat etme, derdinden şikâyet etmeme, sabrı tavsiye etme bulguları saptanmıştır.

Âşıkların çeşitli zorluklara sabrettiğinin bir örneği:

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

Derya coşar, inci saçar kenara,

Aşk ehli dayanır ateşe, kora,

Bülbüller gül için giymişler kara,

Seherler uyanır bülbül zarından (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 49).

Hedeflere ulaşabilmek için çeşitli sınavlardan geçmek gerekir:

MURADINA EREN KIZ

Bu kız bir gün odasında oturup nakış işlerken akşamüstü pencereden bir kuş içeri girmiş, buna demiş ki: “Sen kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.” ondan sonra oradan uçmuş gitmiş (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 108).

Hastalıklara sabrederek ve çeşitli operasyonlar geçirerek sağlığına kavuşmayı umut eden bir gencin yer aldığı parçadan bir kesit:

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Operatör yüzüme baktı.

- *Doktorluk, bu bacağı ve bu gençliği kurtarmaktır. Kendisine sorun, bu hastanede aylarca kalırsa, üç beş ameliyata dayanırsa kurtarmaya çalışırız, yoksa...*

- *Dayanırım! diye bağırdım (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 138).*

Âşıklar sevgililerinin hiçbir cefasına, hareketine gücenmez:

GAZEL

Mahbûbına âşık incinür mi

Farzâ nice bin cefâsı olsun (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 25).

Bilgiye ulaşmaktan asla bıkmamak lazımdır. Bilginin en uzak diyarlarda bile olsa arayıp bulunması gerektiği Peygamberimiz tarafından öğütlenmiştir:

ATEBETÜ'L-HAKÂYİK

Âlim bilgi ile yükseldi.

Bilgisizlik insanı aşağı düşürdü.

Bilgiyi ara, usanma; bil ki o hak Resûl:

“Bilgiyi Çin’de bile olsa arayınız.” dedi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 63 bk. Hakikat Sevgisi, Duyarlılık).

Bazen dertler dayanılmaz hale gelir; ya derman ya da daha fazla sabır istenir:

GAZEL

Acep bu derdümün dermânı yok mı

Ya bu sabr itmegün oranı yok mı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 77).

Sabırlı kimse rasyonel düşünür, kararlarını sağlıklı şekilde, iradesi yerinde olarak verir. Büyüklerimiz her zaman sabrı tavsiye etmiştir:

ŞEYH EDEBALI'NIN VASİYETİ

Ey oğul, sabretmesini bil.

Vaktinden önce çiçek açmaz.

...

Öfken ve nefsin bir olup aklını yener.

Daima sabırlı, sebatlı ve

İradene sahip olasin (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 113 bk. Yumuşak Huyluluk).

4.1.29. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

Sağlık kavramı; vücut esenliği, sıhhat, afiyet kelimeleriyle tanımlanabilir. Sağlık; yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değildir. Aynı zamanda beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir huzur ve iyilik hâlidir (Kumbasar, 2011, s. 147).

Sağlıklı olmak ve sağlıklı kalmak için birey; kendine her konuda özen göstermeli, temizliğe önem vermelidir; bu sebeple sağlığına zarar verecek alışkanlıklardan uzak durmalı ve beslenmesine dikkat etmelidir. Hastalanınca sağlığına dikkat etmeye çalışmaktansa, sağlıklı yaşayıp sağlıklı kalmaya özen göstermelidir.

Yeme-içmede, uyumada ölçülü olunmalıdır. Az veya çok değil dengeli uyumak lazımdır. Acıkmadan yemek veya sofraya oturunca çok yemek sağlığı olumsuz etkileyen sebeplerdir. İslam dini verilen rızıklardan yerken abartmamak ve orta yollu davranmak gerektiğini öğütler.

Çalışmamızda yer alan kitaplarda sağlıklı olma değeriyle ilgili; sağlığa önem verme, sağlığına dikkat etme, hastalıktan kurtulmak için çabalama, hastalanmamak için dinlenme, tedavi için ilaç kullanma, beden ve ruh sağlığına da önem verme, en önemli hazinenin sağlık olduğunu bilme, binek hayvanlarının sağlığına dikkat etme bulgularına rastlanmıştır.

Hayatta asıl itibar gösterilmesi gereken şey sağlıktır:

GAZEL

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 32).

Birey, sağlığına tekrar kavuşabilmek için bir süre kendine daha fazla dikkat etmelidir:

KAVAK YELLERİ

İdealistlerden birini bir gece kömür çarptı, ertesi gün kendime geldikten sonra da: “Aman kardeşler, yol yakinken ben geri döneyim... Perişan oldum... Bakalım biraz kendimi toparlarsam arkanızdan gelirim.” dedi (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 83).

Yaş almak, bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirir:

MOBY DİCK

Kuru bir ateş mi var alnımda? Ah! Eskiden, doğan güneş beni coşturur, batan güneş dinlendirirdi. Geçti o güzel günler (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 99).

Himayemiz altında bulunan canlıların sağlık durumlarına özen göstermeliyiz:

ANILARIN İZİNDE

Atımız, bakımlı, sağrısı yuvarlak, doru bir attı. Rastladığımız pınar oluklarında onu suvarıyor sonra yolumuza devam ediyorduk (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 75).

Sağlıklı olmaya ve sağlıklı kalmaya özen gösterilmelidir:

KADINLAR ARASINDA

ZÜLFİYE HANIM – Kevser, terliklerim nerede? Hangi cehenneme soktun terliklerimi? Bilirsin, yere basamam. (Minderin altına bakar, terliklerini bulur, giyer.) Öyle de hâlsizim ki. Balık yağı mı içsem, bilmem ki! Kansızlık benimkisi herhâlde (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 109 bk. Sağlıklı Olmaya Önem Verme).

Hekim önerisi olmadan ilaç tedavisine başlanmamalıdır:

CEMŞİD Ü HURŞİD

"Derdin nedir bilelim,

Hekime söyleyip ilaç yapalım." dediler (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 106).

Bazı tedavi yöntemleri yazılı eserler aracılığıyla geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır:

MÜNTEHABÜ'L – ŞİFA

Altıncı bâb. Egek ve yüz ve dil ağrısında ve alametinde ve ilacındadır. Kaçan ki dilde kabarcık çıksa eger kızıl olsa ilacı kiğalden kan almak ca enseden hacamat itmedür. Sumak ve cülmar sirkede kaynadup mazmaza ideler. Ve eger kara olup ağrısı az olursa sevdadandır ve sevdayı ishal ideler. Tedbir ki dükeli envaında faide ide. Tohmukân ve nebat şekeri ve tebaşir ve cülmar ve zirruverd yani kuru gül dükmeka yaprağı ve kuru benefşe ve ayva çekirdegi birer dirhem alalar, yumşak dögeler agrıyan yire saçalar. Eger katı ıssı olup sarırsak olursa safradandır, safrayı ishal ideler eger ak olup ağrısı az olursa balgamîdür, balgam ishal ideler ve tuzlu

zeytun kaynadup suyile mazmaza ideler. Kaçan dil ve ağız ıssıdan kabarsa ve derisi sıyrılma ilacı sinürlüce dirler ve havanda döğeler, sıkup suyun alalar, bu sudan iki kaşuk ezilmiş sumak suyuna ve bir kaşuk dahi sirke karışdurup mazmaza ideler nâfi ola (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 118).

Hastaların iyileşmesi için gerekli yardım esirgenmemeli; onlara özen gösterilmelidir:

ÜTOPYA

Önce de söylediğim gibi hastalara büyük bir sevgi ile bakarlar. Yeniden sağlığa kavuşsunlar diye ne ilaç esirgenir ne de besleyici yiyecekler. Çaresiz hastalıklara tutulanları avutmak için yanlarına oturur, onlarla konuşur, ellerinden geleni yaparlar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 156 bk. Fedakârlık).

4.1.30. Samimiyet Değeri ile İlgili Bulgular

Arapça bir kelime olan samimiyet BTS’de “İçtenlik; samimilik.” şeklinde tanımlanmıştır. Samimiyet değerini özümsemiş birey; candan, açık yürekli, içten, doğal ama saygı sınırını aşmayan davranışlarda bulunur. Farklı görüş ve fikirlere saygı duyar, riyakârlıktan kaçınır. Kendini ve duygularını ifade edişi yapmacıklıktan uzaktır.

Samimi olmayan davranış, kendini hemen belli eder. İçten, candan davranışlar bireylerde saygı ve sevgi uyandırır. Etkileşimde olduğumuz bireylerle, küçük büyük demeden samimi davranışlarda bulunulmalıdır. Samimiyet, kişiler arasındaki sevgi ve bağlılık duygusunu geliştirir. Çocuklarda ise sağlıklı iletişim kurma, kendini daha rahat ifade etme, olduğu gibi davranma, yapmacıktan uzak ve yalansız etkileşim kurma yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olur. Böylelikle geleceğin güvenilir insanının karakteri şekillenmeye başlar.

Taradığımız kitaplarda samimiyet değeriyle ilgili; bayrağa karşı sevgi, yaşanan çevreye duyulan muhabbet, ilişkilerde alttan alma, sevdiği insanlar gibi yaşama, Allah’a ve dostlarına muhabbet besleme, içi dışı bir olmak, şefkat, duyarlılık bulguları saptanmıştır.

Bazı duygular içten ve samimidir:

BAYRAK

Tarihim, şerefim, şiirim her şeyim;

Yeryüzünde yer beğen

Nereye dikilmek istersen

Söyle, seni oraya dikeyim (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 38 bk. Duyarlılık, Vatanseverlik)!

Samimi duygular, içinde ikiyüzlülük barındırmaz:

ŞEHİRİ UNUTAN ADAM

Sarhoştum. Hava, elektrikler, şehir beni sarhoş ediyordu. İnsanlar, beni bir mıknatıs hızıyla kendilerine çekiyorlardı. Dünyayı ve şehri riyasız kucaklamak istiyordum (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 14 bk. Sevgi).

Olayların durulması adına sinirli kimseler mantıklı sebeplerle sakinleştirilmeli:

KADINLAR ARASINDA

SAFFET HANIM: Ben de hangi birinize yetişeyim bilmem. Git daktiloluk et, ırgat gibi çalış, sonra birtakım nankörlere yedir. Şu Kevser olacak karı da babamın fincanını kırmış. Bilmiyoruz ya, kırdım diyor. Eli kırılacak!

ZÜLFİYE HANIM: Ah pek üzüldüm! Pek üzüldüm! Pek de hatıraydı. Yapıştırılmaz mı acaba? Vah, vah, vah!..

ANNE: Kırıklarını bulursan yapıştırmamazlık etme.

ZÜLFİYE HANIM: Kırıklarını yemedi ya Kevser! Hem ne yapalım canım, insanlar ölüyor. Sağlık olsun (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 110 bk. Yumuşak huyluluk).

Samimiyet, sevgiliye duyulan muhabbetin göstergesidir:

DİVÂN-I HİKMET

Eyâ dostlar, kulak verin dediğime!

Ne sebepten altmış üçte girdim yere?

Miraç üstünde hak Mustafa ruhumu gördü,

O sebepten altmış üçte girdim yere (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 65 bk. Sevgi).

Allah'ın sevdiği kullardan biri olabilmek adına; çeşitli amellerle beraber onun rızasının arandığını anlatan bir metin kesiti:

DİVÂN-I HİKMET'TEN

*Zekeriyya gibi başıma bıçkı koysam,
Eyyüb gibi hem tenime kurtlar salsam,
Musa gibi Tûr dağında tâat kılsam,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?
Yunus gibi deniz içinde balık olsam,
Yusuf gibi kuyu içinde vatan tutsam,*

Yakub gibi Yusuf için çok ağlasam,

Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70).

İlişkilerde yapmacık ve riyakâr olmamak; halk içinde itibar görmek için yeterlidir:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Sonra insanların seçkini, halk içinde mümtazı, dili ve gönlü bir olan Ömer vardı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70 bk. Doğruluk, Dürüstlük).

Etkileşimde olunan insanlara samimi duygularla yaklaşılmalıdır:

Işıl ısl gözlerle etraftı süzerek sokağın başında taze taze simitler satan masmavi gözlü çocuğa “Günaydın!” dedi. Sımsıcak bir yuvanın özlemini çekiyordu (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 90).

Yarının büyükleri olan çocuklar titizlikle yetiştirilmelidir:

ANNELER VE BABALARLA BİR HASBÎHÂL

Memleketin yarını olan çocuklarımız için bugünden hazırlıklı olmanın bir millî vazife olduğunu hesaplayarak bu noktada gösterilen fazla duyarlılığı mazur görsünler (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 140 bk. Alçak Gönüllülük, Saygı).

Duygu dünyasını samimiyetle anlatan insanları okumak, dinlemek keyif vericidir:

GELDİĞİ GİBİ

Soğuktan yakınacak değilim. Ne yalan söyleyeyim, öyle çok üşümedim ömrümde; serinlikler basınca sırtımı pekiştirmenin, oturduğum yeri ısıtmanın bir çaresini bulurum. Üşümenin, şöyle biraz üşümenin de bir tadı vardır doğrusu. Kar altında beş on dakika, yarım saat yürüdükten sonra sıcak bir odaya girip parmaklarını hohlamanın zevkine doyulur mu? Gözlerinizin içi parlar. “Vuuuu! Üşüdüm!” diyerek mangala, sobaya yaklaşıırken gülümsememek, gülmemek elinizde midir? Keyifle hatırlarsınız üşüdüğünüzü (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 165).

4.1.31. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular

Saygı, BTS’de “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram; başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu.” şeklinde tanımlanmıştır.

Saygı karşımızdaki insana sırf insan olduğu için değer vermek, belirli nezaket kuralları içerisinde davranmaktır. Herkes insan olmanın vasıflarını taşıdığı sürece saygıyı hak eder (Akbalık, 2015, s. 115). Türk kültüründe büyüklere saygı duyma kavramına oldukça önem

verilir, hatta bu konu atasözü ve deyimlere de konu olmuştur. Büyüklerin yanındayken söz söyleme önceliğinin onlara ait olduğu, tecrübe ve bilgisine güvenilip büyüklere danışmak gerektiği gibi pek çok durum atasözlerinde öğütlenmiştir.

Başkalarına saygı duymak ve saygılı davranmak onlardan da saygılı davranış görmenin başlıca şartıdır. İnsan ilişkilerinde her iki tarafın da memnun kalabilmesi için karşılıklı saygı duyulması gerekir. Saygıya dayanmayan ilişkiler insanları bir arada tutmaz, aksine onları birbirinden uzaklaştırır (Güngör, 2010, s. 70).

İncelediğimiz kitaplarda saygı değeriyle ilgili; kendisine benzemeyene saygı duymak, verilen emeğe saygı duyma, dostluk ilişkilerinde saygı, izin alma, kadına saygı duyma bulgularına rastlanmıştır.

Kendisinden farklı olana saygı duyma örneği:

RAHATI KAÇAN AĞAÇ

Geceyi gündüzü biliyor

Dört mevsimi, rüzgârı, karı

Ay ışığına bayılıyor

Ama kötülemiyor karanlığı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 47)

Hediyeler, muhatabına saygı çerçevesinde sunulmalıdır:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Yine o çağda, sağ yanında Altun Kağan adında bir kağan, Oğuz Kağan'a elçi yollayıp kıymetli mücevherler göndererek saygıyla sunar. Oğuz Kağan'ın emirlerini dinler. İyi vergilerle dostluk sağlar (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 113).

Emeğe saygı gösterilmelidir:

HARNÂME

Eşek nasıl olur da sığırdan aşağı olur?

Çünkü insanoğlu mesel olarak der ki

Eşek hakir ve anlayışsız ise de

Yük taşıdığı için azizdir (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 125).

Kadına değer verip sözünü dinlemek saygı göstergesidir:

BUĞAÇ HAN

Dirse Han dişi ehlinin söziyle ulu toy eyledi, hacet diledi (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 79).

Bazı hareketler saygı icabıdır:

CEMŞİD Ü HURŞİD

Cemşid, Kayser'den izin aldı,

Hurşid de yola çıkmak için hazırlandı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 107).

Büyüklerle saygı ve hürmet göstermek kültürümüzde önemli yere sahiptir:

TÜRKÜ

Asmadan üzüm aldım,

Sapını uzun aldım,

Verin benim yârimi,

Annemden izin aldım (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 156).

Gelip geçerken esnafla selamlaşmak, sosyal hayatta sevgi ve muhabbeti artırır:

BİZ İNSANLAR

Camdan, kahveciye ve öteki adama selam verdi, yürüdü (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 70).

Padişahları ve eşlerini, huzurlarına çıkınca selamlamak bir saygı göstergesidir:

HÜRREM SULTAN

Kanuni'nin sarayında bir salon, bir ikindi sonrası. Dışarıdan uğultu hâlinde gürültüler gelmektedir. Ara sıra top sesleri. Sahne ilkin boştur. Sonra Mihrimah sultan ile kocası Rüstem yukarıdan, Hürrem Sultan ise sağdaki has odadan çıkar. Hürrem endişeli adımlarla pencerelere doğru yürürken Mihrimah ile Rüstem, Osmanlı geleneğince saygı duruşu gösterirler (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 85).

4.1.32. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular

Sevgi kavramı BTS'de "İnsanı bir şeye ya da bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu." olarak tanımlanmıştır. Sevgi, bir kimseye ya da bir şeye karşı

insanda oluşan, onu gerektiğinde büyük özverilere götürebilen, yakınlık, ilgi, beğeni gibi bağlarla ifadesini bulan duygusal bir hâldir (Bilhan, 1991, s. 896).

Hoşa giden bir şeye eğilim, tutkuya dek varabilen bir ruh durumu (Akarsu, 1984, s. 154) olarak tanımlanan sevgi; insanlara, hayvanlara, mesleğē, kitaba, karşı cinse, çocuğā, doğaya duyulan sevgi şeklinde çeşitlendirilebilir.

Sevgi, birçok değeri içinde barındıran bir değerdir. Bu değer, insanları gönül bağıyla birbirine bağlar. İnsan sevgisi olmadan doğayı, doğa sevgisi olmadan vatani sevmek mümkün olmaz. Allah sevgisi, çocuk sevgisi, doğa sevgisi, vatan sevgisi, anne-baba sevgisi gibi birçok sevgi türü bulunmakla beraber sevgi bir bütündür. Bununla birlikte bazı sevgiler çok daha belirgin, çok daha şiddetli olarak kendisini hissettirebilir (Bilhan, 1991, s. 896).

Çalışmamızda yer alan kitaplarda sevgi değeriyle ilgili; sevginin insanda uyandırdığı izlenimler, hastaya duyulan şefkat, sevginin birleştiriciliğı, âşık olma, sevgide ölçülü davranma bulgularına rastlanmıştır.

Sevgi, sevgiliyi çok daha güzel görmeye vesiledir:

SONE

Bir iyilik sarardı yüzünü bazen

Bilmem, belki bana öyle gelirdi.

Ben, o sevdadan can atan deli

Nasıl yanıp tutuşmazdım o zaman (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 35).

Sevgi, yürekte tarifi zor duygular meydana gelmesine vesile olur:

KÖŞE

Sen geldin benim deli köşemde durdun

Bulutlar geldi üstünde durdu

Merhametin ta kendisiydi gözlerin

Merhamet saçlarını ıslatan sessiz bir yağmurdu

Bulutlar geldi altında durduk (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 40).

Yaşanılan maddi imkânsızlıklar, karşıdakinin duygu dünyasında hem üzüntü ve acıma hem de sevgi hisleri meydana getirir:

ŞEHRİ UNUTAN ADAM

Kirli, soluk yanaklarına, çıplak ayaklarına merhametle değil, sevgi ile baktım. Zaten otelinden kapısından bu niyetle çıkmamış mıydım (9. sınıf Dil ve Anlatım, 2015, s. 12).

Sevgi, insanın his dünyasına çok farklı duygular ve heyecanlar oluşmasında vesile olur:

GÖZLERİN İSTANBUL OLUYOR BİRDEN

Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik,

Bir güzellik doluyor yüreğime.

Martılar konuyor omuzlarıma,

Gözlerin İstanbul oluyor birden.

Akşamlardan, gecelerden, senden uzağım.

Şiirlerim rüzgârdır uzak dağlarda esen...

Durgun sular gibi azalacağım,

Bir, birden bire çıkıp gelmesen (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 16 bk. Estetik).

Bazı sevgiler insana duygusal tatmin yaşatır:

BENİM KÜÇÜK DOSTLARIM

Ben de –şimdi düşünürken daha açık görüyorum- onun tarafından sevildiğim için adeta gurur duyuyordum. Ve zannediyordum ki eğer onun sevgisini kaybedersem bütün sınıf benden bir anda yüz çevirecek (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 89).

Âşık olmak yüreği capcanlı tutar:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Oğuz kızı görünce akli başından gitti,

Nedense yüreğine kordan bir ateş girdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 33).

Âşıkla hemhâl olunca zaman kavramı ortadan kalkar:

İLÂHÎ

Aşkın ile bilişenler,

Senin ile buluşanlar,

Sen maşuka erişenler,

Ezel ebed olmaz imiş (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 66).

Aşkın bedene girmesiyle akıl bedeni terk eder:

CEMŞİD Ü HURŞİD

"Âşığın akli mı olur ve

Âşık olan kişi nasihat kabul eder mi?" dedi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 106).

Sevgili ve sevgiliden gelen her şey aşığı heyecanlandırmaya yeter:

ÖMR-İ TEHÎ

İçlerinde neler keşfederdi! Bir تنها sokakta cumbasının içinde bekleyen kadının oğlundan mektup alacağını anlardı. Her hafta üç dört mektubu birden gelen bir tıbbiyeli tanırdı ki mektupların içinde pembe zarflısını açmak için acele ederken elleri titrerdi (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 32).

Günümüzde bazı sevgiler karşılık bekler:

HER ŞEY SENDE GİZLİ

Sevdiğin kadardır ömrün...

Gülebildiğin kadar mutlusun.

Üzülme bil ki ağladığın kadar güleceksin

Sakın bitti sanma her şeyi,

Sevdiğin kadar sevilleceksin (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 39).

Âşık sevgilisine her zaman yakın olmak ister, sevgiliyle bütünleşir, onda kaybolur:

SEN, BEN, O!..

Her ben, dolaylı bir şekilde bir seni anlatış, bir senden yakınıştır.

Çünkü benim yerim seninle onun arasındadır.

Ve o değildir bana yakın olan, sensin.

Ben, ben olsam dil bilgisi kitaplarındaki tekil şahıs zamirlerine

Şu sıraya göre düzenlerdim:

Sen, ben, o!

Başta sen gelir çünkü ben diye bir şey yok sen olmadıkça.

Her ben, ben 'liğini sen 'le anlar (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 103).

4.1.33. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular

BTS’de sorumluluk kavramı “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet.” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Seyyar (2004) sorumluluğun, toplum değerlerine ve kurallarına saygı gösterme, özellikle muhtaç insanlara karşı duyarlı olma; toplumun maddi ve manevi hayatından, geleceğinden özellikle varlıklı kişilerin imkânları ölçüsünde sorumlu olmaları; erdemli ve davranışların sonuçlarını üstlenmek gibi nitelikleri olduğuna dikkat çeker (s. 643).

Sorumluluk sahibi bireyler; kendilerine verilen yükümlülüğü zamanında yerine getirir, yaptığı işin, davranışın sonuçlarına katlanmayı göze alır. Kurtkan (2005) bir toplulukta hakların herkes tarafından tam anlamıyla kullanılabilmesi için, herkesin görevlerini tam olarak yapmasının gerektiğine; eğer bir toplumda insanlar görevlerini yerine getirme konusunda duyarsız fakat haklarını elde etmede titiz davranır ve bu tutumu sürekli kılan kişilerin sayısı çoğalırsa, o toplumun bir iç mücadele tehlikesi ile karşılaşacağına ve kargaşanın yaygınlaşacağına dikkat çekmiştir (s. 103-109). Bu sebeple, birey sadece kendi çıkarlarını düşünmemeli, toplum çıkarları uğruna sorumluluk fedakârlıktan kaçmamalıdır.

Vatanın kalkınması ve ilerlemesi için sorumluluk bilincini özümsemiş bireylerin yetişmesine ihtiyaç vardır. Vatanın çıkarları için hiçbir fedakârlık ve sorumluluktan kaçmayacak, güvenilir, sözüne sadık, çalışkan bireylerin yetişebilmesi için sorumluluk değeri küçük yaşlardan itibaren çocuklara, yaşların uygun sorumluluklar verilerek aşılanmalıdır.

İncelediğimiz kitaplarda sorumluluk değeriyle ilgili; sorumluluklarını bilme, sorumluluklarına sadık olma, Türk dilinin asıl değerine kavuşması için özveriyle çalışma, kimse farkında olmasa da sorumluluklarından vazgeçmeme, ülke geleceği için çalışma, çocuk yetiştirmede ebeveynin sorumlu, bilinçli olması gerektiği bulgularına rastlanmıştır.

Bazı durumlara dua etmek hem güzel hem de önemli bir iştir:

KASİDE

Kaldır elin eyle dua buldu kasiden intiha

Şimdi dua itmek sana hem müstehabdır hem ehem (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 33 bk. Hakikat Sevgisi).

Bu dünyaya belirli sorumlulukları yerine getirebilmek için gelmişizdir:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Nice dostlar güldürdüm

Ben ödedim çok şükür

Borcumu Gök Tanrı'ya

Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 115).

Dil, en doğru ve en güzel şekilde kullanılmalıdır:

Dil hususunda ileri sürdükleri iddialar yersiz. Bugünkü genç yazarın kullandığı dil, “uydurmaca” veya “kurmaca” diye adlandırdıkları dil değil, Tanzimat’la başlayış Genç Kalemler Hececiler ile bugüne kadar devam edegelen dil özleşmesinin tabii seyri içinde gelişmiş dildir. Dil Kurumu’nun çalışmalarıyla ortaya atılan öz Türkçe veya Türkçe köklerden türetilmiş kelimeler, sanatkarın eserinde yer buldukça ve yer bulduğu nispette edebiyatın, dolayısıyla lisanın malı olmaktadır. Genç sanatkar bu işte de kendine düşeni, olması gerektiği şekilde başarmaktadır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 76).

Türk dilinin asıl değerine ulaşması için özveriyle çalışılmalıdır:

ATATÜRK VE DİLİMİZ

Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet kuruluşlarımızın, özenli, ilgili olmasını isteriz (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 37 bk. Duyarlılık).

Kimse farkında olmasa da sorumluluklarımızdan asla vazgeçmemeliyiz:

YAZIYA GÜVENİ YİTİRMEK

Köşe yazarının böyle bir sorunu yok, onun işi yazmak... Umutlu da olsa umutsuz da olsa yazacak. Yazıya güvenini yitirse de kamuoyundan bir yankı alamadığını, boşa konuştuğunu görse de yazmayı bırakamaz. Yazmayı bırakmak, işini bırakmak, yeni bir geçim yolu aramak anlamına gelir. Köşe yazarının geçimi yazmasına bağlıdır. Bunun için de umutsuzluğa düştüğü dönemleri daha kolay atlatır. Yazarlık tavrından da çok uzaklara düşmez (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 123).

Çocuk yetiştirme işinde sadece öğretmen ve okul sorumlu değildir. Anne ve baba da bu işin bilincinde ve sorumluluklarının farkında olmalıdır:

ANNELER VE BABALARLA BİR HASBİHÂL

İşin şakası yok, bütün ümidimiz onlarda; memleketin istikbali onların iyi yetişmesindedir. Meseleyi ne derece ciddiye alırsak çözülmesini de o nispette doğru yapabiliriz. Bir defa şu malum hakikati tekrarlayalım: Çocuk, iç içe üç çevre içinde büyür: Aile, okul, geniş topluluk. İleri neslin iyi veya fena yetişmesinde bu üç çevreye mensup olan herkes sorumludur. İş yalnız öğretmene ve okula yükleyip ailenin ve bütün milletin bu sorumluluktan kendini sıyırması mümkün değildir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 140).

Bazı organizasyonları gerçekleştirebilmek için sorumluluk üstlenmek gerekir:

TÜRK KADININ TOPLUMDAKİ YERİ VE KADIN HAKLARI

22 Nisan 1935'te İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda "Milletlerarası Kadın Kongresi"nin toplanması için imkânlar hazırlamış ve kongreyi himayesine almıştır (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 145).

Yönetici ve yargıçlar sorumluluklarını yerine getirdiğinde, devlet işleri sorunsuz ilerler:

ÜTOPYA

Uzun süre önce Ütopyalıların yardımı ile baskıdan kurtulan hiç kimseye boyun eğmeden özgür yaşayan komşu ülkelerin halkı, Ütopyalıların hukuk işlerindeki ustalığını bilirler. Onlardan, bazen bir yıl bazen de beş yıl için yönetici ve yargıç alırlar. Bir yargıcın çalışma süresi bitince şerefler ve ödülleri bağışlayarak Ütopya'ya geri götürüp bir yenisini alırlar yerine. Bu sayede komşu ülkelerin kendi devlet işlerini çok akıllıca düzenledikleri su götürmez. Çünkü bir devletin gelişmesi de yıkılması da o devleti yönetenlerin ve yargıçların elindedir (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 106).

4.1.34. Sözünde Durma Değeri ile İlgili Bulgular

BTS'de sözünde durma kavramına "Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak." kelimeleriyle yer verilmiştir.

Kültürümüzde verilen sözün tutulması, namus borcu olarak görülür. Kişi, veremeyeceği şeyi vadetmemeli, tutamayacağı sözü vermemelidir, eğer söz veriyse de sözüne sadık kalmalıdır. Bu konuda Hz. Ali; "Söz verirken acele etme, çünkü söz namustur." buyurmuştur ve "Namus güzelliğin sadakasıdır." sözüyle insanın güzelliğini namusla koruması gerektiğini dile getirmiştir. Hz. Osman namusun maddi değeri olan şeylerden daha üstün olduğunu; "Edep döküntüleri namus döküntülerinden daha hayırlıdır." sözleriyle vurgulamıştır.

Taradığımız kitaplarda sözünde durma değeriyle ilgili; sözüne sadık kalma, söz verme, sözünü zamanında gerçekleştirmek için çabalama, ahde vefa gösterme, sözünde durma bulgularına rastlanmıştır.

Verilen sözün tutulması büyük bir erdemdir:

MURADINA EREN KIZ

Bu aralık halayık odada şaşkın şaşkın etrafına bakınırken orada yatan ölü birdenbire aksırarak kalkar, yatağın içine oturur, gözünü açıp karşısında halayığı görünce: “Kız, sen beni mi bekledin?” diye sorar, kız da: “Evet.” der. Meğerse bu yatan şehzâde imiş. “Bunda evvel beni kırk gün kim beklerse ben onu alırım.” diye yemin etmişmiş. Bunun üzerine halayığı nikâh edip alır (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 109).

Sevdiğine söz verip sözüne sadık kalmanın bir örneği:

TAHİR İLE ZÜHRE

Koncalar açıp doldu,

Ne kurudu, ne soldu,

Ben seninim Tahir'im,

Bu benim ahdim oldu (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 172).

Dostun güzel huylu olanı tercih edilmelidir:

LEYLA İLE MECNUN

Zeyd adlı sözünde durmasını bilen ve eşi az bulunan bir sohbet arkadaşı vardı. Fazilet ve olgunlukta ün yapmış, güzellik ve ahlakça tanınmıştı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 181 bk. Ölçülülük, Yumuşak Huyluluk).

Sözünü yerine getirebilmek için bazen bireyin iradesi dışındaki şartlar uygun olmaz:

Ben inciyim, müşteri olan başkaları... Alım satım iradesi bende değil. Benim elimde bir iradem olsaydı, senden başka yârim olmazdı (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 182).

Ucunda ölüm bile olsa muhakkak ahde vefa gösterilmeli, verilen sözler zamanında yerine getirilmeli, sözünü yerine getirebilmek için çabalamalıdır:

KEFİL

Arkadaşı hiç sesini çıkarmadan onu kucakladı, kendine zalim krala teslim etti. Meros oradan ayrıldı üçüncü gün şafak sökmeden kardeşi ile nişanlısını birleştirmiş, mühleti geçirmemek için mümkün olduğu kadar acele geri dönüyordu (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 66).

...

Güneş şimdi bakışlarını yapraklar arasından uzatarak yol boyunca dev gibi gölgelerle ağaç şekilleri işliyordu. İki yolcu geçti. Meros onlardan hemen uzaklaştı. Fakat aralarında bir şey konuştuklarını işitmişti: “Şu anda onu darağacına çekiyorlar!” Yetişememe ihtimali Meros’a kanat verdi ve korku kendisini kamçıladi. Nihayet, uzaktan batan güneş hakkında Sirakuza şehrinin kuleleri görüldü. Çok geçmeden evinin sadık bekçisi Flostratus’a tesadüf etti. Onu hemen tanıdı ve titredi: “Kaç! Artık arkadaşını kurtarma zamanı geçti. Hiç olmazsa kendi

canını kurtar. Şu dakikada o can veriyor. Her an hiç ümidini kaybetmeden seni bekliyordu ve zalimin alayları sana olan itimadını sarsmamıştı.”

...

“Pekâlâ, mademki onu kurtaramayacağım, hiç olmazsa onun felaketini paylaşmalıyım. O kanlı zalim bir dost bir dosta ihanet etti demesin. Bir yerine iki kişiyi kurban ederek fazilete daha çok inansın (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015,s. 67 bk. Güvenilir Olma, Kardeşlik, Namuslu Olma, Duyarlılık, Fedakârlık).

4.1.35. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular

Temizlik kavramı BTS’de, “Temiz olma durumu, arılık, saffet, nezafet; temiz durma veya tutma durumu; temizleme işi.” şeklinde ifade edilmiştir. Temizlik insanın bedenine, kıyafetlerine, kullandığı eşyalara, yaşadığı mekânlara özel bir ihtimam göstermesi; onları her türlü pislikten arındırma alışkanlığına sahip olmasıdır (Kumbasar, 201, s. 170). İslam dininde ibadetlerin yapılabilmesi için beden ve kıyafetlerin temiz olması gereklidir. Bununla birlikte temiz olma insana saygınlık kazandıran; pis olma ise yadırganan bir durumdur.

Sosyal yaşamı etkileyen sağlık, temizlik değeriyle doğrudan ilgilidir; bu sebeple bedenin temizliğine önem verilmelidir. Eller ve ayaklar sık yıkanmalı, sık sık banyo yapılmalı, diş ve tırnak temizliğine önem verilmelidir. Bununla birlikte yaşanan çevrenin de temizliğine önem verilmeli; çevreyi ve doğayı kirletecek davranışlardan uzak durulmalıdır. Plastik ve cam gibi geri dönüştürülebilecek eşyalar, yeniden kullanılabilirler üzere geri dönüşüm kutularına atılmalıdır. Temizlik ve sağlık kavramlarının bir bütün olduğu düşünülürse, temizlik bilinci küçük yaşlardan itibaren bireylere kazandırılmaya çalışılmalıdır.

Taradığımız kitaplarda temizlik değeriyle ilgili; çeşitli aletlerle temizliğin kolay olduğu, ev içi hijyene dikkat edildiği, yiyeceklerde temizliğe özen gösterilmesi, tarikata girmenin kurallarından birinin temizlik olması, Allah’ın rızasının temizlikle birlikte olması bulgularına rastlanmıştır.

Temizlik yapmak teknoloji geliştikçe kolaylaşmıştır:

ASIYE TEYZE’NİN EVİ

Ama o dolaba yalnız yaz aylarında birkaç şişe su koyuyor, süpürge de bıraktıkları gibi duruyordu. Kaç kez kızlar bununla ev temizliğinin ne kadar kolay olduğunu göstermeye kalkmıştı. Her seferinde “peh peh” diyor fakat yalnız kalınca fişini prize sokup düğmesini çevirmekten korkuyordu (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 84).

Ev içi temizliğe dikkat edilmelidir:

SEYFÎ BABA

Açıversem... iyi amma kapı zaten aralık...

Galiba bir çıkan olmuş... Neme lazım, artık,

Girerim ben diyerek kendimi attım içeri,

Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 129).

Bazı hayvanların ağzının pis sayılmadığı bilinir:

TESADÜF

- *Kedi helaya atladı... Pastırma da ağzında gidiyor. İlahi hayvan, seni Sarmanlar götürsün.*

- *Telaş etme canım... Elbette ağzından bir tarafa bırakır. O kadar koca parçayı bitirecek değil a! Kalanı şartlarsın yine yenir... Pastırma bu... Ne olur? Köpek değil a, bu, kedi... Kedinin ağzı pis tutmaz (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 15).*

Yiyecekler yenmeden önce temizlenmelidir:

Elmayı bütün dildim,

Çamura düştü, sildim,

Ben yârimin kıymetin,

Gittikten sonra bildim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 153).

Kişi edepli olduğu sürece işleri de temiz ve yolunda gider:

NUTUK

Edeb gerekdür kula / Tâ işi temiz ola,

Edebsüz girme yola / Var, edeb öğren edeb (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 170).

Allah'ın rızasını kazanmanın bir yolu, içimizin ve dışımızın temizliğindedir:

TUHFETÜ'L-AHYÂR Fİ'L-HİKEM VE'L-EMSÂL VE'L-EŞ'ÂR

Allah'ın kendisine doğru yolu gösterdiği ve gayeye ulaşmak için kuvvet verdiği kimse, kendini idare etmiş, içini dışını temiz tutmuşsa kötülüklerden kurtulup murada ermiştir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 212).

4.1.36. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

Vatan, devletin hâkimiyet alanı ve sınırlarını oluşturan toprak parçasıdır. Deniz ve hava sahasının yanı sıra yer altı ve yer üstü kaynakları da vatan kavramının bir parçasıdır. Her devletin mutlaka bir vatani vardır. Çünkü toprak olmadan hâkimiyet, hâkimiyet olmadan da vatan olmaz (Doğan, 2005, s. 133).

Vatanseverlik kavramı BTS’ de “Yurdunu, milletini büyük bir tutku ile seven, bu uğurda her türlü özveriye katlanan (kimse), vatansever, vatanperver.” şeklinde tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, bireyin doğup büyüdüğü topraklar için hissettiği güzel duygulardır, denilebilir.

Vatansever birey; vatanını seven, mamur etmek için özveriyle çalışan, vatani için canını feda etmekten kaçınmayan, iç ve dış tehditlere karşı her zaman vatanının çıkarını düşünen kimsedir. Bir milletin çağlar boyu tarih sahnesinde ayakta kalabilmesini sağlayan manevi unsur, o milletin yaşayan ruhudur. Bu ruh zayıflamaya başladığı zaman milletlerin güçsüzleştiği, gerilediği görülür. Millî ruhun kaybolduğu gün, milletin de sonu gelmiş demektir. Milleti diri kılan, ona yaşama gücü veren o ruh, o özdür. Ancak büyük milletlerin çöktüğü, yok olmaya yüz tuttuğu sanılan bir anda millî ruhun adeta mucizeler yarattığına şahit olunur (Cunbur, 1987, s. 777).

İncelediğimiz kitaplarda vatanseverlik değeriyle ilgili; vatani korumak için savaşmaktan kaçınmama, erlerin kahramanlıklarıyla gurur duyma, bayrağın gölgesinde huzurla yaşama, memleketine sahip çıkma, vatan ve bayrağı için fedakârlıktan kaçmama, savaş anında birliğin verdiği güç bulguları saptanmıştır.

Vatan savunması ve vatanın korunması için barış ve anlaşma yolu kabul edilmiyorsa, savaşmak şarttır:

MALAZGİRT SAVAŞI

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (Roman Diyojen) modern müelliflerin 100.000 ila 200.000 kişi arasında tahmin ettikleri büyük bir ordu ile İstanbul’dan harekete geçmişti... Sultan Alp Arslan, Bizans ordusunun Anadolu’da ilerlediğini duyunca süratle hareket etti. Selçuklu ordusunun Malazgirt Savaşı’nda 40.000-50.000 kişilik bir kuvvet olduğu tahmin ediliyor... Selçuklu kuvvetleri ile Bizans ordusu Malazgirt ile Ahlat arasındaki Rahva Ovası’nda karşı karşıya geldiler (24 Ağustos 1071). Selçuklu ordusunda Savtekin, Afşin, Gevher Ayin, Sanduk, Aytegin, Ahmedşah gibi tecrübeli kumandanlar bulunmakta idi... Tabii ki imparator sulh teklifini kabul etmemiş, artık savaş kaçınılmaz olmuştu... 26 Ağustos günü sabah iki taraf savaş düzenine geçti (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 16 bk. Bağımsızlık, Özgürlük).

Vatanı koruyan, savunan; vatanı uğruna hiçbir kahramanlıktan kaçmayan askerler çeşitli eserlerde övülmüş; o askerler sayesinde nice başarılar elde edilmiş ve onlar milletimizin gurur kaynağımız olmuştur:

MALAZGİRT ULULAMASI

Baktı komutanlarına

Alparslan

Büyüdü gözleri:

İşte Saltuk yarı ova

İşte Afşin yarı ırmak

İşte elleri pala Aksungur

İşte gök yürekli Savtekin

İşte Aytekin boyu kavak.

Baktı komutanlarına, başbuğlarına

Alparslan

Büyüdü gözleri:

İşte Ahmet Şah deli kızıl

İşte Artuk omuzları bulutlarda

İşte Danişmend uçar çizmeli

İşte Mengüçük kargısı yalaz

İşte Sadak kurt burun

İşte at gibi köpüren Çavuldur

İşte dört çene Porsuk

İşte Tarankoğlu yel ısırmış.

Baktı komutanlarına, başbuğlarına, erlerine

Alparslan

Büyüdü gözleri

Çağın kabartmasıydı parlayan (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 17 bk. Özgürlük, Bağımsızlık).

Bayrağı altında, yurdunda özgürce yaşamak; insana mutluluk olarak yeter:

BAYRAK

Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...

Gölgede bana da, bana da yer ver!

Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar;

Yurda ay-yıldızının ışığı yeter (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 38 bk. Güven, Kanaat).

Türkler geçmişten günümüze kadar –göçebe yaşantıları nedeniyle- Orta Asya’da pek çok yeri yurt edinmiş ve çeşitli sebeplerle yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır:

DAVET

Dörtnala gelip Uzak Asya’dan

Akdeniz’e bir kısrak başı gibi uzanan

Bu memleket bizim (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2014, s. 54).

Bayrak ve vatan sevgisi her gencin kalbinde olmalıdır:

GEMİCİLER

Nihayetsiz

Mavilikler yolcusu!

Ruhumuzun kardeşidir

Güneşlerde parlayan bu yeşil su.

Bayrağımız yeşil sular ateşidir.

Biz bayrağın fedaisi sayısız Türk genciyiz.

Vatanla ilgili her konu ulvîdir, mutluluk vericidir; oradan gelen rüzgâr bile:

Ey vatandan müjdelerle bize kadar gelen rüzgâr (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 67 bk. Estetik)!

Vatani sevmek ve korumak; savaşlar sonunda başarılı olmak çeşitli mükâfatları da beraberinde getirir:

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Uruz Bey dedi ona: "Kenti korumak gerek!

Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek!

...

Dedi: "Ey Oğuz Kağan! Sen benim kağanımsın!

Babam bu kenti verdi." dedi: "Sen benim oğlumsun!"

"Sakla bu kenti bana, bunu korumak gerek!

Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 34).

...

Dedi: Bana çok altın, çok hediye sunmuşsun,

Şehrini kentini de çok iyi korumuşsun.

Kentini saklayarak iyi korudun diye

"Saklap" adını verdim, sana ad olsun diye (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 35).

4.1.37. Yardımlaşma Değeri ile İlgili Bulgular

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan yardımlaşma kavramı BTS’de “Yardımlaşmak işi.” şeklinde tanımlanmıştır. Yardım, karşılığında bir şey beklenmeden yapılır. Yardımlaşma için, kendi gücünü ve imkânını başkasının iyiliği için kullanmak, bir işin daha verimli olması için katkıda bulunmak, diyebiliriz.

Yardımlaşma; ihtiyaç sahibi olan herkese yardımda bulunma, ihtiyaçlarını karşılama eylemidir. Bu değeri benimseyen birey, çevrelerindeki olaylara ve insanlara karşı duyarlı davranışlar sergiler. Bu sebeple yardıma muhtaç kimselere maddi manevi yardım etme gereksinimi duyarlar. İnsanlar bir arada yaşadıkları için birbirlerine ihtiyaç duyar. Yardımlaşma bu ihtiyacı olumlu yönde etkiler. Çünkü bu değeri taşıyan insanlar için birine yardımda bulunmak külfet değil bir zevktir. Yardımsever insanlar herhangi bir dış zorlamayla değil tamamıyla içten gelen bir dürtü ile insanlara el uzatır; onların sıkıntılarına çare olmaktan büyük mutluluk duyar (Kumbasar, 2011, s. 181).

Yardımlaşma değeriyle ilgili, taradığımız kitaplarda; zorda kalanlara yardım etme, komşuluk ilişkilerinde yardımlaşma, çaresiz kimselere çare olma, devletin gelişmesi için yardımlaşma, maddi imkânı yeterli olmasa bile cömertliği elden bırakmama, iyiliği başa kakmama, yardımla işlerin daha kolay olması bulgularına rastlanmıştır.

Zor durumda kalanlara, elden gelen yardım esirgenmemelidir:

KEREM İLE ASLI

“Erenler, ne diye kırk öksüzle bir mağarada kalmış gibi ah u vah ediyorsunuz; atlarınız donup kaldıysa gelin götüreyim gideceğiniz yere.” deyip ikisini de tergisine aldı (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 120).

Komşuluk ilişkilerinde yardımlaşma sosyal hayatı olumlu yönde etkiler:

SEYFİ BABA

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...

Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın (9. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2014, s. 129).

Maddi imkânları yetersiz olan kimselere, imkânlar dâhilinde yardımda bulunulmalıdır:

ŞEHRİ UNUTAN ADAM

Onu kucaklamak, köşedeki kunduracıdan ona bir lastik ayakkabı, biraz ilerdeki Yahudi'den bir beyaz keten pantolon almak arzusu ile durdum. "Ne bakıyorsun, efendi, hamal mı lazım?" "Yok çocuğum." dedim. "Gel, sana bir pantolon, bir ayakkabı alayım.", demek üzereydim. Fakat gözlerini görünce vazgeçtim. Onlar bir acayip hastalığı benim sevgi dolu gözlerimde yakalamak istiyor gibi dikkatli, yakalamış kadar mustarip ve haindiler. Bununla beraber, yirmi beş kuruş çıkarıp verdim, yürüdüm. Arkamdan koşup iade etti. Yüzünü görmedim fakat elleri kararlıydı (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 13).

Yardımlaşma, işlerin daha kolay ilerlemesine vesile olur:

ANILARIN İZİNDE

Ertesi günü daha geç yola çıktığımız için geceyi, ana şoseye yarım saat kadar uzaklıkta bulunan bir köyde geçirdik. Arabayı babam ve ben nöbetleşe sürüyorduk. Fahri de bu işe karışmak istediği için dizginlerin ucunu ara sıra ona tutturuyorduk (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 75).

Bazen işler, umulduğu gibi yolunda gitmez, birey çeşitli sıkıntıların ortasında bulur kendini, uzanacak bir yardım eli arar:

BÖBREK

"Geçmiş olsun, rahatsız mısınız?", "Evet, dermanım yok... Yol da az değil... İstanbul'un sıcağı da yamanmış ha!" Kâtip biraz düşündü, önünde hızlı hızlı soluyan adamı süzdü, sonra: Size tek yataklı oda vermeliydi ama hepsi dolu. Dur bakayım, on iki numarada bir yatak boş. Yanınızda yatacak olan çok ağırbaşlı, Müslüman bir adamdır. Sabah çıktığını, geceleyin gelip yattığını bile duymazsınız. Yatak fiyatı da tabi ikramlıdır (9. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 102 bk. Şefkat).

Devletin büyüyüp gelişmesi için nüfuzlu kimselerle dayanışma halinde çalışılmalıdır:

KAYI BOYU VE OSMANLI AİLESİ

Osman Bey'in faaliyeti esnasında Anadolu'da Ahîlik ve Babailik olarak iki mühim müessesese vardı. Ahî reislerinden olup Eskişehir civarında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebalı, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı; tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebalı'nın kızı Malhun Hatun'u Gazi Osman Bey almış ve bu suretle Ahîlerin nüfuzundan istifade temin etmişti. Nitekim Şeyh Mahmud Gazi, Ahî Şemseddin ve oğlu Cendereli (Meşhur tâbiriyle Çandarlı) Kara Halil de Ahîlerden olup bunların hepsi Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 5 bk. Dayanışma).

Geçmiş devirlerde gençlerin iş gücünden yararlanıldığını metinlerden anlamaktayız:

KOŞUK

Yigitlerig işletü

Yıgaç yemiş ırgatu

Kulan keyik avlatu

Badram kılıp avnalım (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 30 bk. Dayanışma).

Maddi imkânlar kısıtlı olsa da paylaşım yapabilmek; yardımda bulunulduğu zaman ise bunu başa kakmamak insanlığın alametidir:

TUHFETÜ'L-AHYÂR Fİ'L-HİKEM VE'L-EMSÂL VE'L-EŞ'ÂR

Bukrat'a (Hipokrat) “İnsanlık nedir?” diye sormuşlar, “Yüksek mevkide iken tevazu göstermek, fakir olduğu hâlde cömertlik etmek ve başa kakmadan iyilikte bulunmaktır.” diye cevap vermiş (10. sınıf Türk Edebiyatı, 2015, s. 212 bk. Alçakgönüllülük, Cömertlik).

Makam ve mevkiden, bazen sevgili adına vazgeçilebilir:

CEMŞİD Ü HURŞİD

Tahtını, tacını bırakarak Kayser'in hizmetkârı olmaya gelmiştir (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 107).

Yardımlaşma, karşılıklı fayda sağlama adına da yapılabilir:

DEVLETİN OLUŞUMUNA DAİR

Sokrates: Biri, birine bir şey verip de ondan bir şey alırsa bunu kendisi için faydalı olduğunu düşünerek yapar, değil mi?

Adeimantos: Kesinlikle (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 158 bk. Dayanışma).

4.1.38. Yumuşak Huyluluk Değeri ile İlgili Bulgular

Yumuşak huylu kimseler; yola kolay gelen, uysal, sakin tabiatlı insanlardır. Ortama kolaylıkla uyum sağlarlar. İnatlaşmazlar ve ihtiyaçlarını zorbalıkla halletmeye çalışmazlar. Allah katında ve insanlar arasında bu değerın önemi büyüktür. Peygamberimiz bir hadisinde yumuşak huylu, samimi, ağırbaşlı ve yardımsever insanların bedeninin Cehennem ateşine haram kıldığını müjdelemiştir.

Sosyal ilişkilerde yumuşak huylu davranmak, insanlar arasındaki sevgi bağıını güçlendiren, daha ılımlı ve sakin ilişkiler kurmaya vesile olan, birlik ve beraberlik duygularını harekete geçiren bir değerdir. Amirlerin; çalışanlarına yumuşak davranması, onların işlerini severek yapmasını sağlar. Aile bireylerinin birbirine uysal davranması, yuvalarında huzur ve

sükûnet içinde yaşamalarına vesile olur; böylelikle bu ailedeki çocuklar sakin ve uysal davranmayı; öfkeden ve şiddetten uzak bir şekilde işlerini halletmeyi öğrenir. Unutmamalı ki; çocuğa en iyi örnek, davranışlarıyla rehber olan anne babadır.

İncelediğimiz kitaplarda yumuşak huyluluk değeriyle ilgili; iyi huyun ömür boyunca insana yoldaşlık etmesi, hataları hoş görme, evlenilecek kişide yumuşak huylu olma özelliği aranması, insanları niteliklerine göre ayırmama, yöneticilerin davranışlarında dikkatli olması bulgularına rastlanmıştır.

İyi huy, insana doğduğu günden öldüğü güne kadar yoldaşlık eder:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Örün süt bile kirse edgü kılık

Ölüm tutmagınca evürmez yorık

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ İLE

Ananın ak sütü ile girerse insanın özüne iyi huy,

O, ölünceye kadar yolunu şaşırmas (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 80).

Tartışma çıkabilecek olayları tatlılıkla çözerler:

KADINLAR ARASINDA

...

SAFFET HANIM: Ben de hangi birinize yetişeyim bilmem. Git daktiloluk et, ırgat gibi çalış, sonra birtakım nankörlere yedir. Şu Kevser olacak karı da babamın fincanını kırmış. Bilmiyoruz ya, kırdım diyor. Eli kırılacak!

ZÜLFİYE HANIM: Ah pek üzıldüm! Pek üzıldüm! Pek de hatıraydı. Yapıştırılmaz mı acaba? Vah, vah, vah!..

ANNE: Kırıklarını bulursan yapıştırmamazlık etme.

ZÜLFİYE HANIM: Kırıklarını yemedi ya Kevser! Hem ne yapalım canım, insanlar ölüyor. Sağlık olsun (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 110 bk. Duyarlılık, Samimiyet).

Biriyle yuva kurmadan önce hangi hasletleri taşıdığını araştırmak önemlidir:

CİMRİ

...

HARPAGON: Biraz sabredin. Telaşlanmayın. Ben size neyin gerektiğini biliyorum, ne yapmak istediğinizi öğrenince hiç şikâyet etmeyeceksiniz. Hele bir başlayalım söze: Söyleyin bana, yakınlarda oturan Mariane diye bir kız var, onu gördünüz mü?

CLEANTE: Evet baba.

HARPAGON: Ya sen?

ELİSE: Adını duymuştum.

HARPAGON: Bu kızı nasıl buluyorsun oğlum?

CLEANTE: Çok güzel bir kız.

HARPAGON: Yüzü nasıl sence?

CLEANTE: Oldukça zarif ve zeki ifadeli bir yüzü var.

HARPAGON: Ya hâli tavrı?

CLEANTE: Kibarlık, incelik akıyor üstünden.

HARPAGON: Böyle bir kız üzerinde durulmaya değmez mi?

CLEANTE: Evet, babacığım.

HARPAGON: Uygun bir gelin olur değil mi?

CLEANTE: Fazlasıyla uygun.

HARPAGON: İyi bir ev kadını olacağa benzer, değil mi?

CLEANTE: Ona ne şüphe.

HARPAGON: Kocasını hoşnut edebilir değil mi?

CLEANTE: Muhakkak.

HARPAGON: Yalnız ufak bir pürüz var: Düşündüğümüz kadar zengin olmayabilir.

CLEANTE: Ah, babacığım. İnsan dürüst, namuslu biriyle evlendikten sonra paranın lafı mı olur?

HARPAGON: Olmaz elbette, olur mu hiç? Kaldı ki yeterince zengin değilse bu açığı bir başka yönden kapamaya çalışırsın.

CLEANTE: Elbette, olabilir.

HARPAGON: Sonunda benimle hemfikir olduğuna çok sevindim. Bu kız terbiyesi ve uysallığıyla kalbimi kazandı. Kararımı verdim: Eğer biraz parası varsa onunla evleneceğim (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 113 bk. Saygı, Samimiyet, Alçak Gönüllülük, Namuslu olmak).

Güzel huy, insana sosyal hayatında da manevi dünyasında da fayda sağlar:

KUTADGU BİLİĞ'DEN

Sonra hayâ sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık olan Osman idi.

O bütün malını ve kendisini feda etti, Peygamber de ona iki kızını verdi (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 70 bk. Cömertlik, Paylaşımca Olma).

Allah'ın rızası yumuşak huydadır:

Bülbülün aşkıdır dalda öttüğü,

Çobanın sütedir koyun güttüğü,

Toprağın Hâbil'i kabul ettiği,

Şüphesiz yüzünün yum(u)şaklığından (10. sınıf Türk Edebiyatı Kitabı, 2015, s. 165).

İnsanları ayırmama, insanı insan olarak kabul etme, hatalarıyla yargılamama örneği:

RUBAİ

Gel, gel, ne olursan ol yine gel,

İster kâfir, ister Mecusi, ister putperest ol yine gel,

Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir,

Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da gel (10. sınıf Dil ve Anlatım, 2015, s. 33 bk. Hoşgörü, Sevgi, Saygı, Alçakgönüllülük, Kardeşlik, Misafirperverlik, Samimiyet, Adil Olma).

Yöneticiler halktan farklı olmak zorundadır. Edebalı'nın öğütlerine göre öfke, küsme, acizlik gibi huylar yönetenlerde bulunmamalıdır. Bunların yerini yumuşak huy ve adalet gibi olumlu huylar almalıdır:

ŞEYH EDEBALI'NIN VASIYETİ

Ey oğul, artık beysin!

Bundan sonra

Öfke bize, uysallık sana;

Güceniklik bize, gönül almak sana;

Suçlamak bize, katlanmak sana;

Acizlik bize, hoş görmek sana;

Anlaşmazlıklar bize, adalet sana;

Haksızlık bize, bağışlamak sana...

...

Öfken ve nefsin bir olup aklını yener.

Daima sabırlı, sebatlı ve

İradene sahip olasin (10. sınıf Dil ve Anlatım Kitabı, 2015, s. 113 bk. Sabır).

4.2. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarına Ait Yorumlar

Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım dersleri, değer barındıran bir derstir. Değerler, öğrenciye doğrudan verilmeyip metinler yoluyla benimsetilmeye çalışılmaktadır. Örnek metin parçalarıyla hedef değer tanıtılır ve o değerın davranışa zamanla dönmesi beklenir. Değer aktarımı Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım derslerinde metin kanalıyla yapıldığı için, bu metinlerde estetik kaygı da gözetilir; bu boyutuyla öğrenciye estetik anlayış ve edebî zevk kazandırılmış olur. Değer öğretimi ders kitaplarının yanı sıra, ders içi ve dışı etkinliklerle de desteklenir.

Çalışmamızın bu bölümünde, ders kitaplarında işlenen değerlerin metinlere hangi davranış kalıplarıyla yansıtıldığı ele alınmıştır.

İncelediğimiz kitaplarda adil olma değerine toplam yirmi dokuz yerde rastlanmıştır. Metinlerde; yönetimin halka adil davranması, adaletin önemini kavrama, adaletin önünde sonunda yerini bulması, adam kayırmama, hakkın yerini bulacağını bilerek buna uygun davranma, yöneticilerin adil davranması, haksız kazanç elde etmekten çekinme, esaret altında yaşamamanın adalete uygun bir durum olmadığı, hakkın her durumunda aranması gerektiği, adaletin sağlanması için kanunlara başvurulması gerektiği, paylaşım işlerinin adil şekilde yapılması gerektiği, suçu kanıtlanana kadar kimsenin suçlu olarak addedilemeyeceği bulguları saptanmıştır.

Aile kurumuna önem verme değerine toplam kırk üç yerde dikkat çekilmiştir. İncelenen metinlerde; aile bireylerine önem verme, aile geçimine katkıda bulunma, dayanışma içinde olma, aile bireylerini sevmek, birliği koruma, her koşulda beraber olma, aile büyüklerine hürmet gösterme, aile bireylerine önem verme, aile geçimine katkıda bulunma, dayanışma içinde olma, bir arada yaşama, evlenme ve yuva kurma, aile bireylerini sevmek, birliği koruma, her koşulda beraber olma, aile büyüklerine hürmet gösterme bulgularına rastlanmıştır.

Alçakgönüllülük değeri toplam yirmi üç yerde saptanmış olup metinlerde; kimseye karşı kibirli davranmama, insanlara karşı alçakgönüllü olma, kendini kimseden üstün görmeme, kalp kırıcı hareketlerden kaçınma, nezaketi ve hoşgörüyü elden bırakmama, dikkat çekici davranışlardan kaçınma, orta hâlli bir yaşam sürme, insanlara karşı kin ve nefret tutmama, her zaman yumuşak olma, insanlara karşı nazik davranma davranışlarıyla karşımıza çıkmıştır.

Bağımsızlık değeri toplam elli dokuz yerde tespit edilmiş; metinlerde kendi bayrağı altında yaşama, dinini özgürce yaşama, bağımsızlık amacıyla birlikte olma, düşmana karşı mücadele etme, bağımsızlığa kavuşmaktan ümidini kesmeme, esareti reddetme, köle-efendi ilişkisini reddetme, bayrağın özgürce dalgalanmasını isteme davranışlarıyla somutlaştırılmıştır.

Barış değeri üzerinde yirmi beş yerde durulmuş; barışı teklif etme, kin tutmama, münakaşaya girmeme, arkadaşlarla iyi geçinme, tüm dünyada barışın olmasını isteme,

gönül alma, savaş karşıtı olma, barış yolunda yapılan çalışmaları destekleme, barıştan yana olma, barışın birleştiriciliğine inanma davranışlarıyla metinlere yansıtılmıştır.

Bilimsellik değeri metinlerde yüz on dokuz kez belirtilmiş ve bilgi kaynağıyla bilgiyi sunma, edebiyat ve diğer bilimlere ilişkilendirme, bilimsel metinlerin edebî metinlerden farkını gösterme, bilimsel verileri kullanma, bilimsel bilgiyi günlük yaşama aktarma, dili düzgün kullanmanın gerekliliğini savunma şeklinde metinlerde yer almıştır.

Cömertlik değeri üzerinde taradığımız kitaplarda toplam yirmi kez durulmuş ve hastalara, yaşlılara, kimsesizlere, yoksullara ve yardıma muhtaçlara maddi yönden yardım etme; elden gelen yardımı esirgememe; yardım isteğine cevap verme; maddî ve manevî yardımdan kaçınmama; komşuluk ilişkilerinde yardımlaşmaya ve dayanışmaya önem verme; yöneticilerin halka cömert davranması şekliyle metinlerde somutlaştırılmıştır.

Çalışkanlık değeri toplam otuz sekiz yerde karşımıza çıkmış: çalışmayı sevme, azimli olma, çalışmayı tercih etme, çalışmaktan yılmama, çalışarak geçimini sağlama, emeğe saygı duyma, başarı için azmetme, çalışkanlık ve dürüstlikle mesleğini yapma, alın teriyle çalışmanın kutsallığını vurgulama davranışlarıyla metinlerde yer almıştır.

Dayanışma değerine, toplam kırk iki yerde; bir amaç doğrultusunda birlik olma, aile fertlerinin dayanışma içinde olması, işbirliği yapma, sosyal yaşamda yardımlaşma, birbirinin işini kolaylaştırma, başkasının işlerini kolaylaştırmaya çalışma davranışlarıyla rastlanmıştır.

Doğruluk değeri toplam otuz beş yerde tespit edilmiştir. Taranan kitaplarda; doğru davranmamanın olumsuz sonuçlarını, yalanı hile olarak görme, doğru yoldan ayrılmama, insanların isminin kötüye karışmasına razı olmaması, dürüstlüğü üstün tutma, sevgiliye karşı dürüst davranmaya dikkat etme, geçimini sağlamada doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, adam kayırmama bulguları saptanmıştır.

Duyarlılık toplam yüz elli sekiz yerde; geleneklere karşı duyarlı olma, sanata karşı duyarlı olma, dostuna karşı duyarlılık, toplum kurallarına uyma, dili düzgün kullanmaya dikkat etme, sanatı gereken yere taşımaya gayret etme, geleneklerin kaybedildiğini dile getirme, millî edebiyatın üstünlüğünü ispatlamaya çalışma bulgularıyla tespit edilmiştir.

Dürüstlük değeri toplam yirmi üç yerde; yalanı hile olarak görme, doğru yoldan ayrılmama, dürüstlüğü her şeyden üstün tutma, yalan söylemeyi bilmeme, dürüst bir hayat sürme gayesinde olma, sevgiliye karşı dürüst davranmaya dikkat etme, geçimini sağlamada

doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, borcuna sadık kalma davranışlarıyla karşımıza çıkmıştır.

Emanete riayet etme değerine 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabında hiç rastlanmamıştır. Toplamda dört kez saptanan bu değer; dürüst kimselere güvenileceğini bilme, ihanet etmeme, doğru yoldan ayrılmama, mesleğini dürüstçe yapma, dürüst bir hayat sürme gayesinde olma, geçimini sağlamada doğruluk ve dürüstlüğe önem verme, verilen söze bağlılık gösterme, ahde vefa gösterme davranışlarıyla dikkat çekmektedir.

Estetik değeri toplam üç yüz yirmi yerde şu şekilde karşımıza çıkmıştır: duyguları estetik şekilde anlatma, yaşanan çevrenin, tabiatın güzelliklerini betimlerken estetik şekilde tasvir etme, sevgilinin güzelliğinden etkilenip âşık olma, güzele gönül verme, tabiatı bir sanat eseri olarak görme, mimarîdeki estetiği görme, mimariye hayran kalma, şiirlerden haz alma, şehrin ve ülkenin güzelliklerinden bahsetme. Divan şiiri ve halk şiirinde estetik, benzetmelere dayanır: lâl dudak, gonca dudak, gül yanak, inci diş, hilal kaş, tatlı dil, servi boy, badem göz, ince bel vb.

Estetik duyarlılık değeri toplam seksen iki yerde dili düzgün kullanmaya dikkat etme, sanatı gereken yere taşımaya gayret etme, millî edebiyatın üstünlüğünü ispatlamaya çalışma, sanata ve edebiyata duyulan ilgi, tabiata sanatsal bakış açısıyla bakmak, müzik ve şiir dallarına duyulan ilgi, bilimi sanatla harmanlama bulgularıyla saptanmıştır.

Fedakârlık değeri, toplam doksan yedi kez incelediğimiz metinlerde tespit edilmiştir ve canını sevdikleri uğruna feda etme, vatanı uğruna şehit olma, sevdiklerini canı pahasına koruma, aile fertlerinin iyiliği için kendinden ödün verme, birbirinin işini kolaylaştırma, başkasının işlerini kolaylaştırmaya çalışma, kendi hayatından başkası için ödün verme, kendi hayatı kadar başkasının hayatını da düşünme davranışlarıyla metinlere yansıtılmıştır.

Güven değeri toplam yirmi bir kez; kendisinden şüphe duyulmayan bir insan olma, güvenilir olarak bilinme, her koşulda Allah'a sığınılacağını ve güvenileceğini bilme, vatanında güvenle yaşama, yaşanan yerin emniyetli ve güvenli bir yer olması, emniyet içinde yaşama şekliyle metinlerde yer almıştır.

Güvenilir olma değeri toplam on iki kez; borcuna sadık kalma, korkulardan emin olma, kendisinden şüphe duyulmayan bir insan olma, güvenilir olarak bilinme davranışlarıyla metinlere yansıtılmıştır.

Hakikat sevgisi değeri toplam yüz otuz iki yerde, Allah'ı sevme, dünyanın boş ve geçici olduğunun bilincinde olma, baki dünyayı fani dünyaya yeğleme, ilahi öğütlere canla başla sarılma, dinî kaideleri ön planda tutup insanları bu kaidelere uyması için uyarma şekliyle karşımıza çıkmıştır.

Hoşgörü değerine 10. sınıf Türk Edebiyatı kitabında hiç rastlanmamıştır. Diğer kitaplarda toplam on dört kez cahillerin davranışlarına öfkelenmeme, hakkını helal etme, kadere razı olma, kusurları bağışlama, affedici olma, sabırlı, sevgili dolu ve hoşgörülü olma davranışlarıyla dikkati çekmiştir.

Kanaat değerine 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabında hiç rastlanmazken diğer kitaplarda toplam yirmi sekiz kez derdinden şikâyet etmeme, hastalıklara sabır gösterme, sabrı tavsiye etme, Allah'tan gelen her şeye sabretme, uzun mücadelelerin sabırla kazanıldığını bilme, elde olanla yetinme, fazlada gözün olmaması, azla yetinmeyi bilme bulgularıyla saptanmıştır.

Kardeşlik değerine toplam on yedi yerde dostluk sevgisi, kardeşçe yaşamak, aile fertlerinin birbiri için yaptığı fedakârlıklar, dostluk duygusunu kardeşmişçesine yaşamak davranışlarıyla dikkat çekilmiştir.

Misafirperverlik değerine toplam on yedi yerde; misafirin uğur getirdiği, misafiri gereğince ağırlamaya özen gösterme, tanıdık tanımadık herkese misafirperver davranma, darda kalan kimselere evini açma, misafiri sevme, misafirine samimiyet gösterme, misafiri hoş karşılama, misafirine nazik davranma, misafire ikramda bulunma davranışlarıyla rastlanmıştır.

Namuslu olma değerine toplam on dokuz yerde; savaşta mertçe savaşp meydanı terk etmeme, helal rızık için çalışma, alışverişte dürüst davranma, namusunu koruma, doğru yoldan ayrılmama, namuslu insanların isminin kötüye karışmasına razı olmama davranışlarıyla yer verilmiştir.

Ölçülülük değeri toplam elli kez; kendini bilmek, duygularda ölçülü olmak, sosyal ilişkilerde ölçü yolunu tutmak, tamahkâr olmamak, karşısındakine saygıyla davranmak şekliyle saptanmıştır.

Özgürlük değeri metinlere toplam elli yedi defa; bağımsız milletlerin vatanlarında özgürce yaşaması, özgürlük için savaşma, özgürlüğünü kaybetmemek için uğraşma, hem beden

hem de ruhen özgürlüğün önemini kavrama, esaretten kurtulma, esaretten kurtularak özgürlüğüne kavuşma davranışlarıyla metinlere yansıtılmıştır.

Paylaşımçı olma değerine 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabında hiç rastlanmamakla birlikte diğer kitaplarda on beş kez rastlanmıştır. Bulgular şu yöndedir: yiyeceğini paylaşma, yardıma muhtaçlara yardım etme, bilgisini ve tecrübesini paylaşma, milletin menfaati için alacağını istememe.

Sabır değeri toplam elli iki kez; dertlere dayanma, sevgiliden gördüğü cefaya dayanma, hastalıklara sabretme, sabırla bilgiyi arama, fikrinde sebat etme, derdinden şikâyet etmeme, sabrı tavsiye etme davranışlarıyla metinlerde tespit edilmiştir.

Sağlıklı olmaya önem verme değeri yirmi dokuz kez metinlerde saptanmış olup; sağlığa önem verme, sağlığına dikkat etme, hastalıktan kurtulmak için çabalama, hastalanmamak için dinlenme, tedavi için ilaç kullanma, beden ve ruh sağlığına da önem verme, en önemli hazinenin sağlık olduğunu bilme, binek hayvanlarının sağlığına dikkat etme davranışlarıyla örneklendirilmiştir.

Samimiyet değerinin üzerinde, metinlerde toplam kırk altı kez durulmuş; bayrağa karşı sevgi, yaşanan çevreye duyulan muhabbet, ilişkilerde alttan alma, sevdiği insanlar gibi yaşama, Allah'a ve dostlarına muhabbet besleme, içi dışı bir olmak, şefkat, duyarlılık şeklinde metinlere yansıtılmıştır.

Saygı değeri toplam doksan beş yerde tespit edilmiş: kendisi gibi olmayanlara saygı duyma, verilen emeğe saygı duyma, dostluk ilişkilerinde saygı, izin alma, kadına saygı duyma davranışlarıyla metinlerde yer almıştır.

Sevgi değeri toplam iki yüz kırk iki yerde şu davranışlar ile metinlerde yer verilmiştir: Allah'ı sevme, peygamberi sevme, Hak âşığı olma, aile bireylerini sevme, sevgiliyi sevme, sevdiğini üzmekten korkma, sevgilinin güzelliğinden bahsetme, sevdiklerini koruma, sevdiklerini kıskanma, sevdikleriyle beraber olmayı isteme, sıldan ayrı düşmekten korkma, sevgiliden gelen cefayı lütuf gibi görme, bayrağını sevme, vatanını sevme, memleketini sevme, milletini sevme, doğayı sevme, hayvanları sevme, sanatı sevme, kendini sevme, hayatı sevme, mesleğini sevme, sevilen biri olma, eşlerin birbirine muhabbet duyması, sevgisini ifade etmekten çekinmeme sevginin insanda uyandırdığı izlenimler, hastaya duyulan şefkat, sevginin birleştiriciliği, âşık olma, sevgide ölçülü davranma.

Sorumluluk değeri toplam doksan dokuz kez metinlerde saptanmıştır. Sorumluluklarını bilme, sorumluluklarına sadık olma, Türk dilinin asıl değerine kavuşması için özveriyle çalışma, kimse farkında olmasa bile sorumluluklarından vazgeçmeme, ülke geleceği için özveriyle çalışma, çocuk yetiştirme işinde ebeveynin sorumlu ve bilinçli olması gerektiği davranışlarıyla sorumluluk değeri somutlaştırılmıştır.

Sözünde durma değerine 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabında hiç rastlanmamıştır. Taranan diğer kitaplarda toplam on iki yerde saptanan bu değer; sözüne sadık kalma, söz verme, sözünü zamanında gerçekleştirmek için çabalama, ahde vefa gösterme, sözünde durma davranışlarıyla belirtilmiştir.

Temizlik değerine 10. sınıf Dil ve Anlatım kitabında hiç rastlanmamıştır. İncelediğimiz diğer kitaplarda bu değer ile ilgili şu bulgulara rastlanmıştır: çeşitli aletlerle temizliğin kolay olduğu, ev içi hijyene dikkat edildiği, yiyeceklerde temizliğe özen gösterilmesi, tarikata girmenin kurallarından birinin temizlik olması, Allah'ın rızasının temizlikle birlikte olması

Vatanseverlik değeri toplam seksen beş yerde; vatani korumak için savaştan kaçınmama, erlerin kahramanlıklarıyla gurur duyma, bayrağın gölgesinde huzurla yaşama, memleketine sahip çıkma, vatan ve bayrağı için fedakârlıktan kaçmama, savaş anında birliğin verdiği güç davranışlarıyla örneklendirilmiştir.

Yardımlaşma değerine toplam kırk dokuz yerde rastlanmıştır. Yardımlaşma değeri metinlere şu örneklerle yansımıştır: zorda kalanlara yardım etme, komşuluk ilişkilerinde yardımlaşma, çaresiz kimselere çare olma, devletin gelişmesi için yardımlaşma, maddi imkânı yeterli olmasa bile cömertliği elden bırakmama, iyiliği başa kakmama, yardımla işlerin daha kolay olması.

Yumuşak huyluluk değerine, 9. sınıf Türk Edebiyatı kitabında hiç rastlanmamıştır. Diğer kitaplarda toplam on bir yerde; iyi huyun ömür boyunca insana yoldaşlık etmesi, hataları hoş görme, evlenilecek kişide yumuşak huylu olma özelliği aranması, insanları niteliklerine göre ayırmama, yöneticilerin davranışlarında dikkatli olması örnekleriyle bu değer tespit edilmiştir.

4.3. 9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İşlenen Değerlerin Frekans ve Yüzdelere Ait Tablolar

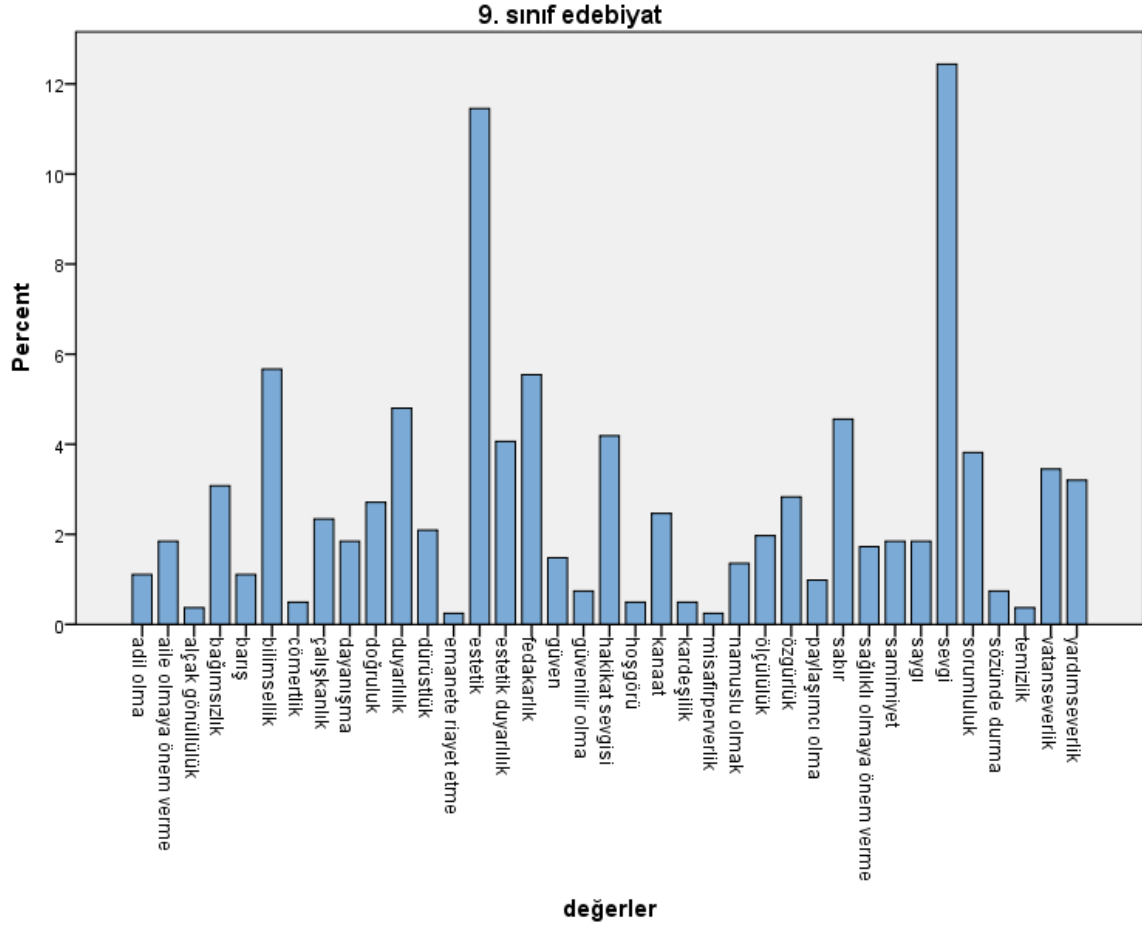
Tablo 5

9 ve 10. Sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İşlenen Değerlerin Frekans ve Yüzdeleri

	9. sınıf Edebiyat		9. sınıf Dil		10. sınıf Edebiyat		10. sınıf Dil		Değerler	
Değerler	f	%	f	%	f	%	f	%	Top.	%
Adil olma	9	1,1	3	,8	5	0,9	15	2,9	32	1,4
Aile kurumuna önem verme	15	1,8	4	1,1	8	1,5	8	1,6	35	1,6
Alçak gönüllülük	3	0,4	5	1,4	8	1,5	7	1,3	23	1,0
Bağımsızlık	25	3,1	11	3,1	10	1,9	13	2,5	59	2,7
Barış	9	1,1	5	1,4	5	0,9	6	1,2	25	1,1
Bilimsellik	46	5,7	29	8,2	12	2,2	32	6,3	119	5,4
Cömertlik	4	0,5	1	0,3	13	2,4	2	0,4	20	0,9
Çalışkanlık	19	2,3	4	1,1	8	1,5	7	1,4	38	1,7
Dayanışma	15	1,8	5	1,4	9	1,7	13	2,5	42	1,9
Doğruluk	22	2,7	3	0,8	5	0,9	5	1	35	1,6
Duyarlılık	39	4,8	38	10,	23	4,3	58	11,	158	7,1
Dürüstlük	17	2,1	3	0,8	2	0,4	1	0,2	23	1,0
Emanete riayet etme	2	0,2	0	0	1	0,2	1	0,2	4	0,2
Estetik	93	11,	52	14,	83	15,	87	17	315	14,
Estetik duyarlılık	33	4,1	28	7,9	8	1,5	13	2,5	82	3,7
Fedakârlık	45	5,5	9	2,5	23	4,3	20	3,9	97	4,4
Güven	12	1,5	2	,6	7	1,3	4	0,8	25	1,1
Güvenilir olma	6	,7	2	,6	2	0,4	2	0,4	12	0,5
Hakikat sevgisi	34	4,2	10	2,8	73	13,	14	2,7	131	5,9
Hoşgörü	4	,5	1	,3	0	0	9	1,8	14	0,6
Kanaat	20	2,5	0	0	6	1,1	2	,4	28	1,3

Kardeşlik	4	,5	4	1,1	2	,4	7	1,4	17	0,8
Misafirperverlik	2	,2	1	,3	8	1,5	6	1,2	17	0,8
Namuslu olmak	11	1,4	1	,3	2	,4	5	1,0	19	0,9
Ölçölölük	16	2,0	3	,8	20	3,7	11	2,2	50	2,3
Özgürlük	23	2,8	10	2,8	8	1,5	16	3,1	57	2,6
Paylaşımıcı olma	8	1,0	0	0	5	,9	2	,4	15	0,7
Sabır	37	4,6	2	,6	9	1,7	4	,8	52	2,3
Sağlıklı olmaya önem verme	14	1,7	2	,6	5	,9	8	1,6	29	1,3
Samimiyet	15	1,8	10	2,8	10	1,9	11	2,2	46	2,1
Saygı	15	1,8	17	4,8	30	5,6	33	6,5	95	4,3
Sevgi	10	12,	32	9,1	91	16,	18	3,5	242	10,
Sorumluluk	31	3,8	25	7,1	7	1,3	36	7,0	99	4,5
Sözünde durma	6	,7	0	0	3	,6	3	,6	12	0,5
Temizlik	3	,4	4	1,1	3	,6	0	0	10	0,5
Vatanseverlik	28	3,4	14	4,0	14	2,6	29	5,7	85	3,8
Yardımlaşma	26	3,2	9	2,5	8	1,5	6	1,2	49	2,2
Yumuşak huyluluk	0	0	4	1,1	3	,6	4	,8	11	0,5
Toplam	81	100	35	100	539	100	51	100	2222	100

9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1. 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı

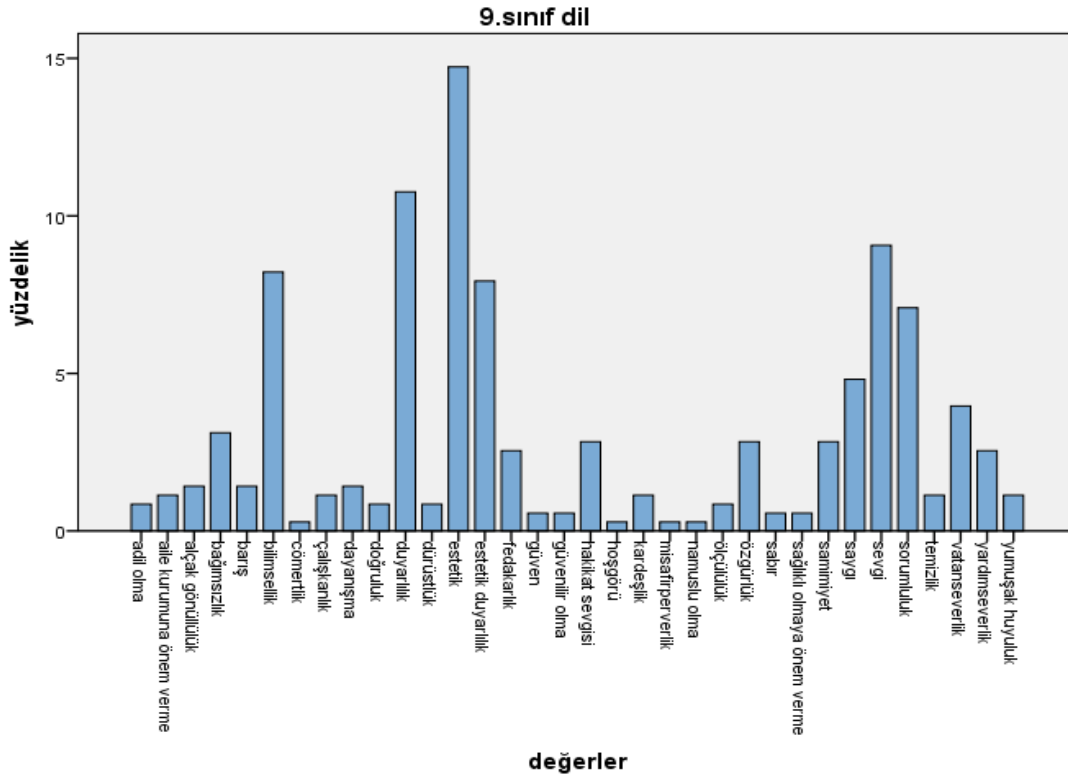
9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin yüzde oranları şu şekildedir: adil olma %1,1; aile kurumuna önem verme %1,8; alçak gönüllü olma %0,4; bağımsızlık %3,1; barış %1,1; bilimsellik %5,7; cömertlik %0,5; çalışkanlık %2,3; dayanışma %1,8; doğruluk %2,7; duyarlılık %4,8; dürüstlük %2,1; emanete riayet etme %0,2; estetik %11,5; estetik duyarlılık %4,1; fedakârlık %5,5; güven %1,5; güvenilir olma %0,7; hakikat sevgisi %4,2; hoşgörü %0,5; kanaat %2,5; kardeşlik %0,5; misafirperverlik %0,2; namuslu olmak %1,4; ölçülülük %2; özgürlük %2,8; paylaşımcı olma %1; sabır %4,6; sağlıklı olmaya önem verme %1,7; samimiyet %1,8; saygı %1,8; sevgi %12,4; sorumluluk %3,8; sözünde durma %0,7; temizlik %0,4; vatanseverlik %3,4; yardımlaşma %3,2; yumuşak huyluluk %0.

Kitapta en çok rastlanan değer 101 yerde tespit edilen, %12,4 oranıyla sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla 98 tespitle, %11,5 oranıyla estetik değeri; 46 tespitle, %5,7

oraniyla bilimsellik değeri; 45 tespitle, %5,5 oraniyla fedakârlık değeri; 39 tespitle, %4,8 oraniyla duyarlılık değeri; 37 tespitle, %4,6 oraniyla sabır değeri takip etmiştir.

En az yer verilen değerler, 2 yerde tespit edilen, %0,2 oraniyla emanete riayet etme ve misafirperverlik değeridir. Bu iki değeri 3 yerde tespit edilen, %0,4 oraniyla temizlik değeri takip eder. Yumuşak huyluluk değerine bu kitapta hiç yer verilmemiştir.

9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı Grafik 2’de verilmiştir.

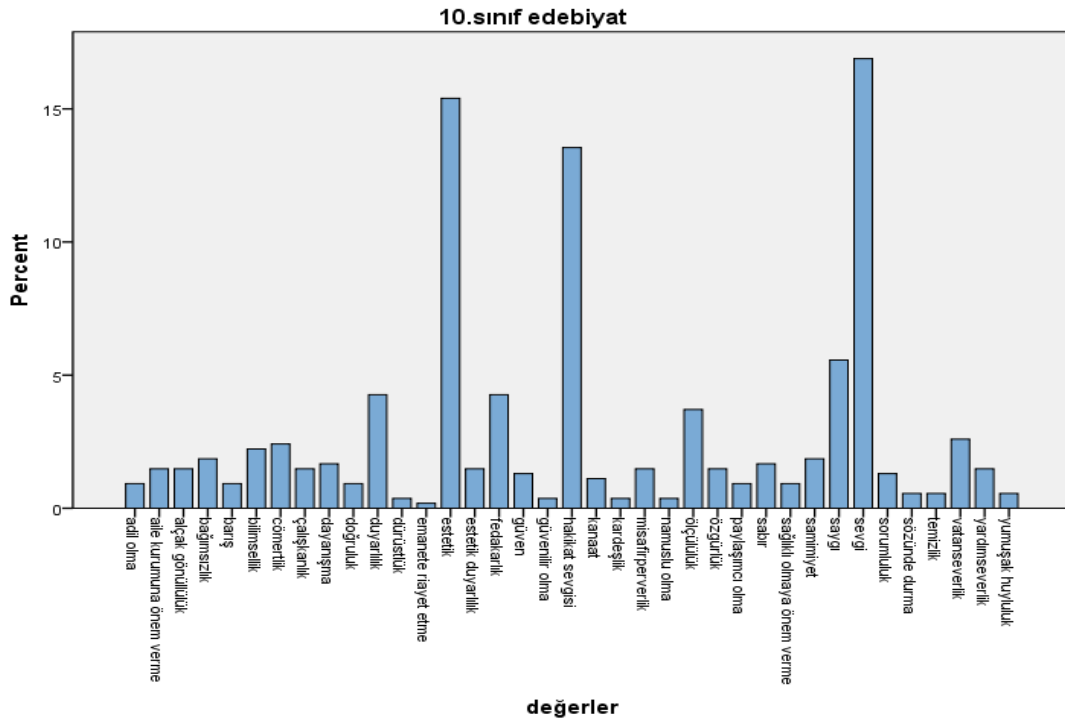
Grafik 2. 9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı

9. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin yüzde oranları şu şekildedir: adil olma %0,8; aile kurumuna önem verme %1,1; alçak gönüllü olma %1,4; bağımsızlık %3,1; barış %1,4; bilimsellik %8,2; cömertlik %0,3; çalışkanlık %1,1; dayanışma 1,4; doğruluk %0,8; duyarlılık %10,8; dürüstlük %0,8; emanete riayet etme %0; estetik %14,7; estetik duyarlılık %7,9; fedakârlık %2,5; güven %0,6; güvenilir olma %0,6; hakikat sevgisi %2,8; hoşgörü %0,3; kanaat %0; kardeşlik %1,1; misafirperverlik %0,3; namuslu olmak %0,3; ölçülülük %0,8; özgürlük %2,8; paylaşımcı olma %0; sabır %0,6; sağlıklı olmaya önem verme %0,6; samimiyet %2,8; saygı %4,8; sevgi %9,1; sorumluluk %7,1; sözünde durma %0; temizlik %1,1; vatanseverlik %4,0; yardımlaşma %2,5; yumuşak huy %1,1.

Kitapta en çok yer verilen değer; 52 yerde tespit edilen %14,7 oranıyla estetik değeridir. Estetik değerini 38 tespit ve %10,8 oranıyla duyarlılık değeri; 32 tespit ve %9,1 oranıyla sevgi değeri; 29 tespit ve %8,2 oranıyla bilimsellik değeri; 28 tespit ve %7,9 oranıyla estetik duyarlılık değeri; 25 tespit ve %7,1 oranıyla sorumluluk değeri takip etmiştir.

Kitapta en az yer alan değerler; 1 yerde tespit ve %0,3 oranıyla cömertlik, hoşgörü, misafirperverlik ve namuslu olma değerleridir. Bu değerleri 2 yerde tespit ve %0,6 oranıyla güvenilir olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme değerleri takip etmiştir. Emanete riayet etme, kanaat, paylaşımcı olma ve sözünde durma değerine hiç rastlanmamıştır.

10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı Grafik 3'te verilmiştir.

Grafik 3. 10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı

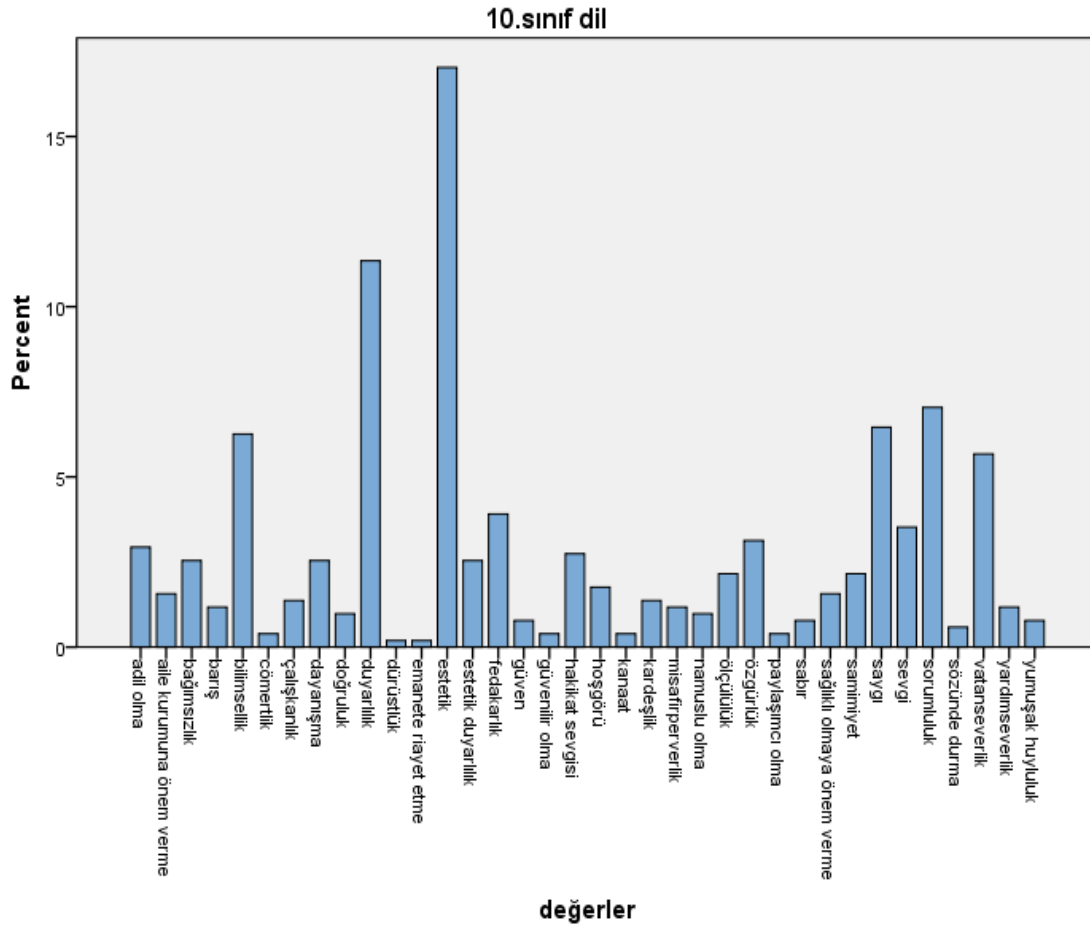
10. sınıf Türk Edebiyatı ders kitabında işlenen değerlerin yüzde oranları şu şekildedir: adil olma %0,9; aile kurumuna önem verme %1,5; alçak gönüllü olma %1,5; bağımsızlık %1,9; barış %0,9; bilimsellik %2,2; cömertlik %2,4; çalışkanlık %1,5; dayanışma değeri 1,7; doğruluk %0,9; duyarlılık %4,3; dürüstlük %4,8; emanete riayet etme %0,2; estetik %15,4; estetik duyarlılık %1,5; fedakârlık %4,3; güven %1,3; güvenilir olma %0,4; hakikat sevgisi %13,5; hoşgörü %0; kanaat %1,1; kardeşlik %0,4; misafirperverlik %1,5; namuslu olma %0,4; ölçülülük %3,7; özgürlük %1,5; paylaşımcı olma %0,9; sabır %1,7; sağlıklı olmaya

önem verme %0,9; samimiyet %1,9; saygı %5,6; sevgi %16,9; sorumluluk %1,3; sözünde durma %0,6; temizlik %0,6; vatanseverlik %2,6; yardımlaşma %1,5; yumuşak huy %0,6.

Kitapta en çok rastlanan değer 91 yerde tespit edilme ve %16,9 oranıyla sevgi değeri olmuştur. Sevgi değerini sırasıyla 83 yerde tespit ve %15,4 oranıyla estetik; 74 yerde tespit ve %13,5 oranıyla hakikat sevgisi; 30 yerde tespit ve %5,6 oranıyla saygı; 23 yerde tespit ve %4,3 oranıyla duyarlılık ve fedakârlık değeri izlemiştir.

Kitapta en az yer alan değer; 1 yerde tespit edilme ve %0,2 oranıyla emanete riayet etme değeri olmuştur. Emanete riayet etme değerini sırasıyla 2 yerde tespit edilme ve %0,4 oranıyla dürüstlük, güvenilir olma, kardeşlik değeri izlemiştir. Hoşgörü değerine bu kitapta hiç rastlanmamıştır.

10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4. 10. sınıf dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin ayrıntılı dağılımı

10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitabında işlenen değerlerin yüzde oranları şu şekildedir: adil olma %2,9; aile kurumuna önem verme %1,6; alçak gönüllü olma %1,3; bağımsızlık %2,5; barış %1,2; bilimsellik %6,3; cömertlik %0,4; çalışkanlık %1,4; dayanışma 2,5; doğruluk %1,0; duyarlılık %11,4; dürüstlük %0,2; emanete riayet etme %0,2; estetik %17,0; estetik duyarlılık %2,5; fedakârlık %3,9; güven %0,8; güvenilir olma %0,4; hakikat sevgisi %13,5; hoşgörü %0; kanaat %1,1; kardeşlik %0,4; misafirperverlik %1,2; namuslu olmak %1,0; ölçülülük %2,2; özgürlük %3,1; paylaşımcı olma %0,4; sabır %0,8; sağlıklı olmaya önem verme %1,6; samimiyet %2,2; saygı %6,5; sevgi %3,5; sorumluluk %7,0; sözünde durma %0,6; temizlik %0; vatanseverlik %5,7; yardımlaşma %1,2; yumuşak huyluluk %0,8.

Kitapta en çok rastlanan değer 87 yerde tespit edilme ve %17 oranıyla estetik değeri olmuştur. Estetik değerini sırasıyla 58 yerde tespit ve %11,4 oranıyla duyarlılık; 36 yerde tespit ve %7 oranıyla sorumluluk; 33 yerde tespit ve %6,5 oranıyla saygı; 32 yerde tespit ve %6,3 oranıyla bilimsellik; 29 yerde tespit ve %5,7 oranıyla vatanseverlik değeri takip etmiştir.

Kitapta en az yer verilen değer; 1 yerde tespit edilen ve %0,2 oranıyla dürüstlük ve emanete riayet etme değeridir. Bu değeri sırasıyla 2 yerde tespit edilen ve %0,4 oranıyla cömertlik, güvenilir olma, kanaat, paylaşımcı olma değerleri takip etmiştir. Temizlik değerine hiç yer verilmemiştir.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal bir varlık olan insanın, toplumsallaşmaya ihtiyacı vardır. Bu süreçte, bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul gören davranış örüntülerini benimsemesi, kendisine verilen rollere uygun davranması gerekir. Bireyin bu özelliklere sahip olabilmesi için, toplumun mevcut değerlerinin bireye eğitim yoluyla benimsetilmesi ve davranışlarının bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekir. Bu durum, toplumun devamlılığı için de kaçınılmazdır. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için, toplumun ortak hissiyatını yansıtan dilin, etkin şekilde kullanılması bir zorunluluktur. Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersinde; Türk dilinin inceliklerini öğrenirken aynı zamanda kültürü ile de tanışan öğrencinin, değerleri öğrenmesi ve benimsemesi değer eğitimi açısından büyük önem arz etmektedir.

Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersinde değerler, öğrencinin karşısına doğrudan çıkarılmayıp edebî metinler aracılığıyla öğrencilere sunulmaktadır. Metnin yorumundan ve verdiği mesajdan hareketle ortaya çıkarılan değerlerin, öğrenciye benimsetilmesinin daha etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamızda, 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım kitaplarındaki metin ve metin parçalarını incelenerek bu metinlerde hangi değerlere ne sıklıkla yer verildiği, bu metin ve metin parçalarının değer öğretimine olan katkıları incelenmiştir.

5. 1. Sonuç

Araştırmamızda, değer öğretiminde Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersinin önemini belirtilmiş; Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarının değer öğretimine önemli katkılarının olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmamızda; Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 17.12.2010 gün ve 231 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarında işlenen değerlerin, metinlere hangi davranış kalıplarıyla yansıtıldığı ele alınmıştır.

9. sınıf Türk Edebiyatı, 9. sınıf Dil ve Anlatım, 10. sınıf Türk Edebiyatı, 10. sınıf Dil ve Anlatım ders kitapları; değerlerin tespit edilmesi amacıyla okunup incelenmiştir. Değer tespitinde, kitaplarda tamamı verilen metinlerin yanı sıra metin parçaları da esas alınmıştır.

Araştırmamızda, değer öğretimine açıkça yer veren Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında yer alan değerlerden faydalanılmıştır.

Metinlerin taranması yoluyla metinlerde yer alan değerler belirlenmiştir. İncelenen metinlerdeki değerlerin tekrar ediliş sayıları hesaplanıp SPSS ile nicelik analizi yapılmıştır. Değerlerin frekans ve yüzde değerleri grafik formunda tablolaştırılmıştır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan adil olma, aile kurumuna önem verme, alçakgönüllülük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duyarlılık, dürüstlük, emanete riayet etme, estetik, estetik duyarlılık, fedakârlık, güven, güvenilir olma, hakikat sevgisi, hoşgörü, kanaat, kardeşlik, misafirperverlik, namuslu olma, ölçülülük, özgürlük, paylaşımcı olma, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durma, temizlik, vatanseverlik, yardımlaşma ve yumuşak huyluluk değerleri ders kitaplarındaki metinlerden tespit edilerek önce nitel analiz, daha sonra SPSS kullanılarak nicelik analizi yapılmıştır.

İnceleme sonucunda 9. sınıf Türk Edebiyatı, 9. sınıf Dil ve Anlatım, 10. sınıf Türk Edebiyatı ile 10. sınıf Dil ve Anlatım kitaplarında yer alan değerlerin toplam yüzdesel oranı şu şekildedir: adil olma %1,4; aile kurumuna önem verme %1,6; alçakgönüllülük %1; bağımsızlık %2,7; barış %1,1; bilimsellik %5,4; cömertlik %0,9; çalışkanlık %1,7;

dayanışma %1,9; doğruluk %1,6; duyarlılık %7,1; dürüstlük %1; emanete riayet etme %0,2; estetik %14,2; estetik duyarlılık %3,7; fedakârlık %4,4; güven %1,1; güvenilir olma %0,5; hakikat sevgisi %5,9; hoşgörü %0,6; kanaat %1,3; kardeşlik %0,8; misafirperverlik %0,8; namuslu olma %0,9; ölçülülük %2,3; özgürlük %2,6; paylaşımcı olma %0,7; sabır %2,3; sağlıklı olmaya önem verme %1,3; samimiyet %2,1, saygı %4,3; sevgi %10,9; sorumluluk %4,5; sözünde durma %0,5; temizlik %0,5; vatanseverlik %3,8; yardımlaşma %2,2; yumuşak huyluluk %0,5.

Kitaplarda en çok rastlanan değer; %14,2 oranıyla estetik değeridir. Estetik değerini sırasıyla %10,9 oranı ile sevgi; 7,1 oranıyla duyarlılık; %5,9 oranıyla hakikat sevgisi; %5,4 oranıyla bilimsellik; %4,5 oranıyla sorumluluk değeri takip etmiştir.

Kitaplarda en az rastlanan değer ise %0,2 emanete riayet etme değeridir. Emanete riayet etme değerini sırasıyla, %0,5 oranıyla sözünde durma; %0,5 oranıyla güvenilir olma; %0,5 oranıyla temizlik; %0,5 oranıyla yumuşak huyluluk; %0,7 oranıyla paylaşımcı olma değeri takip etmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız ders kitaplarında; metinlerde ele alınan değerler eşit dağılım göstermemiştir. Estetik değeri; 9 ve 10. sınıf Dil ve Anlatım kitaplarında en fazla yer verilen değerdir. Kitapları ayrı ayrı incelediğimizde ise tekrar oranı ve tespit edilme sayısı farklılık göstermiştir. Estetik değerini her iki kitapta da duyarlılık değeri takip etmiştir. 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı kitaplarında ise en fazla yer verilen değer sevgi değeri olmuştur ancak kitapları ayrı ayrı incelediğimizde tekrar oranı ve tespit edilme sayısının farklı olduğu görülmüştür. sevgi değerini, her iki kitapta da estetik değeri takip etmiştir.

9. sınıf Türk Edebiyatı kitabında yumuşak huyluluk değerine; 9. sınıf Dil ve Anlatım kitabında emanete riayet etme, kanaat, paylaşımcı olma, sözünde durma değerine; 10. sınıf Türk Edebiyatı kitabında hoşgörü değerine; 10. sınıf Dil ve Anlatım kitabında temizlik değerine hiç rastlanmamıştır.

Araştırmamıza esas teşkil eden değerlerden; estetik ve sevginin kitaplarda ağırlıklı olarak işlendiği görülmüştür. Bu iki değer, diğer değerlere göre oldukça yüksek bir oranda karşımıza çıkmıştır. Sevgi değerinin yüksek oranda çıkması, insanın en temel ihtiyaçlarından birinin sevgi olması nedeniyledir. Estetik değerin yüksek oranda çıkması; Türk Edebiyatı eğitiminin amaçlarını, estetik ölçütler doğrultusunda gerçekleştirmesinin

bir sonucudur. Değer aktarımı gerçekleştirilirken estetik kaygıya da dikkat edilmesi değer öğretimine farklı bir boyut katmaktadır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla değer öğretiminin yapılabileceği görülmüştür.

5. 2. Öneriler

1. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri, ders kitaplarıyla birlikte değer aktarımını kolaylaştıracak çeşitli materyallerden yararlanmalıdır. Böylelikle hedef değer, farklı materyaller sayesinde pekişerek davranış hâline dönüşecektir.
2. Öğretilmek istenen hedef değerın öğrenci tarafından benimsenmesi için disiplinlerarası ortak çalışmalar ve etkinlikler yapılmalıdır.
3. Eğitimi devam eden öğretmen adaylarına değer öğretimi hakkında bilgi verilip; bu konunun önemi kavratılmalıdır. Çeşitli uygulamalarla deneyim sahibi olmaları sağlanmalıdır.
4. Öğretmenlere değer öğretimi yöntem ve teknikleri hakkında bilgilenecekleri hizmet içi kurslar düzenlenmelidir.
5. Öğretmenler, değer öğretimi hususunda istekli olmalı; okul içi ve dışında örnek davranışlar sergilemelidir.
6. Değer öğretiminin kalıcı olması için; aile, öğretmen ve okul yönetimi işbirliği hâlinde olmalıdır.
7. Ders kitaplarında, metin seçme aşamasında, kültürel değerlerimizle çelişebilecek unsurlar olmamasına özen gösterilmelidir.
8. Değer öğretim çalışmaları sadece ders kitaplarıyla sınırlı kalmamalı; öğrencilerin seviyesine uygun eserler ile desteklenmelidir.
9. Araştırmamız, 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarındaki temel incelemelere yönelik olup benzer çalışmaların ortaöğretimde yer alan diğer derslerin tüm sınıfları için hazırlanan ders kitaplarında yapılmasının faydalı olacağı görüşündeyiz.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1984). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş.
- Akbalık, H., (2015). *Değerler eğitimi bağlamında hacı bektaş-ı veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akbaş, O. (2004). *Türk millî eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. Kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akkutay, Ü. (2006). *Lise son sınıf öğrencilerinin sosyal değerlere bakışlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Avcı, E. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretmenlerinin karakter eğitimine dair öz-yeterliklerinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ay, E. (2014). Karakter eğitiminde vatandaşlık eğitiminin yeri ve önemi. R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi içinde* (s. 212-225) Ankara: Pegem.
- Aydemir, C. (2010). *Ömer Seyfettin ve hikâyelerinde eğitim değerleri*. 1.Baskı. Ankara: Roza.
- Aydın, M. (1991). *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar.
- Aydın, M. & Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Bakioğlu, A. & Sılay, N. (2014). *Yüksek öğretim ve öğretmen yetiştirmede karakter eğitimi*. Ankara: Nobel.

- Biçer, S. (2013). *Değerler eğitimi açısından Mehmet Akif Ersoy'a ait "Safahat" adlı eserinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Bilhan, S. (1991). *Eğitim ve Sevgi, Türk Aile Ansiklopedisi* (c. 3). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Büyükdüvenci, S. (1991). *Değer Kavramı ve Aileyi Ayakta Tutan Değerler, Türk Aile Ansiklopedisi* (c.1). Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Cemiloğlu, M. (2001). *İlköğretim okullarında türkçe eğitimi*. İstanbul: Alfa.
- Cunbur, M. (1987). Anadolu gazileri ve edebiyatımız. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 3(9), 777-807.
- Çağırıcı, M. (2001). Kardeşlik. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 24, ss.485-486) <https://islamansiklopedisi.org.tr/kardeslik> sayfasından erişilmiştir.
- Çelikkaya, H. (1996). *Fonksiyonel eğitim sosyolojisi*. İstanbul: Alfa.
- Demir, Ö. & ACAR, M. (1997). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi.
- Demircan, T. (2010). *Ortaöğretim dokuzuncu sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerlerin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Demirel, K. (2006). *Açıklamalı insani terimler sözlüğü*, (1. b). İstanbul: Epsilon.
- Demirel, Ö. & Kaya, Z. (2007). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Pegem.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, İ. (2005). *Modern toplumda vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları*. (6. b.). Ankara: Pegem.
- Ekşi, H. (2003). Temel insanî değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Erden, M. & Akman, Y. (1997). *Gelişim, öğrenme, öğretme*. Ankara: Arkadaş.
- Güleryüz, H. (2001). *Eğitim programlarının dili ve yaratıcı öğrenme*. Ankara: Pegem.

- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Birliği: Amsterdam
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (2010). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak (6. b.)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal Of Education*. 30(2), 169-202.
- Hökelekli, H. (2007). Tevazu. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2, 144-149.
- <http://ded.dem.org.tr/tr/makale/sosyolojik-bir-olgu-olarak-deger> sayfasından erişilmiştir.
- İmamoğlu, E. & Karakitapoğlu, O. & Aygün, Z. (1999). 1970'lerden 1990'lara değerler: üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farkları. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 11(44), 1-22.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum algı iletişim*. Ankara: Verso.
- Karasar, N. (1984). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Taş.
- Kavcar, C. (1982). Edebiyat ve eğitim. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Kaymakcan, R. (2008). Hoşgörü ve eğitimi. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 6, 114-119.
- Keskin, Y. (2014). Değerler ve değerler psikolojisi. B. Dilmaç & H. H. Bircan (Ed.), *değer davranış ilişkisi içinde* (s. 103-135). Ankara: Pegem.
- Kubat, U. (2007). *İmalat sektöründe iş değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kurtkan Bilgiseven, A. (2005). *Türk milletinin manevi değerleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 15(45), 59-76.

- Millî Eğitim Bakanlığı (2011). *Ortaöğretim dil ve anlatım dersi 9, 10, 11 ve 12. sınıflar öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2011). *Ortaöğretim türk edebiyatı dersi 9, 10, 11 ve 12. sınıflar öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2014). *Türk edebiyatı 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Korza.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015). *Dil ve anlatım 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Özgün.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015). *Dil ve anlatım 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: Korza.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015). *Türk edebiyatı 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: Tuna.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak dersi öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Ortaöğretim sosyal bilgiler öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Ortaöğretim türk dili ve edebiyatı öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). *T.C. Resmî Gazete*, 14574, 24 Haziran 1973.
- Ozankaya, Ö. (1980). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 230-231. <http://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk Samur, A. (2011). *Değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Seyyar, A. (2003). *Ahlak terimleri sözlüğü* (1. b.). İstanbul: Beta.
- Sezer, Ö. (2005). *İlköğretim 1. kademe Türkçe ders kitaplarında değerlerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Silah, M. (2000). *Sosyal psikoloji (davranış bilimi)*. Ankara: Gazi.
- Şen, Ü. (2007). *Millî eğitim bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Tahiroğlu, M. (2014). Sosyal bilgiler dersinde değer eğitimi etkinlik örnekleri: ilkokul 4. sınıf. R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi* içinde (s. 339-368) Ankara: Pegem.
- Tahiroğlu, M. & Çetin, T. (2015). Değerler öğretiminde kullanılan yöntemler. M. Gündüz (Ed.), *Değerler Eğitimi* içinde. (s. 19-48). Ankara: Maya.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2005). *Öğretim Programları*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- Tarhan, N. (2013). *Güzel insan modeli: ailede, toplumda, siyasette değerler psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Temel, F. & Aksoy A., (2001). *Ergen ve gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Tezcan, M. (2003). Gizli müfredat: eğitim sosyolojisi açısından bir kavram çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 53 – 59.
- Topçu, F. (2016). *Saltukname'nin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Toprak, T. (1993), *İlkokul ders kitaplarının öğretim programlarına uygunluğunun değerlendirilmesi (adana ilinde bir araştırma)*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Turan, R. & Ulusoy, K. (Ed.). (2014). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*. Ankara: Pegem.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe sözlük. Ankara: TDK
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programlarında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2014). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi. Eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ.
- Yıldırım, C. (2000). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Remzi.

- Yontar, A., (2014). Değerler eğitiminde örtük programın rolü. M. Gündüz (Ed.), *Değerler eğitimi* içinde (s. 125-140). Ankara: Maya.
- Yücel Çetin, A. (2010). Dede korkut hikâyelerinde karakterler ve değer öğretimi. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 323-332.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..